

Hvilke mødre? Enemødre

Et kulturanalytisk blikk på enemødre og deres familiekonstellasjon

Elisabeth skuggevik
Masteroppgave i kulturvitenskap
Institutt for kulturvitenskap og kunsthistorie
Universitetet i Bergen
Mai 2006

Innhold

Forord- takk	4
Kapittel 1: Enemødre om familie forhold og kjærlighet.	5
Dagens moderskap	5
Enemoderskapet	6
Kulturelle stereotyper; Stereotype forestillinger om enemødre	7
Singel, enslig, alene eller ene - mor eller forsørger?	8
Tidligere forskning på temaet	9
Oppgavens teoretiske perspektiv	13
Oppgavens disposisjon	17
Kapittel 2.	19
Metode og forskningsetikk	19
Kvalitativ metode	19
Det kvalitative forskningsintervju	21
Å opprette kontakt med informanter	22
Utvalgskriterier	23
Utvalg	25
Intervju med enemødrene	26
Forskningsetikk	27
Distanse- nærhet	27
Anonymisering	31

Kapittel 3	32
Overgangsstønad- et brudd på normen om selvforsørgelse	32
Normen om selvforsørgelse	32
En revurdering av betydningen av normen om selvforsørgelse og uavhengighet	33
Stereotyper forestillinger om enemødre på overgangsstønad	35
I samsvar med overgangsstønadens prinsipper	39
Å måtte forsvare overgangsstønaden for andre... og seg selv	41
Å bli forsvart av andre	44
Sjalousi	45
Oppsummering av kapitlet	48
Kapittel 4	49
Enemorfamilien	49
Familien	50
(Kjerne)familieforbilder	51
Tap av partner, tap av familie	52
Singelmamma?	53
Team enemor	56
Fra mor til enemor	58
Enemor fra starten	61
Hvis det kommer nye partnere... Hvilken type familie?	63
Oppsummering av kapitlet	66
Kapittel 5	67
Enemødre og den problematiske seksualiteten	67
Kvinnelig seksualitet	67
Kravet om kontroll over egen seksualitet	69

For mange menn?	72
Menn og enemorens seksualitet	75
Alt vi trenger, er en mann	77
Oppsummering av kapitlet	82
Kapittel 6	84
Oppsummering	84
Referanser	90

Vedlegg:

Vedlegg 1.; Informasjonsbrev om studieprosjekt

Vedlegg 2.; Temaguide for intervju

Vedlegg 3.; Intervjuguide

Vedlegg 4.; Informasjonsbrev sendt med samtykkeerklæringen

Vedlegg 5.; Samtykkeerklæring

Vedlegg 6.; Transkriberte Intervju (eget hefte)

Forord - takk

Interessen for kjønn, og senere kjønnsforskning og feministisk teori, har vært hos meg så lenge at jeg kan ikke huske konkret hvorfor det i utgangspunktet fanget min interesse. I dag kan jeg si at jeg mest av alt skriver denne oppgaven fordi jeg ikke ønsker at det skal være et utgangspunkt at mitt barn, eller andres, ville hatt en bedre forutsetning for et godt nåtidig og fremtidig liv om de vokser opp i en tradisjonell mor-far-barn familie. Oppgaven har også et motiv ut fra at jeg ønsker at enemødre skal ha en større mulighet for å se sitt liv, og andres, som ikke er del av en mor-far-barnfamilie, som et fullstendig familieliv, og et mål i seg selv. Over en tid nå har jeg på mange måter skrevet om et tema som er min egen hverdag. Det handler likevel ikke om mitt liv, men om mine informantere. Disse kvinnene har delt sine tanker, fortalt om de gleder, sorger, håp og fremtidsdrømmer de har med, og for, seg og sitt barn. En stor takk går til disse kvinnene som har turt å sette seg i en sånn sårbar situasjon ovenfor en ukjent, og snakket om temaer en kanskje deler med få. For meg viser dette beundringverdig styrke.

Man må som sagt takke dem som takkes bør, og da må jeg i alle fall takke min veileder Tove Fjell for veldig god støtte og hjelp under arbeidet med oppgaven. Du har vært en suveren og engasjert veileder. Jeg må også takke min datter. Jeg hadde ikke hatt samme forståelse for temaet hadde det ikke vært for henne. Tusen takk Andrea, for at du gjør det så stort å være mor, for at du er med på å gjøre live godt å leve. En stor takk må også gå til min eks-samboer, og far til Andrea. Du er et forbilledlig eksempel på at sosialt foreldreskap ikke står tilbake for noe. Du har vist at kjærighet mellom far og barn ikke nødvendigvis best forklares med genetisk tilhørighet. Du har fått mye ros og beundring, men også mange spørsmål for at du valgte å bli Andrea sin pappa. Og du har satt deg selv i en sårbar situasjon, som til tider kan være vanskelig å forsvare, eller få forståelse for. Det finnes ingen jeg heller ville dele ansvaret for Andrea med. Dere har begge to har gitt meg et unikt og personlig innblikk i det å leve i en familie på siden av den tradisjonelle forståelsen av kjernefamilien.

Jeg har vært så heldig å skrive om et tema som tydelig har engasjert flere enn bare meg selv. Det er derfor bare på sin plass å rette en kollektiv takk til gode venner og studiekammerater der i blant Eli, Marie, Eileen og Seriene, Erna og Nina for gode diskusjoner, hjelp, tankevekkende samtaler og mye moro.

Bergen mai 2005

Elisabeth Skuggevik.

Kapittel 1

Enemødre om familie, forhold og kjærlighet

Det har blitt påpekt at kvinner i dag i liten grad egentlig spør seg selv om de en gang vil, eller hvorfor de vil ha barn. Det blir heller et spørsmål om *når* de vil ha barn (Fjell 2005: 3). At en ønsker seg barn innebærer ikke nødvendigvis en refleksjon over hvorfor en ønsker seg familie, og heller ikke hvilken type familiekonstellasjon en kunne tenke seg. En delforklaring kan være at det eksisterer et veldig lite variert utvalg av positive fremtidsbilder av alternative typer av familieformer. Etnolog Helene Brembeck peker på hvordan begrepet ”familie” til daglig blir forstått som et hushold bestående av mor-far og barn. Vi kan muligens også tenke oss enslig mor med barn, og enslig far med barn som en familie mener Brembeck. *Mulig* kan vi tenke oss det... *Om* en gjør det, og eventuelt *hvordan* det gjøres er et hovedfokus i min oppgave om enemødre og deres familiekonstellasjon. Sosiolog Maren Bak peker på at det innen kvinneforskningen i stor grad har manglet en forståelse for hva som utgjør det hun peker på som familiens ”innside”, nemlig elementene moderskap, faderskap, barndom, kjærlighet, seksualitet og det hverdagsliv som knytter disse elementene sammen. Kvinners mest stabile rolle og funksjon gjennom historien, den som mor, er blitt gjort til gjenstand for kritisk endevending, mytene er avdekket, morskjærligheten problematisert og sosialiseringens kjønnsaspekter er undersøkt. Spørsmålet er hva dagens moderskap så egentlig inneholder av muligheter og potensial. Hun påpeker at moderskapets gleder, så vel som de mer negative aspekter ikke i særlig grad er blitt undersøkt (Bak 1997: 32- 33)

Dagens moderskap

Moderskapet forstås her som det nettverk av forestillinger og praksiser man som mor blir nødt å forholde seg til, altså ideer og forestillinger om hvordan man bør oppføre seg, handle, tenke, mene og føle når man blir mor (Brembeck 1999: 171- 172, Hjemdahl 2003:127-130, Beck og Beck- Gernsheim 1995:112- 139). I dagens samfunn er det i større grad blitt mulig å sette spørsmålstegn ved moderskapet. Dagens generasjon av kvinner har ikke som tidligere utelukkende blitt fostret mot en fremtid som mødre og ektefeller. De diskurser de har søkt til i sin ungdomstid har betonet individuell selvhevdelse. Det er på vei inn i den ”voksne” tilværelse, som fører med seg betoningen av parrelasjoner og moderskap, at de møter diskurser om intimitet og kvinnelig oppofrelse. Ønsket om selvstendighet og individuell

utfoldelse kombiner med kravet om intimitet og oppofrelse skaper en grunnleggende ambivalens som dagens mødre på ulike måter må forsøke å håndtere (Brembeck 1999, Wicklund 2001:11) Også i dag utgjør forestillingen om den gode, oppofrende moren en hegemonisk diskurs. Moderskapet fremstår fortsatt i stor grad som noe helt naturlig for alle kvinner. Det er tenkt å skulle fylle hele hennes verden og kommer med et krav om at andres behov går foran hennes egne (Brembeck 1999: 171-189).

Enemoderskapet

Sosiologen Vanessa May mener at negative holdninger mot enemødre ikke har forsvunnet, men heller at grensene mellom akseptabel og uakseptabel eneforsørging har skiftet (May1998: 205). Hun peker på at negative holdninger er mer avhengig av hvordan en *ble* eneforsørger, enn at en *er* eneforsørger. Enker og fraskilte opplever mindre fordommer i følge May, enn kvinner som har fått barn utenfor forhold, eller som selv velger å gå ut av et forhold. Mitt utgangspunkt vil være enemødres refleksjoner over eget liv, familiekonstellasjon, morsidentitet og kvinneidentitet. Basert på intervjuer vil jeg se på enemødres refleksjoner over hvordan de synes at det faktisk er og hvordan de føler at det burde være, hvordan de oppfatter seg selv og hvordan de tror andre oppfatter dem. På hvilken måte kan det å være enemor forme deres syn på egen hverdag?

Å se enemoderskapet ut fra enemødres perspektiv fremstår for meg som en produktiv innfallsvinkel for å se på hvilken måte vi i dag definerer mennesker ut fra kjønn, hva vi legger i denne defineringen, og hva kjønn betyr i hverdagen for enemødre og deres barn. I hvilken grad blir enemødres liv formet av dagens familieideal? Jeg vil også se på om det å være enemor av enemødrene selv anses eller oppleves som et brudd på seksualmoral og familieverdier, i tillegg til brudd på normen om selvforsørgelse. På hvilken måte er enemødres definisjon av moderskap og familie formende for deres livsstrategi, og forståelse av egen livsverden?

Kulturelle stereotyper;

Stereotype forestillinger om enemødre

Ved å trekke frem forenklete beskrivelser av antatte trekk ved bestemte kategorier mennesker skapes *stereotyper*. Felles egenskaper blir trukket frem på bekostning av individuelle særtrekk. Man kan ha stereotypier om for eksempel kvinner, menn, akademikere og arbeidere. En typisk stereotyp oppfatning om kvinner er at de er ”spesielt følsomme”. En annen typisk stereotyp oppfatning er at homofile menn er ”feminine”. Her settes kvinnene opp mot menn (mer følsomme enn menn), og homofile menn opp mot heterofile menn (homoseksuelle menn er ikke så maskuline som heterofile menn). Stereotyper fremstår som en del av en dikotomi. Her skal jeg konsentrere meg om stereotype oppfatninger av enemødre basert på det empiriske materiale. Her inngår både de stereotype oppfatningene om enemødre som kvinnene selv har, og som de opplever at andre har. Det er ofte de etniske stereotypene som blir trukket frem som moralsk fordømmende (Eriksen og Selberg 2006: 108, Eriksen 1993: 314). Jeg vil hevde at det samme kan sies om mange av de stereotype oppfatningene om enemødre, da ofte i tilknytning til det å motta overgangsstønad. Stereotype oppfatningene om enemødre kan være at de er late, utnytter systemet, er uansvarlige og umoralske, og har forhold til for mange menn. Det er vanskelig å si noe generelt om stereotypienes forhold til ”fakta”. I de fleste tilfeller er det likevel slik at stereotypiene fremhever og generaliserer de antatte aktuelle egenskapene ensidig og sterkt. Effekten av denne fordømmelsen av enemødre er tosidig. På den ene siden stempler den enemødre, på den andre er den med på å skape positive ideer om mødre i kjernefamilier (Eriksen og Selberg 2006: 108).

For at inndelinger av kulturelle grupper i et sosialt system eller en sosial klassifikasjon, skal være effektive må aktørene tro på disse forenklete beskrivelsene. Aktørene må være overbeviste om at det er avgjørende forskjeller som skiller én kategori mennesker fra en annen. Stereotypisering fungerer ofte som et redskap i fremstillingen av ”de andre”, og er med på å befeste hvem som hører til og hvem som er på utsiden (Eriksen og Selberg 2006: 107-113, Eriksen 1993: 313-314, Ågren 2002:132). Enemødre definerer andre mødre i en kjernefamilie som normale, ved å fremstille seg som ”de andre”. Stereotypier om enemødre kan sees som en ideologisk legitimering av kjernefamilien som norm. Stereotype forestillinger gir slik en ideologisk legitimering av sosiale grenser. De bidrar til å skape orden i den sosiale verden fordi man får et forenklet skjema av typer mennesker å forholde seg til. Dette innebærer ofte fastlagte rollemønstre i forhold til de ulike kategoriene (Eriksen 1993: 314).

Stereotypier kan og fungere som selvoppfyllende profetier. De stereotypiene en har om seg selv er rett og slett en del av ens kulturelle selvbilde (Eriksen 1993: 314).

Singel, enslig, alene eller ene – mor eller forsørger?

Det finnes et utall ulike benevnelser på kvinner som har hovedomsorgen for sitt barn, men færre benevnelser på denne familietypen. De fleste benevnelser har i tillegg en overvekt av negative konnotasjoner, noe som gjorde det vanskelig å finne en benevnelse jeg selv ønsket å bruke i oppgaven. Aleneforsørger er kanskje den benevnelsen som tilsynelatende er mest nøytral, og som sammen med enslig forsørger, er den mest politisk korrekte og den som anvendes i det offentlige i Norge i dag. Ulempen er at den dekker over det faktum at det er en tydelig forskjell i henhold til kjønnsfordeling, og at det nesten utelukkende refererer til det økonomiske. Enslig mor og alenemor er ganske vanlige og hverdagslige benevnelser på kvinner som alene har ansvaret for sine barn. Alenemor er og den benevnelsen de fleste av mine informanter bruker om seg selv, og som de opplever at andre bruker om dem. De ulike benevnelser har ulike konnotasjoner. Enslig, satt opp mot singel blir gjerne assosiert med noe tradisjonelt, trist og statisk. Det peker på en mangel i livet, et mål som ikke er nådd, og henviser til noe ensomt (Kloster 2003: 6). Det samme kan i stor grad også sies om benevnelsen *alene*. Alenemor og enslig mor indikerer en mangel eller en offersituasjon (Bak 1997: 20-21). Begrepet singel er i liten grad blitt koblet til det å være mor. Singel blir i større grad assosiert med en livsstil, kanskje heller enn noe persondefinerende. Det kan, i motsetning til det å være i et parforhold, sees som noe dynamisk, moderne og uforpliktende (Kloster 2003, Hellesund 2003). Siden morsbegrepet tradisjonelt refererer til stabilitet, forpliktelser og uselvvisk kjærlighet, vil begrepet singelmor ha en innebygd motstridighet (Bak 1997: 20-21, Young 1997). Noen av informantene føler seg fremmede for å definere seg selv som singel, begrepet vil derfor til en viss grad være misvisende i forhold til den empirien som ligger til grunn for oppgaven. Jeg velger derfor å bruke benevnelsen enemor, og enemorfamilien, selv om jeg vil påpeke at det i mor-far-barnfamilier også bare er *en* mor. Likevel er det et begrep som henviser til kvinner, det er nærmere hva mine informanter bruker, og det refererer ikke utelukkende til økonomi. Selv om jeg helst bare ville brukt begrepene mor og familie for å slippe å sette det i opposisjon til mor-far-barn familien, ser jeg at det blir nødvendig for å kunne nyansere.

Tidligere forskning på temaet

Av tidligere forskning har jeg i hovedsak sett på etnologisk/kulturvitenskaplig og samfunnsvitenskaplig forskning. Jeg har sett på familieforskning generelt og eneforsørgerfamilien/ enemorfamilien spesielt. Jeg har tatt med i betraktningen emner som barn og barneoppdragelse, foreldreskapet, singeldiskursen, kvinnelig seksualitet og dagens vektlegging av seksuell-romantisk kjærlighet. Disse emnene har jeg valgt fordi jeg anser dem som sentrale i en forståelse av enemødres liv og hverdag.

Mye av den samfunnsvitenskaplige forskningen jeg har konsentrert meg om omhandler enemødre og overgangsstønad, altså statlig forsørgelse. I denne sammenhengen er forholdet mellom omsorg og forsørgelse viktig. Sosiologen Kristin Danielsen skriver om *alenemødre og overgangsstønaden* i en NOVA-rapport fra 1998. Intervjuene er basert på alenemødre og deres ulike tilpasningsstrategier under og etter overgangsstønaden. Et spørsmål hun i særlig grad fokuserer på, er et i hvilken grad eneforsørgere (som er den offentlige benevnelsen) velger omsorg foran arbeid eller om de utestenges fra arbeid. Hun ser på hvordan et visst antall enemødre kompenserer for tapet av overgangsstønaden i årene 1996 og 1997. Hun peker her på hvordan de intervjuede tilpasser seg overgangen på svært ulike måter, der langt fra alle oppnår idealet om selvforsørgelse (Danielsen 1998).

Sosiologen Liv J. Sylteviks (1996) avhandling *Fra relasjonelt til individuelt alenemoderskap. En studie av alenemødre som mødre og klienter i velferdsstaten. Alenemødre som mødre, lønnsarbeidere og klienter i velferdsstaten*, peker på at det har foregått en overgang fra relasjonelt til et individuelt moderskap. Det vil si at forsørging er blitt et privat anliggende for alenemødre, og i mindre grad et offentlig anliggende. Dette mener Syltevik vitner om en utvikling mot et individuelt moderskap. Mens enemødre tidligere kunne bli regnet som avvikende i forhold til idealene om kjernefamilien og normene knyttet til seksualitet, er det i dag slik at den enslige mor heller blir regnet som avvikende i forhold til normer omkring arbeidsmoral, og en borgers plikt til å forsørge seg selv. Sylteviks studie er basert på kvalitative intervjuer med alenemødre og ansatte ved sosialkontoret.

Statsviter Svanhaug Fjær og sosiologene Liv J. Syltevik og Renate Stortvedt Lien (2001) har foretatt en mellomrapport fra evalueringen av reformen for enslige forsørgere basert på blant annet intervjuer via strukturerte spørreskjema og noen kvalitative intervjuer blant

eneforsørgere som mottar/har mottatt overgangsstønad. Rapporten behandler enemødre som en svært heterogen gruppe, der det de har til felles er eneansvar for forsørgelsen av barn. Det legges vekt på at det finnes ulike ”grupper” enemødre. De ser på den livssituasjonen disse hadde før de ble enemødre, og hvordan enemødrenes holdninger til omsorg det kan sette lys på muligheter og valg med henhold til offentlig forsørgelse og selvforsørgelse (Fjær, Syltevik, Lien 2001)

Sosiologen Arnhild Stokke (2001) har sett på enemødres egen oppfatning og praktisering av eget foreldreskap. I oppgaven *Alenemødre mellom tradisjon og modernitet, en kvalitativ studie av alenemødres oppfattelse og praktisering av sitt foreldreskap* er valg og reelle valgmuligheter gjennomgående tema. Hun fokuserer på hvordan disse valgene igjen er knyttet til selvrealisering og identitet. Hun viser hvordan ulike enemødre står mellom tradisjon og modernitet i henhold til omsorg og forsørgelse, og hvordan de selv opplever de står mellom ulike kjønnsroller i henhold til barnet (Stokke 2001).

Sosiologen Maren Bak (1997) har med boken *Enemorfamilien* sett på det som hun mener har vært fraværende innen forskning og den generelle samfunnsdebatten, nemlig hvordan enemødre faktisk utformer sine hverdagsliv. Bak påpeker at tidligere forskning på feltet stort sett har fokusert på mødrenes stressede og belastede situasjon og de mulige problemer denne livssituasjonen gir de involverte barna. Et sentralt poeng er på hvilken måte mødrene, barna og fedrene som er involvert må forsøke å etablere et fungerende familieliv og hverdagsliv på siden av idealet om kjernefamilien. Maren Bak etterlyser den offentlige debatten som kan gi enemødre styrke til å tro på deres egen familie, med andre ord til å flytte troen fra den tradisjonelle familiedrømmen til en selv bærende familiestrategi. Bak mener at en trenger et fornyet fokus fra enemorfamilien og inn i selve parforholdet. Dette må til om en ønsker å bedre forstå de mekanismer som faktisk foregår.

Av kulturvitenskaplig forskning har jeg blant andre sett på etnologen Jonas Frykmans bok *Horan i bondesamhaldet* (1977/1993). Han peker på hvordan den ugifte moren i det svenske bondesamfunnet på 1800-tallet falt mellom to samfunnssfærer, den kvinnelige sfæren og den mannlige, på grunn av sitt ”uekte” barn. *Horan i bondesamhället* viser hvordan sanksjoner og definisjoner av *horan*, hennes kulturelt definerte rolle var med på å opprettholde og reproducere samfunnsstrukturen som atskilte og begrenset den kvinnelige mot den mannlige sfæren. Den farligste *horen* var den som ikke visste sin plass, som skjulte seg i den kvinnelige

sfæren hun ikke lenger hørte til. Hun ble betegnet som *löndahoran*, hun som enda ikke hadde blitt med barn. Dette må sies å peke på en frykt for det ukjente og usynlige (Frykman 1977/1993).

Folklorist Kirsten Bang (1995) ser i sin hovedfagsoppgave ” *Det gror sjelden gress på allfarvei...* ”. *Om syn og holdninger til ugifte mødre i etterkrigstidens Norge*, på de ” glade 50-årene” der familiestrukturen danner grunnlaget for et godt liv. Bang peker på hvordan de restriktive moralske bidro til det negative synet man hadde på kvinner som fikk barn utenfor ekteskap, og på hvordan man valgte å forholde seg til disse. Hun påpeker også hvordan en modernisering av landet ikke nødvendigvis førte til en modernisering av holdninger. Borgerkapets definering av den gode mor var og med på å definere den dårlige mor, og den gifte mor sto i kontrast til den ugift mor. Bang mener også at den sosiale kontekst, som klassetilhørighet, hadde mye å si for opplevelsen av å være ugift mor. I denne tiden var det borgerklassens moralske og religiøse idealer normen. Kvinnerenes holdninger, valg og opplevelser i forhold til abort, bortadopsjon eller å beholde barnet blir diskutert, og også kvinnens forhold til barnets far. Både Frykman og Bang har blant annet vært nyttig for å kunne se dagens enemødre mot en historisk bakgrunn, og eventuelt peke på likheter og brudd.

Kulturviter Kirsti Mathiesen Hjemdahl (2003) *Tur- retur temapark, oppdragelse, opplevelse og kommers* tar blant annet opp dagens syn på barndom, barneoppdragelse og forventninger til foreldrerollen. Her peker hun blant annet på at mens dagens kvinner til en viss grad har blitt avidealisert, har idealiseringen av mødre generelt nådd uforutsette proporsjoner. Hun peker også på måten barn i dag sees som et speilbilde av sine foreldre, og på hvordan barna og barneoppdragelsen på mange måter er blitt foreldrenes personlige prosjekt. Hjemdahl tar igjen opp et kritisk blikk på forholdet mellom det offentlige og private ansvar i henhold til familiesfæren.

Etnologen Tor Folgerø (2001) studerer i sin hovedoppgave familiestrukturer. Han fokuserer på de endringer som har vært fremtredende innen familiestrukturen i dagens samfunn. I sin hovedfagsoppgave ”*Skeive*” *barnefamilier. En etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn og foreldreskap mellom normer og overskridninger* ser han på homoseksuelle par som ønsker seg barn, og homoseksuelle par som har barn. Hans informanter drøfter de refleksjonene som de har gjort seg i henhold til sitt homofile foreldreskap. Noe som går igjen hos de intervjuede er hvor mye de har tenkt og reflektert over det å oppdra et barn i den aktuelle

familiekonstellasjonen. Den prosessen det ofte er for homofile par å få barn er i mange tilfeller tidkrevende og i stor grad valgbasert. Dette gir rom for refleksjon og planlegging og større muligheter til å se konfliktsituasjoner før de kommer. For mange enemødre er det heller motsatt. Enemorstilværelsen er sjeldent noe planlagt, eller noe enemødrene er spesielt forberedt på. Felles for mor-barn familier og mor-mor- barn, eller far-far-barn familier er fravær av motsatt kjønnsrollefigur, og hvordan barn utgjør et knutepunkt i konstruksjonen av kjønn, identitet, seksualitet og familien. Forskjellen er at den ene familietyper, som kjernefamilien, har en parrelasjonen som utgangspunkt for familie, mens enemorfamilien ikke har det (Folgerø 2001).

Etnolog Tone Hellesund har i boken *Kapitler fra singellivets historie* (2003) tatt for seg hvordan enslige norske kvinner har blitt oppfattet, og hvordan de har levd sine liv. Boken tar for seg likheter og forskjeller fra 1800-tallets *peppermøer* og fram til dagens single kvinner. Hellesund peker på hvordan kvinner som ikke er i parforhold utfordrer våre vante forestillinger om seksualitet, kjærlighet, kjønn og synet på den tradisjonelle familiekonstellasjonen. Jeg ønsker å ta utgangspunkt 1990- årene, og det hun kaller singellivets tiår, der hun peker på hvordan singellivet fremstår som en fase mot et stabilt parforhold. Single hos Hellesund er i utgangspunkt dem uten barn. Det er likevel interessant i henhold til enemødre, som på den ene siden kan fremstå som singel, og på den andre som familie på grunn av sitt moderskap.

I boken *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet* peker etnolog Maria Bäckman (2003) blant annet på hvordan jenter og gutters seksualitet blir tolket som helt forskjellig og forholdsvis stereotype, på tross av idealet om likestilling mellom kjønnene. Bäckman peker og på at konsekvensen av en slik forståelse, der kvinnelig og mannelig seksualitet sees vesensforskjellig, gir seg utslag i to forskjellige sett av regler en må forholde seg til ut fra hvilket kjønn en er.

I boken *Det rare. Jenter og seksualitet gjennom 100 år* tar Kari Telste (2005) opp de forandringer og den kontinuitet som har vært innen forståelsen og organiseringen av kvinnelig seksualitet gjennom en periode på hundre år. Både Telste og Bäckman viser oss noe vesentlig, nemlig hvordan kvinnelig seksualitet blir forstått ut fra et behov for kjærlighet, intimitet og nærhet. Både Telste og Bäckman gir oss et innblikk i den ambivalens som preger dagens forståelse av kvinnelig seksualitet.

Oppgavens teoretiske perspektiv

Kulturanalysen er ikke et enhetlig teoretisk perspektiv eller en spesifikk metode, men utgjør heller en innfallsvinkel til å studere kulturelle fenomen og belyse ulike sider ved det empiriske materialet (Ehn og Løfgren 1996). De teoretiske og begrepsmessige påvirkningene i denne oppgaven kan søkes fra flere hold. Jeg vil skissere noen av hovedtrekkene fra de diskusjonene som har hatt størst betydning for hvordan jeg har analysert mitt materiale. Det er to teoretiske perspektiv som i hovedsak ligger til grunn for perspektivet i analysen av enemødrenes hverdag og liv. For det første er det et kjønnsteoretisk perspektiv. For det andre vil dette perspektivet på enemødre bli satt inn og fortolket i den forståelsesrammen av utviklingstendenser innen senmoderniteten. Jeg kombinerer med disse to teoretiske perspektivene blant annet begreper som seksualitet, kjønn, kropp, individualisering, det heteronormative parforhold og kjærlighet.

Oppgavens første teoretiske perspektiv

Ordet seksualitet nevnes ofte sammen med kjønn. I denne oppgaven ligger kjønnsforskning til grunn for forståelsen av enemødre. Samlende for kjønnsforskningen (kjønnsteori og queerteori) er tanken om en heteroseksuell matrise, og at vårt begjær og legning i stor grad blir formet etter vårt kjønn (Butler 1990, Bäckman 2003). Den heteroseksuelle matrise kan beskrives som en prosess der den subjektive kjønnsidentitet fremstår og oppfattes som autentisk, eller selvsagt. Det kulturelle kjønn følger her det biologiske. Mannlig identitet blir definert etter seksuelt begjær etter kvinner, og kvinnelig identitet blir definert ut fra et behov (mer enn begjær) etter menn. Fordi mennesker i fellesskap tilpasser seg denne normen/idealet, oppleves kjønnsidentiteten i stor grad som naturgitt. Men ved å hele tiden måtte etterligne dette idealet fremstår også avvik, eller forskyvninger, som viser til matrisens normerende tendenser og grenser. Det er ved å opptre som kvinner og menn at vi som individer blir begripelige for andre og oss selv (Bäckman 2003: 16). I det kjønnsteoretiske perspektivet i denne oppgaven vil jeg trekke frem to hovedteoretikere og en etnolog.

At sosialt kjønn er performativt, er filosofen Judith Butlers kjente tese. Her ligger det til grunn en poststrukturalistisk forståelse av biologisk og sosialt kjønn (Butler1990:141). Hennes kritikk av 70-tallets feminisme, og dens inndeling i biologisk og sosialt kjønn, går ut på at de ved en inndeling i to kjønn indirekte har opprettholdt det iboende maktsystem mellom

kjønnene som de ønsket å være av med. Inndelingen i biologisk og sosialt/kulturelt kjønn er uttrykk for en strukturalistisk dikotomi. Kort sagt ønsker Butler å oppheve de ”fastlåste” dikotomiene mann/kvinne, natur/kultur, homoseksualitet/heteroseksualitet og så videre. Dette gjør hun ved å dekonstruere betydningen, og slik vise dikotomiene, ikke som biologisk gitte, men som produkter av den kulturen/diskursen vi lever i. Å snakke om kvinner som gruppe gir ingen mening, i følge Butler. Det er heller ikke nødvendig da ”gruppen” består av et mangfold med individer. Hennes prosjekt er å tenke kjønn og kjønnsidentitet på nytt. I følge Butler ligger muligheten til eventuell forandring i selve systemet, ikke i individet (Butler 1990). Forenklet kan en si at forandringer, i følge Butler, skjer gjennom gjenntatte overskridelser av aktuelle normer, slik at reproduksjonen av idealer gradevis blir forskyvet mot et nytt innhold. Det kjønnsteoretiske perspektivet i min oppgave lener seg i stor grad mot Butlers forståelse av kjønn noe konstruert, kulturelt, diskursivt, performativt og derfor potensielt foranderlig. Men at det skal være så komplisert og u håndgripelig å snakke om en kroppslig materialitet, eller det biologiske kjønn, er den delen av hennes teori jeg opplever at jeg ikke er enig i (Butler 1990: 6- 25).

Her presenterer litteraturviter, og teoridelens andre hovedteoretiker, Toril Moi, et alternativt syn til Butlers poststrukturalistiske syn på kjønn. Problemet med Butlers teori er i følge Moi at det biologiske kjønn blir en helt udefinerbar størrelse. Poststrukturalistenes forståelse av kjønn går mot et for stort abstraksjonsnivå, mener Moi. De fjerner seg slik fra den konkrete, situerte og materialistiske forståelsen av kroppen som de i utgangspunktet erklærte at de ville komme frem til (Moi 1998: 54-55). Moi stiller seg kritisk til den stabile oppfatningen av natur som hun mener Butler viser. Hun og peker på at også naturlige prosesser også kan være transformative (Moi 1998:79- 80). Moi går tilbake til Beauvoir og en eksistensialistisk forståelse av kjønnsperformativitet. Denne forståelsen forutsetter en handlende person bak handlingene, en person som foretar valg. Å gå tilbake Beauvoir, slik Moi gjør, betyr en fenomenologisk forståelse av hva det betyr å ha en kjønn kropp. Dette vil ikke si at en går tilbake til biologisk essensialisme i form av en gjennomsyret kvinnelighet, der alt blir redusert til kjønnsforskjeller. For selv om kroppen/biologi tvinger oss til å organisere oss slik at for eksempel omsorg for barn tas i betraktning, så tvinger ikke biologi oss til å gjøre dette på en spesifikk måte (Moi 1998:115-116). I stedet for å se kroppen som et objekt, ser en kroppen som situasjon (Moi 1998). *Kroppen er en situasjon*, ikke bare i en situasjon, men en del av situasjonen det er umulig å ta bort. Ville den ikke vært der ville vi ikke opplevd den. Ville en annen kropp være der ville det vært en annen(s) situasjon (Moi 1998:99). Moie lesning av

Beauvoir er en vei utenom den endeløse dekonstruksjonen som ofte likevel blir låst av den inndeling i sosialt og biologisk/materielt kjønn som det skulle være et poeng å få bort. I stedet blir det et fokus på den konkrete kroppen, eller det konkrete individet, og enhver situasjon som en del av det. Hun fokuserer på individet og slik på den empirien som også innen kulturanalytisk forskningspraksis er et viktig ideal. Hun sier hun er interessert i: ”menn og kvinner slik de er i verden, og i subjektivitet forstått som hverdagslige fenomen” (Moi 1998:91) Moïs forståelse av kroppen ligger her til grunn for min tilnærming til enemødres hverdag med sitt barn, i sin kropp, og i møte med andre mennesker. Moïs forståelse av den materielle individuelle kroppen representerer et av mine grunnleggende teoretiske perspektiv i forståelsen av enemødrene og deres liv.

Jeg mener likevel det er et skille eksisterer mellom sosiale forestillinger og konstruksjoner av kroppen, og individuelle erfaringer med den materielle og organiske kroppen, som det er viktig å få frem (Isaksen 1994:63). Dikotomiene må derfor med fordi de representerer en *forestilling* om forskjell. Dikotomiene mannlig/kvinnelig, biologisk/sosialt, natur/kultur, anstendig/uanstendig, frisk/syk blant mange, utmerker seg ved at de setter for eksempel mannlig/kvinnelig opp som opposisjoner som i sin ulikhet definerer hverandre. Selv om definisjonen er flytende og kontekstbundet, kan det som er mannlig ikke samtidig være kvinnelig. Det dikotome paret gir ikke uttrykk for to likeverdier kategorier, og er slik hierarkisk organisert. Den ene kategorien fremstår som normal og selvfølgelig, og trenger slik ikke forklares. Det som defineres som det normale får ofte en normativ funksjon. Den andre delen i dikotomien representerer avviket og må forklares. Dikotomiene organiserer også i bestemte relasjoner til andre dikotomier. De avvikende på den ene siden, de normale på den andre (Lundahl 1998: 92-93). Den materielle kroppsligheten står i fare for å usynliggjøres ved at en ikke er kritisk nok i omgang med konstruksjonistiske tilnærminger til kroppen. Dette er nært knyttet til den virkeligheten kvinneforskningen ville ha frem i lyset ved å hevde at det *personlige er det politiske og politiser det private*. Som Pia Lundahl hevder i ”Kontekstbunden essentialism” kan kombinasjonen mellom essensialistiske og konstruktivistiske perspektiv som er være særlig produktive innen et felt som kjønnsforskning. Denne kombinasjonen kaller hun en kontekstbunden essensialisme, og et uttrykk for de koblinger som bland annet gjøres mellom anatomi, karakter og begjær i den vestlige verden (Lundahl 1998). Lundahl gir rom for å analysere kjønn og seksualitet mye i tråd med Butler, men uten å se bort fra biologisk kjønn i betydning kroppslig materialitet en finner igjen hos Moi. Slik kan en se enemødres forståelse av eget liv, sin familiekonstellasjon og sin seksualitet som både kulturelt

konstruert, performativt og foranderlig uten å ta avstand fra en kroppslig materialitet, og et biologisk kjønn.

Oppgavens andre teoretiske perspektiv

Boken *The Normal chaos of love* av sosiologene Ulrich Beck og Elisabeth Beck- Gernsheim (1995) har vært viktig i forhold til forståelsen av dagens enemødre som særlig splittet mellom den tradisjonelle familiediskursen og den individualiseringsprosessen som har foregått i Vesten, og i så stor grad påvirket kvinners syn på egen identitet. Forfatterne påpeker betydningen av seksuell kjærlighet i dagens samfunn samtidig som de peker på at kjærlighetens natur har forandret seg fundamentalt i konjunksjon med forandringene innen holdninger til seksualitet og familieformer. Forskjellen på den individualiseringsprosessen en har sett tidligere og den som eksisterer i dag, er at den ikke lenger gjelder bare for en liten gruppe mennesker. En tradisjonell familiemodell er basert på at det er én innen familien som setter familien først. Den har som forutsetning i sin struktur og oppbygning en avhengighet av å inneholde en yrkes karriere, og en hjemmeværende, ikke to yrkeskarrierer. Dette fordi en yrkeskarrieres indre logikk, i følge forfatterne, er at personen må sette seg selv først. Dette er bare et av aspektene ved kjernefamilie modellen. Men det avslører likevel at i det som Beck og Beck- Gernsheim velger å kalle det cowboy-og- indianer- lignende spillet mellom kjønnene, lurer en uventet, fremmed, uerotisk og ganske aseksuell motsetning under overflaten: motsetningene mellom arbeidsmarkedet og kravene til forhold av alle slag (Beck og Beck- Gernsheim, 1995: 6). Familien, i betydning kjernefamilien, er med andre ord basert på å inneholde to voksne med ulike, definerte roller, og barn. Jeg vil i oppgaven blant annet gå inn på hva mangel på en voksen har og si for muligheten til å kunne definere seg som en familie. Iris Marion Young (1997) viser hvordan den ekteskaplige institusjon, i motsetning til mange andre typer samlivsforhold, fortsatt har en sterk betydning i forhold til regulering av sosiale normer, og mer spesifikt etablering av respektabilitet og legitimitet. Dette er spesielt gjeldende for alle disse tre områdene; seksualitet, reproduksjon og eiendom. Den ekteskaplige institusjon er fremdeles den sosiale hovedfunksjonen i forhold til menneskelig legitimitet og legitimitet i forbindelse med forhold. Ekteskap som familiens grunnstein, vil slik stå for sosialorden, fordi den i seg selv setter grenser. Det reproducerer sin orden ved å gi privilegier til dem som er på den ene siden av linjen og stigmatiserer de som faller på andre siden. Selv om seksuell kjærlighet kan være et viktig element innen noen familieforhold burde ikke sex være en nødvendig eller tilstrekkelig grunn for familie. Antagelsen om at en familie innebærer

at noen innen husholdet har regelmessig sex er fortsatt sterk. Tanken om sex som en elementær del av familien diskvalifiserer andre familieformer, fra og bli kalt familie, som enemødre med barn (Young 1997: 100- 109).

Oppgavens disposisjon

Kapittel 2, Metode og forskningsetikk, inneholder blant annet det kvalitative forskningsintervju. I dette kapittelet går jeg spesielt inn på forskerens rolle, og metodens subjektive karakter. Jeg ser og nærmere på problematikken rundt anonymisering. Dette gjør jeg fordi intervjuene tar for seg sensitivt materiale, men og fordi problematikken rundt anonymisering av 3. person, nesten automatisk blir et tema når enemødre skal fortelle om sitt liv og sin hverdag.

Selve analysen har jeg delt inn i tre kapitler, der jeg vil gå inn på tema som; Økonomi, familien og seksualitet.

Kapittel 3, omhandler overgangsstønad og enemødre. Brudd på normen om selvforsørgelse vil her stå sentralt. Jeg har avgrenset min studie til å gjelde alenemødre som mottar, eller nylig har mottatt overgangsstønad¹.

Kapittel 4, er om enemødre og dere familiekonstellasjon. Jeg vil se på enemødre i forhold til familien, rammer rundt familien, og barna i familien. Jeg vil se på i hvilken grad de individuelle enemødrene organiserer sitt hverdagsliv og familieliv i forhold til, eller opp mot den tradisjonelle familie drømmen.

¹ Hva er overgangsstønad? Trygdeordninger i forhold til alenemødre har gjennomgått store forandringer siden ideen om de Castbergske lover ble lansert i 1905. Det offentlige har overtatt det som tidligere var et privat ansvar i forhold til alenemødre som ikke hadde, eller har muligheten til å forsørge seg selv. Den tidligere morstrygden har blitt til overgangsstønad. Den nye benevnelsen skal fremstå som kjønnsnøytral, med et fokus på at stønaden er noe forbigående. Overgangsstønaden skal i teorien være en økonomisk støtte mot et mål om selvforsørgelse, altså lønnet arbeid. Overgangsstønaden, etter reformen for enslige forsørgere fra 1998, kan uten vilkår mottas i tre år hvis barnet er under tre år, men kan utvides ytterligere to år hvis mottaker er under utdanning, eller vil begynne en videre utdanning. Er barnet over tre år er det krav om at en enten må være under utdanning, eller på vei mot arbeid. Overgangsstønaden kan sees som et særnorsk fenomen med lang forhistorie. Norge er faktisk et av få land i Europa med en egen trygdeordning for alle grupper enslige forsørgere. Støtteordningen er ment å skulle ivareta de aktuelle samfunnsmessige verdier (Syltevik 1996, Fjær m. f. 2001).

Kapittel 5, er om enemødre og deres forhold til egen seksualiteten og fremtidige forhold. Kontroll, eller mangel på kontroll går igjen i alle kategoriene. Jeg vil se nærmere på hvilken betydning det har i forhold til holdninger til enemødres seksualitet. Jeg vil se på hva det vil si å ha et seksualliv uten for familien, men også muligheten for å definere seg som en familie uten seksuelt parforhold som basis.

Kapitel 6, er en oppsummering av analysekapitlene. I dette oppsummeringskapitlet vil jeg trekke frem hovedlinjene i oppgaven for slik å kunne se dem ved siden av hverandre, og i en større setting.

Kapittel 2

Metode og forskningsetikk

I dette kapitlet vil jeg beskrive feltarbeidet mitt. Hensikten her er blant annet å tematisere, diskutere og reflektere over metodiske og forskningsetiske problemstillinger jeg har møtt under feltarbeidet og i prosessen med å skrive min mastergradsoppgave.

Jeg vil begynne med å gå kort inn på selve den kvalitative metode, og så videre mer spesifikt mot det kvalitative forskningsintervju, før jeg begynner med en beskrivelse av selve feltarbeidet. Her vil jeg blant annet komme inn på hvordan jeg gikk frem for å skaffe informanter, selve utvalget, situasjonen rundt intervjuet, og om hva jeg spurte dem om. Til slutt vil jeg ta fram noen tema som oppsto under feltarbeid og analyse, og som jeg ser som spesielt relevante i min oppgave. Først går jeg inn på nærhet versus distanse, der jeg ser på min rolle som forsker og person, og forholdet mellom informant og forsker. Jeg vil også vurdere anonymisering av informanter og anonymisering av materiale som omhandler 3. person.

Kvalitativ metode

Man kan si at hver fagdisiplin eller profesjon til en viss grad har et kart, eller en konseptuell selvforståelse som utgangspunkt. Dette kartet eller denne selvforståelsen består av kjernebegreper, problemdefinisjoner, undersøkelsesmetoder, former for observasjon og forklaringer, og generelle forestillinger om hva som utgjør faget. Verden tolkes slik på en fagspesifikk og bestemt måte (Landry 2004: 5). Min jobb er å arbeide med mitt materiale på en kulturvitenskapelig måte. Kulturvitenskap baserer seg på kvalitativ metode, og hensikten er å fange inn individers egne forståelser av sine livsverdener. Jeg ønsket å tilegne meg en bred kontekstuell forståelse basert på den aktuelle empiri.

Den empirien jeg har valgt å basere min oppgave på, er fremskaffet ved kvalitative intervju av et utvalg enemødre som mottar, eller for kort tid siden har mottatt overgangsstønad. Intervjuene blir her de interne kildene, altså de kildene jeg selv har vært med å skape. Artikler og fortellinger fra ukeblader og aviser blir fungerer som eksterne kilder, altså kilder jeg ikke

selv har bidratt til å skape. De eksterne kildene inngår ikke i analysen, men fungerer heller som bakgrunnsmateriale (Alver og Selberg 1992: 27). I løpet av tiden jeg har arbeidet med oppgaven har jeg også samlet og lest aktuelle artikler, kronikker, historier og liknende som har omhandlet syn på ulike familietyper, kvinnelig seksualitet, konsekvenser av skilsmisse, enemødre og barns oppvekstvilkår og andre ting jeg har kommet over som fremstår relevant i henhold til oppgaven. I tillegg til aviser, har mye av dette blitt funnet i det som dagligtale kalles damemagasiner. Det er sjelden jeg har åpnet et slikt blad uten å komme inn på noen av de overnevnte temaer. Sammen med utallige samtaler og diskusjoner med venner og bekjente, har dette vært med på å sette intervjuene av enemødrene i en større kontekst.

Bente Alver understreker viktigheten av å akseptere den kvalitative metoden på dens egne premisser, med dens svakheter og styrke (Alver 1996: 156). Ved kvalitativt intervju fremstår det en virkelighet som er et resultat fra den stadig pågående fortolkningsprosess før, under og etter intervju. Kvalitativ metode er en fremgangsmåte som krever sensitivitet ovenfor tema og informant, der kravet om empati gjør den subjektiv. Dette er i følge Alver ikke noe som bør bortforklares ut fra et krav om objektiv vitenskap, men som heller bør tas i bruk i tolkning av materialet (Alver 1996: 13- 26). Sosiolog Vanessa May (1998) påpeker det gapet som har eksistert mellom forskerens og aleneforsørgerens oppfatning av eller perspektiv på eneforsørgerfamilien. Hun tar utgangspunkt i finsk samfunnsvitenskapelig forskning, og eneforsørgeres egne opplevelser fra 1940 fram til i dag. Gapet mellom ”virkelighetene” kan forstås ut fra forskerens metoder og forskeres manglende bruk av eneforsørgeres egne livsfortellinger. Tidligere samfunnsvitenskapelig forskning har forsket på eneforsørger ut fra enemødres effekt på samfunnet og barnas oppvekstvilkår satt opp mot kjernefamilien. Dette perspektivet har i stor grad pekt mot en negativ holdning til oppløsning av kjernefamilien. May understreker behovet for en ny forskning med utgangspunkt i den opplevdes fortelling (May 1998). Hvis en ønsker adgang til kategorikonstituerende prosesser er det mest nærliggende å bruke materiale som er mettet med beskrivelser om eget liv. Det vil si materiale som rommer beskrivelser av handlingssekvenser, menneskelige praksiser, overveielser og fortolkninger av praksis, av uttrykk og uttalelser. Dette er materiale som er mettet med menneskers forståelse av seg selv, av andre, av relasjoner, av hva som foregår rundt dem, av strukturer og materialitet i deres hverdag; og også mettet med deres praktisering av disse forståelsene. Her er det for forskeren viktig å se dobbeltheten, både aktørenes forståelse av praksis og aktørenes praktisering av forståelse, ettersom de to elementene av menneskelig væren ikke kan skilles fra hverandre (Haavind 2000: 76).

Det kvalitative forskningsintervju

Ut fra tema og temaets vinkling var det for meg naturlig å bruke kvalitativt intervju, siden jeg ønsket å komme fram til enemødrenes egen forståelse av sitt liv og livssituasjon, med spesielt fokus på deres ståsted i forhold til normen om selvforsørgelse, deres familiekonstellasjon og deres forhold til en eventuell partner. Ved intervju ønsket jeg å komme frem til individuelle definisjoner av familie, kvinnelig seksualitet og enemoderskapet, og hvilke begrensninger det eventuelt setter for andre områder i deres liv. Erfaringene Syltevik gjorde seg ut fra sine intervjuer og informanter ble brukt som retningslinjer for planlegging av intervjuene, om enn litt moderert (Syltevik 1996:51-53).

Intervjuer kan struktureres på ulike måter. Jeg valgte å satse på halvstrukturert intervju som først og fremst var organisert rundt temaer som fortid, nåtid og fremtid. Intervjuguiden må i større grad karakteriseres som flytende, eller som den røde tråden i intervjuet, enn som fastlagte konkrete spørsmål. Den ble også delvis endret underveis i forhold til de ulike personene. Dette virket mest hensiktsmessig i for å få fram informantenes perspektiv på egne liv. Fordelen ved denne type intervjuer er at informantene får større mulighet til å fortelle fritt innenfor noen tema. De får en større mulighet til å snakke fritt, og integrere fortellinger om handlinger omkring temaene som sitt moderskap, familie og forhold (Alver 1996: 91, Syltevik 1996: 51- 53, Kapstad 2001: 28- 31). Denne type intervju modererer også faren, i det minste i selve intervjumaterialet, for at intervjuet forteller mer om forsker enn informant.

Sylteviks vektlegging av *det solidariske intervju* var inspirerende i utformingen av og under intervjuene. Hun trekker frem den feministiske metodelitteraturen, der vekten ligger på å utvikle et subjekt-subjekt forhold, hvor hun distanserer seg fra idealene om å framstå objektiv, nøytral og distansert. Dette virket appellerende fordi jeg som intervjuer er i samme aldersgruppe som mine informanter og selv har barn. Det er også appellerende fordi det gir en mer avslappet atmosfære for å samtale om temaer som kan være sårbare og vanskelig å sette ord på. Jeg har likevel ikke lagt opp til eller hatt noe ønske om en samtale der jeg er like fremtredende som mine informanter. Jeg har heller ikke vært åpen for diskusjoner omkring ting jeg gir uttrykk for å være enig/uenig i under intervjuet. Dette fordi maktfordelingen i en slik intervjusituasjon i utgangspunktet ikke utgjør et likeverdig forhold. Det ligger en solidarisk tanke bak den klare rollefordelingen under selve intervjusekvensen (Syltevik 1996:55-56). I stedet valgte jeg å fortelle om meg selv i samtaler med informantene før og

etter selve intervjuet, dersom stemningen og kjemien mellom oss la opp til det. Subjekt-subjekt forholdet ble noe som jeg altså heller la vekt på i samtale før og etter intervjuet.

Som mange andre masteroppgaver, handler også min om et tema jeg har et forhold til. I løpet av tiden jeg har arbeidet med oppgaven har jeg opplevd en overgang fra det å være mor-far-barn under samme tak, til å bli eneforsørger for min datter. Dette har vært en viktig endring som har bidratt i forhold til tolkningen av materialet. Selv om en flytter ståsted, glemmer en ikke hvor en sto før. Når det er sagt, er mitt personlige utgangspunkt at jeg og informantene ikke har så mye mer til felles enn hovedomsorgen for ett eller flere barn, noe som jeg også følte ble bekreftet i møte med de enemødrene jeg intervjuet. Det har med andre ord aldri vært noen hensikt for meg å presentere enemødre som gruppe der de innbyrdes har mange like trekk. Skulle en likevel trekke frem et samlende trekk ved enemødre, kan en peke på det omsorgsarbeidet de til daglig alene gjør for sine barn. Omsorg blir det grunnleggende forhold som de må ivareta og tenke ut ifra (Syltevik 1996: 142). Som alle andre mennesker er enemødre ulike individer, med ulike liv, og slik og de har ulike måter å håndtere dette forholdet på (Fjær m. f 2001).

Å opprette kontakt med informanter

I arbeidet med å skaffe informanter begynte jeg med å skrive et informasjonsbrev (vedlegg 1.). Brevet inneholdt blant annet opplysninger om min masteroppgave, noen opplysninger om meg selv og ytre ønske om aktuelle informanter. Jeg gjorde også rede for de rettigheter informantene har, skulle de velge å stille opp til intervju. Problemet med å få tak i potensielle informanter var at de selv skulle opprette førstegangskontakt. Jeg tok kontakt med en helsestasjon i sentrum og forhørte meg om de hadde mulighet til å dele ut brevet til mødre som var på kontroll med barna sine. Jeg mottok senere beskjed per e-post om at de ikke hadde kapasitet til dette, men at jeg kunne henge informasjonsbrevet opp på deres informasjonstavler. Jeg tok også kontakt med Amatheia (Alternativ til Abort), da jeg visste at de arrangerte mor - barn grupper for eneforsørgere. Opprinnelig ønsket jeg å få muligheten til selv å presentere prosjektet i en gruppe, men måtte gå bort fra dette siden det brøt med regelen om at det er informanten selv som skal opprette førstegangskontakt. Amatheia hadde også en del forbehold når det gjaldt å ta meg inn i en av gruppene deres. Løsningen ble en muntlig avtale med Amatheia der de skulle dele ut informasjonsbrevene i de ulike gruppene. Det tredje stedet jeg valgte å dele ut informasjonsbrev var i en familiestudentby. Her fikk jeg hjelp av

bekjente som bor der til å henge dem opp på informasjonstavler og legge dem i postkassene for å nå flest mulig. I tillegg til oppslagene har jeg dratt nytte av den såkalte snøballmetoden. Dette har ofte foregått via medstudenter fra studentbyen. Det har i flere av tilfellene vist seg å bli en kombinasjon av brevene i postkassen og snøballmetoden. Omtrent halvparten av informantene er fra studentbyen og den andre halvparten fikk jeg kontakt med via snøballmetoden, altså via bekjente. Ingen fra Amatheia eller helsestasjonen tok kontakt. I tilfeller der jeg benyttet meg av snøballmetoden fikk alle utenom en mulighet til å lese gjennom informasjonsbrevet i god tid før de ble intervjuet. På spørsmål om de ønsket å ta kontakt selv, eller om de foretrakk at jeg ringte dem, har de fleste ønsket at jeg skulle ringe først. Problemet med å benytte seg av et slikt bekjentskapsnettverk er at den bekjente på en måte stiller som en garanti for meg. Problemet oppstår først hvis det eventuelt skulle skjære seg mellom meg og den aktuelle informant, eller intervjusituasjonen skulle oppleves ubehagelig for informanten. Dette vil kunne falle negativt ut for den vennerelasjonen jeg har benyttet meg av, og mulig også bryte vennsforholdet mellom informanten og den bekjente som stilte opp som min garanti (Alver og Øyen 1997: 131). Halvparten av informantene intervjuet jeg hjemme hos dem selv, og alle, med unntak av ett intervju foregikk på kveldstid etter at ungene hadde lagt seg. Den andre halvparten ble intervjuet på dagtid i et disponibelt grupperom på universitetet. Bare en av informantene hadde barnet med seg når de ble intervjuet. Selve situasjonen rundt intervjuene vil jeg komme nærmere inn på under nærhet og distanse.

Utvalgsriterier

Det å ”gå på sosialen”, altså motta penger fra sosialkontoret fordi en ikke har mulighet for å klare til eget livsopphold, er gjerne svært negativt ladet. Som mange andre mennesker, ofte på veldig ulikt grunnlag, kan selvfølgelig også enemødre komme i en situasjon der de ser seg nødt til å oppsøke sosialkontoret. Dette skjer da helst etter endt overgangsstønad (Fjær m. f 2001). I denne oppgaven vil jeg likevel begrense meg til å se på den gruppen som mottar den yrkesrettede støtten fra trygdekontorene i forbindelse med eneomsorg for barn, nemlig overgangsstønaden. Det er viktig å påpeke at gruppen enslige forsørgere som mottar overgangsstønad bare utgjør en liten andel av enslige forsørgere som helhet. Det er likevel denne gruppen enemødre det empiriske materialet er fra, og som jeg videre i oppgaven skal forholde meg til.

Det kvalitative forskningsintervju har sin basis i en samhandling mellom informant og intervjueren. Informanten har slik også en skapende del i forskningsprosessen.

Etnologen Liv Emma Thorsen peker på hvordan oppgavens problemstillinger i første omgang er styrende for utvalgskriteriene. Informantene kan i neste omgang være med på å styre problemstillingene (Thorsen 1993: 27, Fjell 1998: 36, Alver og Selberg 1992: 28). I utgangspunktet var utvalgskriteriene for informantene at de skulle være enemødre i alderen 18- 28 år. De skulle motta overgangsstønad, helst ha eneansvar for barnet/barna sine. Utvalget skulle også bestå av mødre med barn av begge kjønn. En av grunnene til at jeg har valgt enemødre framfor enefedre er fordi antall enefedre på overgangsstønad prosentvis er nesten lik null. Omtrent 98 % av aleneforsørgere på overgangsstønad er kvinner. Informantene skulle være eneforsørgere på overgangsstønad fordi offentlig forsørgelse bryter med samfunnets norm om selvforsørgelse.

Noe jeg også vil komme nærmere inn på i analysekapitlene er at samtlige av informantene har hatt en rekke år med videre utdanning. Av informantene er nemlig sju av åtte studenter, eller har akkurat avsluttet en universitetsgrad. Fire av åtte informanter bor eller har nylig bodd i studentby, der de er omgitt av flere mennesker i samme situasjon som dem selv.

Det reelle utvalget avviker fra mitt opprinnelige utgangspunktet til en viss grad når det gjelder alder og i ansvar for barn. Alle har hovedansvar for barnet/ barna, men barna tilbrakte likevel en del av uken hos sine fedre. Det at informantene til en viss grad avviker fra de opprinnelige utvalgskriteriene, gjør ikke nødvendigvis informantene til mindre ”typiske representanter” for gruppen enemødre. Det reelle utvalget kommer, slik jeg ser det, ikke til kort i forhold til kravet om mangfoldighet og relevans, men forteller heller om metodens prosess fra en ”ønskeliste” til et reelt utvalg.

Utvalg

Empirien består av intervjuer fra 8 kvinner med eneomsorg for sine barn, og som er avhengig av overgangsstønad for å forsørge sin familie. Hensikten i denne oppgaven har ikke vært et bredt spekter av informanter. Målet i følge psykologen Jette Fog er at informantene samlet sett skal være kvalitative ikkestatistisk representativt for det aktuelle feltet (Fog 1998: 203-204).

Den gjennomsnittlige intervjuetiden er på et to timer per informant. Der intervjuene varte vel over en time, ble det bevisst lagt inn en pause, for at både jeg og informanten skulle klare å holde konsentrasjonen gjennom hele intervjuet (Hydèn 2001: 134-135). Alderen på informantene er fra midten av tjueårene til midten av trettiårene. Denne aldersgruppen har foreldre som selv har opplevd debatten om likestilling, om enemødre og et fokus på utviklingspsykologiens vektlegging av rollemodeller, i tiden da de hadde små barn. For de yngste i aldersgruppen er det heller ikke lenge siden de selv bodde hjemme hos foreldrene. Mange står slik i en naturlig overgangssituasjon til et selvstendig liv uten foreldre, men med barn og hovedforsørgeransvar. Den naturlige overgangen til et selvstendig liv uten foreldre går i stedet mot et liv avhengig av statlig forsørgelse i en situasjon der en selv er ansvarlig for et barn, en egen familie.

To av informantene har flere enn ett barn. Fire av informantene deler til en viss grad omsorg for barna med barnefaren i form av noen faste helger og ukedager som barnet er hos ham. To av informantene ble gravid i forhold, men forholdet tok slutt før barnet ble født. Resten har opplevd deler av tiden med barn i et forhold med barnefaren. Samtlige av informantene, med unntak av en, har barn i alderen fra 2-3 år og opp til barneskolealder. En av informantene hadde barn under denne alderen (litt over en måned.). Hun var også den eneste som hadde barnet med seg under intervjuet. Denne informanten var også den eneste uten høyere utdanning. Intervjuet bar preg av at situasjonen som enemor var for ny for henne til å si noe konkret om seg selv som mor/enemor.

Intervjuene med enemødrene

Intervjuene ble lagt opp som et livsløpsintervju, der informantene er påvirket av tre tidsperspektiver; fortid, nåtid og fremtid (Thorsen 1993: 44). Ungdomstiden ble fokuset på som en tid uten ansvaret for barn. Spørsmålene dreide som om temaer som familiesituasjon, forhold til venner, syn på egen familie, interesser og planer de hadde for fremtiden, hvordan de husket sine ungdomsforelskelser og forhold, og holdninger til egen og andres seksualitet. Spørsmålene til deres aktuelle situasjon ble sentrert rundt situasjonen det er å ha barn alene og det å være singel kvinne med barn, med andre ord enemorfamilien i seg selv, og det å være enemor i et samfunn. Kulturviter Kirsti Mathiesen Heimdahl (2003) ser blant annet på dagens foreldreskap og det synet vi har på oppdragelse og barndom i dag. Hun viser at den sosiale tilgjengeligheten varierer med hvor man befinner seg i livssyklusen, og peker spesielt på overgangen fra ”ung og fri” til foreldreskapet som det mest synlige:

Omgivelsene ser ikke på unge mennesker uten barn med maktens blikk på samme måte som på foreldre, det er til syvende og sist deres eget liv. Slik er det ikke for foreldre. I det øyeblikket en blir gravid forvandles de til bærere av regler og forventninger (Heimdahl 2003: 30).

Jeg spurte også om det å bli/være gravid, og om selve fødselen. Jeg var også interessert i hvordan de forholdt seg til mennesker de hadde nære relasjoner til. I spørsmålene om fremtiden ble det mer fokusert på planer, drømmer og ønsker. Jeg spurte om hva de ønsket, og hvordan de ser sin familiesituasjon noen år fremover. Jeg spurte også om hva de ønsket for barnet sitt og seg selv i fremtiden. De fleste av informantene mente at spørsmålene som omhandlet fremtid ble for hypotetiske og synes de var vanskelige å svare på. Selv om ikke informantene kunne se hensikten eller den bruken jeg kunne ha av deres fremtidige ønsker, drømmer og planer var dette viktig for meg å få med. Dett var blant annet viktig for å få frem et bilde av hva de anså som et vellykket familieliv. Hensikten med å utforme intervjuet som et livsløpsintervju var å gi et større bilde av informantenes oppfatning av seg selv. Å få et bilde av hvordan hun mener at forholdene er/var, og hvorfor de er/var slik, og hvordan de kan eller hvordan de burde bli (Thorsen 1993: 29, Alver 1996: 157, Strandell 2000: 108). Informantens forståelse og forklaring på hendelser kan sees som en historisk ”sannhet” som er et like viktig historisk faktum som den eventuelt ”virkelige” begivenheter (Thorsen 1993: 46- 47). I selve intervjusituasjonen la jeg opp til å snakke lite selv og lite om meg selv, for å understreke

rollene som intervjuer/forsker og informant og å hindre at intervjuet skulle fremstå som en samtale mellom to mødre. Intervjumaterialet viste seg å bli langt større, og langt bredere enn det er mulig å ta med i en slik oppgave. Det er derfor flere tema i intervjuene det ikke var plass og ta opp i selve oppgaven. Jeg har valgt å legge vekt på det som jeg oppfatter har mest direkte med enemødrenes egne liv.

Forskningsetikk

Jeg har holdt meg til de forskningsetiske retningslinjer utarbeidet av NESH (2006), og behandlet private opplysninger fra intervjuene etter de regler som gjelder for behandling av person opplysninger i personopplysningsloven, men hensyn til rettigheter gjeldende for de registrerte. Dette gjelder også i form av informasjonsskriv (vedlegg 1) til de som blir forespurt om å delta, og å sende meldeskjema til personvernombudet ved informasjon som krever det.

For å understreke for informantene at dette var et intervju, og for enda klarere å presisere temaets sensitivitet, begynte jeg møtet med å informere om lagring av bånd og transkripsjoner, brevet de ville få tilsendt med transkripsjonene, samtykkeerklæringen og en liten forklaring angående bruk av transkripsjonene, anonymisering og retten til å trekke seg (vedlegg 1, 4 og 5).

Distanse- Nærhet

Foruten de praktiske detaljene i henhold til søkeskjemaer og forhåndsregler for å verne de spesifikke personenes privatliv, oppstår det i tillegg situasjoner av forskningsetisk betydning underveis i feltarbeidet. På mange områder ender en opp med å veie hva en anser som den mest produktive metode mot det som er mest etisk riktig i forholdet til informanten. Folklorist Bente Gullveig Alver og sosiolog Ørjar Øyen (1997), påpeker dette:

Det finnes et tett samspill mellom metode og etikk, og det gjør at en ikke uten videre kan utforme metodetilnærminger uten å forholde seg til etiske problemstillinger (Alver og Øyen 1997: 129)

Det første dilemmaet jeg vil diskutere, er problematikken omkring distanse og nærhet. I en kvalitativ tilnærming er forskerens nærhet til individ og felt grunnleggende. Det er også empatien eller forståelsen av den utforskedes egne premisser og innlevelsen i den utforskedes situasjon. Alver og Øyen peker på at i visse faser av feltarbeidet vil en ideell forsker-informant-relasjon ligge nært opp til det en kan kalle en vennerelasjon, men at selve metoden krever en analytisk distanse (Alver og Øyen 1997: 131-32). Det er ikke alltid samsvar med hvordan informanten opplever forholdet til forskeren og den situasjonen det er å bli intervjuet og hvordan forskeren prøver eller ønsker å fremstå i en intervjusituasjon.

Det har vært hevdet at kvinner lettere får tilgang på informasjon om kvinners hverdag og virkelighet enn menn. Det er lettere å gå inn i en forståelse som fremstår som nærmere ens egen, enn en virkelighet som virker fjern og ikke innebærer vante gjøremål. Faren ved å oppfatte en annens virkelighet som lik ens egen er at en kan miste nyansene mellom informantens og intervjuerens egen virkelighet. Slik kan en lett komme ut for å forveksle informantens virkelighet med ens egen (Alver 1996: 24). Dette er jo den tilsynelatende opplagte faren i mitt møte med informanter som er i en situasjon som utenfra kan sees som lik min egen. Men i et slikt syn ligger det en innebygd idé om en kvinnelig fellesforståelse av hvordan det føles og hva det innebærer å være mor eller enemor. Blant feministiske forskere er det en diskusjon på forskningens refleksive aspekter. De har pekt på betydningen av å forstå disse aspekter innen forskningsprosessen og fremfor alt viktigheten av å se forskeren som en del av det som studeres og ikke betrakte henne som en tilskuer (Hydén 2000:130). Den som forsker er alltid en person i møte med andre personer. Dette er ikke noe en bør gjøre forsøk på å bortforklare, men bør heller gjøre bruk av som hjelp til tolkning av materialet (Alver 1996: 24, Paulsgård 1997: 87- 88). Ved å fortelle litt om meg selv i oppgaven og på hvilket grunnlag jeg skriver om nettopp dette temaet, kan jeg peke på betydningen det har for perspektivet i oppgaven at det er jeg som skriver den. På denne måten plasserer jeg meg inn i den fortellertradisjon John Van Maanen i boken *Tales of the Field* kaller ”The confessional tales” (Van Maanen 1988: 73- 100). Min hensikt er å gi leseren en forklaring på mitt engasjement og mitt ståsted. Som allerede nevnt er min livssituasjon tilsynelatende meget lik mine informanters livssituasjon. Jeg er mor, student og innen den samme aldersgruppen. Samtidig har jeg også mottatt overgangsstønad på grunnlag av at jeg har eneansvar for et barn. Dette har farget min tilnærming til informantene og spørsmålene jeg velger å stille under intervjuene. Mange ville kanskje sagt at feltet er for nær forskers egen hverdag og virkelighet.

Faren for at en del aspekter går tapt er stor fordi en så lett ser seg blind på det ”opplagte”/”naturlige” i sin egen hverdagskontekst (Paulsgård 1997: 72- 73).

Under intervjuene opplevde jeg at noen av informantene henviste til meg som mor: ” Ja, du vet jo hva jeg snakker om” eller ” du vet jo hvordan det er” både i henhold til praktiske gjøremål i tilknytning til barn, men også det emosjonelle. Jeg skrev også i informasjonsbrevet at jeg selv var mor. Dette var med tanke på å i det hele tatt få noen til å stille opp som informanter. Det er kanskje etisk problematisk i forhold til min rolle som forsker, at jeg ”bruker” det at jeg er mor som et forsøk på kontakt med informantene. Jeg antok imidlertid at noen kanskje ville oppfatte det som mer produktivt å dele sine erfaringer med meg, heller enn med en kvinne uten barn, eller med en mann. Dette kan sees som etisk problematisk ved at en gir informantene et feil bilde i forhold til hvilken rolle det tradisjonelt har vært riktig å innta som forsker i en intervjusituasjon. En kan spørre seg om det er ”riktig” å ”bruke” ideen om et felles ståsted som utgangspunkt for kontakt. På den annen side har noen av mine informanter sagt at det at jeg var mor selv, var avgjørende for at de sa ja til å bli intervjuet. En sa: ”Det er jo ikke alt en sier til alle”.

Informanten har muligens som utgangspunkt at begge er mødre. Mens informanten forteller om sitt liv, er det imidlertid jeg som i størst grad lytter og det er jeg som spør. Det er jeg som kan sammenlikne det informanten forteller opp mot de andre informantene og meg selv. Ideen om en felles morsfølelse og en felles erfaring forsvinner for meg i kraft av forskjellene på hvordan vi gjør, føler og tenker rundt de til tider felles daglige oppgavene og arbeidet knyttet til det å ha ansvar for barn.

Noen av informantene henviste til en solidaritetsfølelse med andre studenter når de ble spurt om grunnen til at de ville stille opp. Noen hadde vært i samme situasjon, eller hadde på andre måter kjennskap til hvor vanskelig det kunne være å få mennesker til å stille opp som informanter. Det at jeg var kvinne og mor var nødvendigvis ikke det som først og fremst var avgjørende i forhold til beslutningen.

Det er vanskelig å si noe absolutt om hvorfor noen ønsket å bli intervjuet hjemme på sitt eget kjøkken, og noen utenfor hjemmet. Mødres identitet har opp gjennom historien i stor grad blitt knyttet til hjemmet, det var moren som skulle skape det gode (vakre og rene) hjem (Massey 2003: 64-65). Selv om ideal ikke alltid samsvarer med praksis, kan det være nyttig å

se mødrenes valg i lys av deres identitet som mødre knyttet til hjemmet. Det var også de som valgte å ikke bli intervjuet hjemme. Var det fordi de følte seg mer likestilt med meg som forsker på en bortearena? Var de redde for å bli dømt som mor ut fra hjemmets utseende? Var jeg for fremmed til å dras inn i deres private sfære? For dem som ønsket å bli intervjuet hjemme var det kanskje en trygghet å snakke om seg selv i sin egen stue. Er det kanskje slik at den tryggheten noen følte med å snakke i sitt eget hjem, følte andre ved å unngå å dra en fremmed inn i det (Alver og Øyen 1997: 135)? Kanskje handler det også om *sted* knyttet til identitet. Mens noen identifiserer seg sterkt med sin rolle som mor knyttet til hjemmet vil kanskje andre igjen være fanget, eller føle seg hemmet av den (Massey 2003: 64- 65, Rose 2003: 89- 96) i fremstillingen av hvordan de ser seg selv og sitt liv. Det er her viktig å påpeke at avtalene om møtested og var avhengig av når informantene hadde tid. Å ta intervjuene hjemme på kvelden var den eneste løsningen for noen av informantene.

Når jeg i denne oppgaven velger å bruke ordet ”informant” er det ikke med en forståelse av disse menneskene som bare ”mine informanter”. Disse kvinnene er selvfølgelig ikke bare objekter for min erkjennelse, men aktive deltakere i forskningsprosessen. Sosialantropologen Finn Sivert Nielsen velger i boken *Nærmere kommer du ikke* (1996) likevel å bruke ordet ”informant”. Han peker på at det ikke er for å underslå det moralsk problematiske i feltsituasjonen, men heller for å sette det mest mulig i fokus. Han peker på at de forhold vi utvikler med mennesker i felten har en helt spesiell karakter, og krever en egen benevnelse. Selv om alle forhold vi kjenner fra dagliglivet kan oppstå i felten er det likevel en fundamental forskjell. Grunnen til at disse forholdene i det hele tatt oppstår, er fordi vi forsker på dem, vi er der for å få informasjon. Nielsen mener ordet informant fremmer en skjerpert oppmerksomheten på de etiske dilemmaene som lett oppstår i en forsker-informant-relasjon (Nielsen 1996:14). For meg blir det også en måte å distansere meg fra tanken om at ”vi er alle mødre”, å prøve å finne en balanse mellom nærhet og distanse.

Anonymisering

Det andre dilemmaet er anonymisering av informantene, sted og bruk av materiale omkring 3. person. For å få en best mulig anonymisering av informantene, uten at det går for mye ut over det presenterte innhold, har jeg valgt å presentere hver enkelt informant i minst mulig detalj i oppgaven. Jeg har derfor valgt bort å ha noen inngående informantportrett der jeg presenterer hver informant. Siden tiden da intervjuene ble foretatt har oppgavens perspektiv gått mer og mer mot å omhandle bare enemødrene. Alle enemødrene er blitt gitt fiktive navn, og informasjon om utdanning blir ikke presentert i oppgavens tekst. Informasjon om utdanning har likevel hatt betydning for min forståelse av enemødrenes syn, og beskrivelse av egen situasjon. Det kan virke som om fagene de studerer, og har studert, spiller en rolle i måten de forklarer ting på og hva de legger vekt på ved oppdragelse, utvikling og omsorg. Hva en kan ”bruke” fra sosiologi, psykologi, medievitenskap og kulturvitenskap, og hvordan en ”braker” det i henhold til eget liv og egen hverdag vil sannsynligvis ikke være likt det en kan ”bruke” innen biologi, fysikk, bedriftsøkonomi og matematikk. Selv om det å presentere informantene med deres spesifikke fag kan være relevant for å gi en ”tykkere” beskrivelse, blir det lettere å identifisere informanten. Skulle en likevel velge å anonymisere fagene vil dette kunne gå ut over kvaliteten på samlet data. Målet må være en balanse mellom data og etikk (NESH 2006: 8- 10). En stor del av informantene er studenter fra samme studentby. Dette gjør anonymiseringen vanskeligere. I forhold til anonymisering har jeg altså her lagt hovedvekt på informantene fra studentbyen. Studentbyer slik jeg forstår det, er forholdsvis små og ganske gjennomsiktede miljøer. Elementer som også bidrar til en svakere anonymisering er alder, antall barn, barnets alder og kjønn. Fordi den kvalitative metoden krever en vektlegging av det nyanserte og det særegne, blir det vanskelig å gjøre individuelle informanter anonyme. For dem som bor på et sted som en studentby er det ikke nok å endre personers navn eller stedet de bor på. I små samfunn, som en studentby, kan mennesker bli gjenkjent bare på deres meninger, men også på hvilken måte de formulerer dem (Alver 1996:157). Problemet med anonymisering er i størst grad gjeldende innad i studentbyen i henhold til det å bli gjenkjent av sine naboer. I tillegg til å gi personene fiktive navn kunne en mulig løsning ha vært å ikke bruke direkte informantsitat i oppgaven. Uten direkte sitat vil anonymiteten bli større, ulempen vil være at informantens egne stemmer i større grad vil forsvinne i mine tolkninger av deres utsagn (Alver og Øyen 1997: 121). Jeg har derfor valgt å bruke direkte sitat i teksten, men har valgt bort utfyllende informantportrett om hver enkelt.

Slik jeg ser det er det heller ikke nødvendig å nevne stedsnavn. Studentbyer finnes i flere byer, og er like på den måten at de utgjør små samfunn av studentfamilier.

Jeg har lovet mine informanter anonymitet. Så langt kan dette i noen tilfeller, da spesielt innad i studentbyen vise seg å være et tomt løfte. Det jeg opplever som en faglig relevant og interessant god metode, setter meg i et etisk dilemma i forhold til en svak anonymisering av informanter. Skulle jeg gå bort fra det nyanserte spektrum av materiale, ville jeg mistet noe av det jeg ønsker å oppnå ved nettopp å bruke intervju som metode (Alver 1996: 87). Problemene omkring anonymisering av informanter er igjen relevante i problematikken rundt informasjon om 3. person. En svak anonymisering av informanten fører til en svak anonymisering av 3. person. Den det gjelder har heller ikke selv gitt noe samtykke til intervjuet, og informasjonen som fremkommer er fra tidligere partners ståsted. Jeg vil her legge vekt på barnefaren som 3. person, men også informasjon om informantens foreldre, og informantens barn er representert i intervjumaterialet og må tas hensyn til. Det er vanskelig å unngå informasjon om tredje person, barnefaren, barnet og foreldre, når en intervjuer alenemødre om deres livssituasjon ut fra fortid, nåtid og fremtid. Informasjon om barnefaren forekommer fordi de har hatt en viktig og delaktig rolle i informantenes liv, både de som har vært/ er aktivt tilstede, også de som ikke har vært/ er det. Noe av materialet som forteller om barnefedrene, peker blant annet på det kvinnene anser som uønskede kvaliteter av en mann i en familiesituasjon. Gjennom å fortelle om hva de ikke ønsker og ønsker, i henhold til barnefaren eller en eventuelt ny mann, forteller de litt om hvilken plass den personen skal ha, hvor stor makt, og hvilke kvaliteter det er ønskelig at han skal besitte. Det er viktig å huske at informasjon om 3. person ikke bare må tas hensyn til om den er negativ. Også positiv informasjon om 3. person er informasjon som den det gjelder ikke har gitt samtykke til.

Kapittel 3:

Overgangsstønad- et brudd på normen om selvforsørgelse

Normen om selvforsørgelse står sterkt her i Norge, og i Norden generelt, og blir i de fleste tilfeller synonymt med uavhengighet fra stat. Enemødre på overgangsstønad bryter denne samfunnsnormen, som flere forskere mener står over den moralske rangordning i Norge i henhold til familieverdier og seksualmoral (Syltevik 1990, Bak 1997). I dette kapittelet vil jeg i hovedsak se på de kulturelle stereotypier som informantene mener eksisterer i forhold til enemødre i forbindelse med at de bryter normen om selvforsørgelse ved å være avhengige av staten via overgangsstønad. I dette kapittelet vil fokuset i hovedsak ligge på det økonomiske aspektet. Hvilke stereotyper om enemødre kjenner enemødrene til, og på hvilken måte forholder de seg til disse forestillingene om enemødre? Hvilke roller er tilgjengelige for enemødre på overgangsstønad, og hvordan forholder de seg til dem? Hva innebærer en tolkning av uavhengighet som økonomisk uavhengig fra stat for enemødre, og finnes det en annen måte å se uavhengighet på?

Normen om selvforsørgelse

Sosiolog Maren Bak peker på den forskjellen hun mener å se mellom USA og Norden i forhold til enemødres status og samfunnets syn på dem. I USA er ikke enemødres status i den grad basert på utdanning, yrke eller sosial bakgrunn, men i større grad basert på deres relasjon til barnets far, og måten en ble enemor på. Bak mener dette ikke i samme grad er gjeldende for enemødre i Norden. Relasjonen til barnas far er, i følge henne, underordnet den rangordning som gjelder ”evnen til selvforsørgelse”. Så lenge den er oppfylt vil den moralske rangordning ikke tre så tydelig i kraft (Bak 1997:21). Dette er i tråd med hvordan sosiolog Liv Syltevik (1996) mener dagens utvikling går i retning av at alenemødre, som de fleste andre, utelukkende blir sett på som potensielle lønnsarbeidere. Syltevik mener dette bidrar til at mens enslige mødre tidligere kunne bli regnet som avvikere i forhold til idealene om kjernefamilie og normene knyttet til seksualitet, i dag heller blir sett som avvikere i forhold til normene om arbeidsmoral og borgerens plikt til å forsørge seg selv (Syltevik 1996). Bak påpeker likevel i større grad enn Syltevik at normer i forhold til familieverdier og seksualmoral fortsatt er gjeldende for enemødre. Hun antyder og at synet på enemorfamilien som et samfunnsproblem også begynner å gjøre seg gjeldende i Norden, slik tendensen er i

USA. Hun ser en fare for at enemorfamilien i Norden vil kunne komme under økt press og bli ansett som direkte årsak til farlige samfunnsmessige oppløsningstendenser, for eksempel i samsvar med stigende vold og kriminalitet (Bak 1990: 26). Men det som er felles for både Syltevik og Bak er deres påpekning av at det i første rekke er evnen til selvforsørgelse som er avgjørende i forhold til enemødres sosiale status i Norden. Et fokus på enemødres manglende evne til selvforsørgelse forteller nødvendigvis ikke om et mindre moralpreget syn på enemødre i henhold til familieverdier og seksualitet. Dette kan forklares med at det ikke bare finnes én norm, én diskurs eller én struktur som får virkeligheten til å bli til, og som skaper selvforståelse og handlingsmønstre. Det finnes et stort antall normer, og normen om selvforsørgelse må heller sees i relasjon med andre normer, som for eksempel normer i henhold til seksualitet og familie. Enemødre blir forstått og tolket ut fra det mylder av normsammenhenger og diskursive praksiser de inngår i, og ikke ut fra en tilsynelatende rådende norm (Lundahl 2001: 21- 24).

En revurdering av betydningen av normen om selvforsørgelse og uavhengighet

Enemødres utforming og organisering av sitt og barnas hverdagsliv kan fremstå svært individuelt og er selvfølgelig preget av den enkelte persons interesser, holdninger og verdier, foruten omgivelser og mennesker de omgir seg med. Likevel er enemødre som mottar statlig støtte også nødt til å skape sin hverdag innenfor de rammer som velferdsstaten setter og utgjør (Bak 1997: 10). Kvinnene jeg har intervjuet er alle kvinner som mottar statlig støtte i form av overgangsstønad. Disse enemødrene er avhengige av den månedlige overgangsstønaden til sitt og barnets livsopphold. De er også avhengige av å oppfylle de krav som stilles av trygdekontorene for å bli definert som enslige forsørgere med rett til overgangsstønad.

På den ene siden gjør overgangsstønaden at kvinner som alene har omsorgen for barn ikke trenger å være avhengige av familie, partner eller venners ”nåde” for å klare å finansiere sitt og barnets livsopphold. Den gir dem mulighet til å ta en utdanning, slik at de har større mulighet til å heve sin økonomiske levestandard når de kommer ut i arbeidsmarkedet. Overgangsstønaden kan også slik sees som samfunnsøkonomisk gunstig på lengre sikt (selvfølgelig avhengig om kvinnene etter endt overgangsstønad går inn i lønnet arbeid, eller blir forsørget privat) noe som også ligger som en innebygd hensikt i dagens ordning for statlig støtte for enemødre. Men det at den statlige støtteordningen går i retning av å se enemødre utelukkende som potensielle skattebetalere, tilsier tydeligvis ikke at enemødrene eller resten

av samfunnet utelukkende ser dem slik. Kristin Danielsen (1998) ser blant sine informanter en generell tradisjonell holdning til den ideelle familiekonstellasjonen og hva som utgjør en god mor. En tradisjonell mor vil ha mer tid med barna, enn en full arbeidsstilling tilsier. Og blant de kvinnene jeg intervjuet, er en fulltidsstilling for mange på kollisjonskurs med de rådende familieverdier i forhold til ”barnas beste”, og dermed med forståelsen av hva som utgjør en god mor.

Som nevnt tidligere likestiller de fleste uavhengighet med økonomisk uavhengighet fra stat. En alternativ måte å se uavhengighet på er i form av autonomi fra andre mennesker. En måte å fremme dette på, er gjennom offentlige støtteordninger for de som ikke klarer til eget livsopphold. Bare ved å forkaste normen om uavhengighet forstått som selvforsørgelse, kan en garantere likestilt statsborgerskap til hjemmeværende og mennesker som av en eller annen grunn ikke har mulighet til å forsørge seg selv (Young 1997:115). Inntekt alene er, i følge Young, en ukorrekt og urettferdig måte å definere bidrag til samfunnets beste (Young, 1997:128) Selv om disse ofte overlapper hverandre, utelukker denne sammenligningen for eksempel veldedighetsarbeid og mye forsørgerarbeid. Young ønsker et skille mellom det hun ser som to typer uavhengighet, som i dag går under ett, nemlig autonomi og selvforsørgelse. Autonomi må sees som det å ha fritt valg i henhold til eget liv, men innen de eksisterende juridiske grenser, og muligheten til å handle etter dem uten å måtte underkaste seg andre. Selvforsørgelse bør sees som det å ikke være avhengig av hjelp fra andre mennesker i forhold til egne behov og i forhold til å realisere sine livsplaner.

Stereotypiske forestillinger om enemødre på overgangstønad

Enemødre som mottar overgangstønad bryter samfunnsnormen om selvforsørgelse. Normer, er av etnologen Nils- Arvid Bringéus, beskrevet som samfunnets uskrevne lover (Bringéus 1990: 163). Begrepet pleier å relateres til forestillinger om hva man skal eller ikke skal gjøre i skiftende situasjoner. Felles for alle normer er at de er knyttet til sanksjoner, og i likhet til lover aktualiseres de først ved overtredelse. Vanligvis brukes ordet *sanksjoner* synonymt med negative sanksjoner, det vil si en straff for brudd på normen (Martinsson 2001: 21, Eriksen 1993: 62- 63). Dette systemet av sanksjoner ved normbrudd omtales gjerne som *sosial kontroll*. Negative stereotyper av typer mennesker forteller ikke bare om hvordan vi ikke er, og hva vi ikke gjør, men fungerer også som eksempel på hvordan en blir ansett om en bryter

den aktuelle normen. Latskap, dårlig arbeidsmoral og utnyttning av systemet kan være stereotype beskrivelser en kan komme over i tilknytning til de enemødrene som er avhengige av statligstøtte til livsopphold. Men dette synet farger også samfunnets syn på enemødre generelt som gruppe. FrP-politikeren Carl I. Hagen har ved en anledning sagt:

(Alenemødre) ... som ved uansvarlig livsførsel har seg selv å takke for at de er kommet i denne situasjonen... og som tror de kan heve tusenvis av kroner på sosialen mens de ligger og dovner seg på sofaen (Carl I. Hagen, i Danielsen 1998: 17).

Dette er et stereotypisk bilde som de fleste av de enemødrene jeg intervjuet selv var klar over og tok hensyn til når de snakket om det å motta overgangsstønad. I forhold til hvilke stereotyper som informantene mente eksisterte rundt enemødre, er det lite variasjon. Samtlige henviser direkte eller indirekte til omverdenens syn, men også ofte deres eget negative syn på det å bli forsørget av staten. Her vil jeg bruke Hildes svar på hvilke negative karaktertrekk som er rådende i synet på enemødre:

Ganske mange, jeg tror det er ganske mange (fordommer mot enemødre), både i forhold til ... det at man er lettsindig, umoralsk, uansvarlig og at man er en økonomisk belastning for samfunnet fordi man utnytter systemet... altså alt mulig... fordommer som er helt vanlig. Eller som jeg har inntrykk av at er helt vanlig da (Int. 8, s. 16).

Overgangsstønaden kan av andre, men også av enemødrene selv, oppleves som det å passivt motta penger på andres bekostning. Passivt, på den måten at det assosieres med latskap og dårlig arbeidsmoral, men på ingen måte utilsiktet. Tanken om at mange enemødre bevisst utnytter systemet er noe som går igjen. Ida er av samme mening:

(...) Det er sånn du hører... Alenemødre, ååå... De håver inn penger, det er liksom ikke måte på hvor mye penger de kan få. Så da tenkte jeg ok, nå skal jeg bli en sånn her som snylter på folk... Men, nei... jeg tenker at, ok, en gang er det meg som skal betale skatt... (Int. nr 3, s. 22)

Mine informanter er i utgangspunktet alle studenter, eller er akkurat ferdig med å studere. Ved blant annet å henvise til det arbeidet de legger i studiene i tillegg til omsorgsarbeidet for sine barn, prøver de å tilbakevise fordommene i henhold til det å motta overgangsstønad. Noen bruker utdannelsen som et argument i forhold til senere å kunne gi tilbake det de har mottatt i

statlig støtte; får de en god jobb vil de jo ”betale tilbake” til samfunnet via skatt. For dem er det å studere noe helt annet enn ”bare å gå hjemme”. Syltevik og Bak har nok rett i at enemødre blir oppfattet som normbrytere i forhold til idealet om selvforsørgelse, noe som blant annet kommer til uttrykk i stereotypiene av enemødre som late og som utnytttere av systemet. Dette er forestillinger enemødrene selv har internalisert.

Normen om selvforsørgelse for begge kjønn må ses i sammenheng med den individualiseringsprosessen som i så stor grad har preget det vestlige industrialiserte samfunn. Individualisering er ofte assosiert med frihet til å ta egne valg, og hver persons ansvar for eget liv. Under ansvar for eget liv ligger også kontroll over eget liv (Beck og Beck-Gernsheim 1995: 3-8). Mens kvinner på 50- tallet kunne oppnå selvautonomi utad, ved å skape egen husholdning via giftemål (Danielsen 2002: 37), er idealet i dag at hvert voksent menneske skal være økonomisk ansvarlig for seg selv. En kan ikke lenger i samme grad legitimere hjemmearbeid ved å henvise til kvinner som gifte og/eller mødre. Normen om selvforsørgelse står såpass sterkt i dagens norske samfunn for menn og i økende grad også for kvinner, om de skulle være gifte, single eller samboende. I motsetning til tidligere er og de fleste hushold, kanskje spesielt dem med barn, i dag basert på to inntekter for å få endene til å møtes (Syltevik 1996). Likestillingskampen, som kanskje i størst grad har vært utkjempet og mest synlig på den offentlige arena, har lagt stor vekt på kvinners økonomiske uavhengighet.

Som jeg har vært inne på tidligere, blir uavhengighet, og kapasitet til å bidra i det samfunnet en lever i, i de fleste sammenhenger ensbetydende med økonomisk uavhengighet fra staten. Verdien i en persons personlige bidrag blir målt i hvor mye den personen tjener i en jobb (Young 1997: 115- 128). Dette synet på uavhengighet samsvarer med hva Elin gir uttrykk for.

Elisabeth: Overgangsstonad. Du sa jo at det var deilig å slippe. Var det noe du gikk rundt og tenkte mye på da?

Elin: At jeg var en looser... en taper. Jeg er trygdet (latter). Jeg klarer meg ikke selv, jeg er en trygdemottaker. Men det hadde ikke gått uten de pengene heller da.

Elisabeth: Hadde du behov for å forklare det?

Elin: Nei... jeg sa det bare som det var. Jeg vet jo at det er mange fordommer rundt det, men jeg følte ikke at det var min oppgave og gå rundt og løse det da. Det kan de bare få lov til å ha i fred for meg. Hvis de har det, så er de jo ikke mine venner likevel (Int. 7, s. 25).

Synet på samfunnsbidrag som ensbetydende med skatt av inntekt er gjeldende også for de fleste av kvinnene jeg intervjuet. Et eksempel viser til og med hvordan foreldrene til Ida rettferdiggjorde datterens overgangsstønad ved å si at de ”overførte” deres ”ubrukte” skattebetaling over mange år til henne. Foreldrene hadde aldri hatt bruk for noen form for statlig støtte, men over flere år likevel betalt store summer i skatt på egen inntekt til det norske velferdssamfunn. Disse pengene hadde nå deres datter bruk for og rett til som norsk statsborger. På en måte ble det mulig å se det som om hun fortsatt ble forsørget av sine foreldre, om en tenker seg det som en del av et velferdssamfunn, der en gir, og tar hvis en trenger. Ida forklarer det slik;

Elisabeth: Hva tenker du rundt det å motta overgangsstønad?

Ida: Det var verre... hva skal jeg si... når jeg skulle komme og søke om det, for da synes jeg det var så pinlig sant...

Elisabeth: Ja, du synes det var pinlig...

Ida: Ja... inn i en sånn trygdestatistikk liksom. Jeg hater å være i en sånn der... Doing! Du mottar overgangsstønad, du er en av slik, og en sånn. Men da sa foreldrene mine; nå må du huske at vi har betalt rimelig mye skatt hvert år, så det er veldig kjekt for oss at vi får noe igjen, ved at du får noe igjen (latter). Og da tenkte jeg, ja vel, men bare ett år vil jeg ha overgangsstønad, men så er jeg ferdig. Og når jeg er ferdig så kan jeg begynne å betale tilbake igjen til samfunnet. Men så ble det jo ikke det... så kan jeg huske at jeg tenkte, jeg skal aldri bruke de to årene etter... men nå... (Int. 3 s. 21).

Å fortsatt bli forsørget av sine foreldre i en situasjon der en selv har et forsørgeransvar, oppfattes ikke i noen større grad som en selvautonom voksentilværelse, man blir kanskje heller sett på som et barn som har ansvar for et barn. Det blir for de fleste voksne i dag som å velge mellom pest eller kolera.

Velstående liberale samfunn vil normalt ikke tillate at mennesker som befinner seg i vanskelige økonomiske situasjoner sulter i hel, eller dør av kulde og utmattelse. Men de begrenser normalt autonomien til dem som er avhengige av deres hjelp og støtte. Mennesker som er avhengige av statlig støtte eller privat gavmildhet for å imøtekomme noen av deres behov må ofte finne seg i å underkaste seg andre menneskers meninger om deres liv og handlinger. Hvor vil de leve, hvordan vil de leve, hvordan skal de bruke pengene, hva vil de

gjøre med sin tid? Det at en er avhengig av andres, eller her trygdekontorets, bekreftelse og godkjenning av egne ønsker og valg er en realitet for alle de kvinnene jeg intervjuet. Slik uttrykker Ida det;

Det å måtte gå på trygdekontoret det *hater* jeg, jeg synes det er helt forferdelig. Å sitte der, og den følelsen av at noen liksom skal ha så mye makt til å bestemme om det du ønsker går eller ikke. Sånn som nå. Bestemme om jeg kan studere det faget jeg ønsker... (Int. 3, s. 21).

Ser en det slik, kan en si at innbyggere som er selvforsørget har en rett til selvaugonomi, mens de som er avhengig av andre har sin selvaugonomi begrenset på flere områder. Young peker på at omverdenens holdning til disse menneskene gir dem en status som annenrangs borgere og de blir behandlet nærmere slik man behandler et barn (Young 1997: 127). Noen av informantene velger å forstå overgangsstønad i retning av ”å sette seg i gjeld” til samfunnet. Dette kan sees som en rettferdiggjøring av det å for en periode å være avhengig av statlig støtte. Kvinnene gjør en bevisst investering i sin fremtid ved å ta en utdanning. Målet er godt lønnet arbeid, slik at en gjennom skatt betaler seg tilbake til en fullverdig samfunnsborgerstatus. Dette gjelder spesielt dem som ikke i så stor grad har deltatt i arbeidslivet før de mottok overgangsstønad, og slik ikke betalt skatt i noen særlig omfang. Det man får, eller håper på, etter tilbakebetalt gjeld, er selvstendighet og identitet som voksent selvaugonomt samfunnsindivid. Elin uttalte med stor glede, og helt i begynnelsen av intervjuet, at; ” En av de aller gøyeste tingene (med å få jobb) var å gå bort på trygdekontoret og si at jeg ikke ville ha mer penger fra dem ” (Int. 7, s. 1).

I samsvar med overgangsstønadens prinsipper

Overgangsstønad er tenkt som en støtte i en overgang til lønnet arbeid. Overgangsstønad kan sees som en mulighet til en god utdanning, og positive fremtidsutsikter. Dette er i hovedsak slik alle kvinnene jeg intervjuet opplever det. Å ta en utdanning blir en aktiv handling en selv gjør for å bedre sine og barnets livsmuligheter. Flere av kvinnene gir uttrykk for å se overgangsstønad som en mulighet til selv å aktivt arbeide for en bedre fremtid, i motsetning til å se overgangsstønad som passiv hjelp. De opplever at det er som noe de burde være takknemlige for. Som Vibeke uttrykker det;

... Og egentlig sånn som jeg føler det, så er jeg veldig heldig som bor i det eneste land i hele verden kanskje, der jeg kan være alenemor og klare meg bra. Jeg hadde det mye dårligere økonomisk da jeg var sammen med barnefaren. Jeg har det bedre økonomisk nå da jeg er alene. (...) Jeg føler meg veldig heldig, som har fått den sjansen til å få en utdanning. Fordi at jeg ikke før var klar over hva jeg ville gjøre og hva jeg ville bli, så får jeg nå en støtte til en utdanning, som er på en måte starten på et nytt liv (Int. 2, s. 16).

Det er slik at det bare er de som har barn under tre år som har mulighet til å motta overgangsstønad uten vilkår, altså uten krav om utdanning eller yrkesrettet arbeid. Fram til barnet fyller tre år "tillater" regelverket en å se overgangsstønaden som "lønn" for å være mor. Dette forandrer seg etter at yngste barn er fylt tre år. Det er da overgangsstønaden som "hjelp til selvhjelp" trer i kraft, en mulighet til å starte et nytt liv, slik Vibeke ser det.

Det kan tyde på at informantenes syn på overgangsstønaden, og opplevelse av egen status, også er preget av om de har opplevd en overgang fra, å "bare være hjemme" med barnet til å være aktiv med studier mot et mål om lønnet arbeid. Her vil også blant annet holdninger i forhold til egen morsrolle, barneoppdragelse og synet på barnets behov, påvirke enemødrenes forhold til det å motta overgangsstønad. For de fleste av kvinnene jeg intervjuet er den muligheten overgangsstønaden gir til videre utdanning det som trekkes frem som positivt. Anne sier:

Jeg synes jo det... jeg tenker jo at det gjør at jeg kan ta utdannelsen min da. Ellers så hadde det vært veldig vanskelig... så det gir jo meg den muligheten. Så jeg synes jo det er en utrolig flott ordning sånn (Int. 4, s. 12).

I motsetning til Ida, Hilde, Elin og Trude gir verken Anne, Vibeke, Kari eller Tuva i noen stor grad uttrykk for at det oppleves pinlig eller nedverdiggende å motta overgangsstønad, selv om de er klar over de stereotype forestillingene som eksisterer ovenfor til enemødre på overgangsstønad. Det er viktig å påpeke at de likevel ikke er utelukkende tilfredse med å motta statlig støtte. Men de påpeker at egen innsats i forhold til studier og en framtidig god jobb, gjør det, som Anne sier; "lettere å stå inne for overgangsstønaden" (Int. 4, s. 12). Det er

også viktig å påpeke at flere av de som i større grad stiller seg positive til det å være enemor på overgangsstonad, har et vennenettverk med flere kvinner som er i samme situasjon som dem selv.

Fordi overgangsstonaden gir uttrykk for å være for en begrenset periode distanserer en seg til en viss grad fra den mer negative benevnelsen *trygdemottaker*. Disse kvinnene lever opp til flere av stonadens prinsipper og den hensikten som overgangsstonaden er utformet for. Dette gjelder spesielt ønsket om arbeid, synet på overgangsstonaden som en fase og en hjelp til selvhjelp, men også tanken om selvforsørgelse som uavhengighet fra staten. Dette kan sees som delforklaringer på hvorfor noen av disse kvinnene mener de lettere kan stå inne for å motta stonaden fordi de studerer mot en fremtidig lønnet jobb.

Å måtte forsvare overgangsstonaden for andre... og seg selv

Samtlige av kvinnene gir uttrykk for at de i varierende grad føler behov for å forsvare, eller forklare hvorfor de mottar overgangsstonad. Det er mer usikkert overfor hvem de føler behov for å forklare det. Er det overfor alle andre eller også overfor seg selv? På den ene siden uttrykker flere et behov for å forsvare det at de mottar overgangsstonad. På den andre siden sier de at det ikke er noe de diskuterer med andre, eller at de ikke bryr seg om fordømmer andre måtte ha. Det å motta overgangsstonad er sjeldent noe som de uoppfordret presenterer i samtale med andre, men heller unngår å snakke om. Det tyder på at kvinnene ikke ønsker å ha med overgangsstonaden som en del av det bildet de presenterer av seg selv ovenfor andre. Når det likevel kommer på bane, er der et behov for å justere de generelle oppfatningene av enemødre på overgangsstonad. Dette gjør de enten ved å trekke frem for eksempel hvor sammensatt gruppen er og ved å trekke frem det individuelle. Hilde henviser til hvor ulike enemødre kan være:

Hilde: Det er ikke sånn at jeg går rundt og lager sånn stort oppstuss. Se på meg som er alenemor. Det er liksom ikke sånn jeg vil presenteres for verden. Selvfølgelig alle jeg kjenner vet jo at jeg bor alene med sønnen min. Men det er egentlig noe jeg distanserer meg fra. Mye på grunn av de fordommene som er. Jeg vil ikke bli assosiert med det. Det er liksom noe med at man har de fordommene selv og. At selv om man er i den situasjonen, så ser man jo at det er ganske variert da, hvem som er alenemødre. Fra helt i enden av den skalaen med de som er fullstendig yrkesaktive og selvforsørgende,

til den andre enden av skalaen, der man får et nytt barn hvert tredje år med nye menn for å holde det gående da... og få overgangsstonad, sant. Så det er et ganske vidt spekter der da...

Elisabeth: Kjenner du til noen som får barn hvert tredje år?

Hilde: Det var kanskje å ta litt sterkt i (latter).. men jeg kjenner vel en som har fått i alle fall to barn med nesten tre års mellomrom, men med forskjellige menn.. ja (Int. 8, s. 16).

Ved å fortelle sin personlige fortelling får kvinnene samtidig muligheten til å nyansere de generelle forestillingene de opplever, eller mener at finnes, om enemødre som gruppe. Ved å presentere et vidt spekter av enemødre, som Hilde mener å se, får en mulighet til å distansere seg fra de mest negative bildene. Hilde gir et bilde av den sammensatte gruppen enemødre i form av en skala fra positiv til negativt. I den positive enden av skalaen har man de fullstendig yrkesaktive og selvforsørgende enemødrene. I den negative enden av skalaen har man bildet av enemødrene som utnytter systemet ved å få barn hvert tredje år med forskjellige fedre, for slik hele tiden å kunne bli forsørget av overgangsstonaden. Det er tydelig at den negative enden av skalaen forteller mer om kvinnen enn bare hennes evne til selvforsørgelse, og like mye om manglende seksualmoral og familieverdier. Hildes skala tyder på at den moralske rangordning trer tydeligere i kraft når normen om selvforsørgelse ikke er oppfylt (Bak 1997: 21). Dette stereotype bilde av enemødre på overgangsstonaden en ser i den negative enden av skalaen, kan like godt representere et bilde av Hildes egne fordommer, som dem hun opplever eller tenker at andre i samfunnet har.

Ved å trekke den generelle oppfatningen ned på et individnivå forsøker også kvinnene på ulike måter å tilbakevise de stereotype forestillingene som går på latskap, mangel på arbeidsmoral og bevisst utnytting av systemet. Å se på stonaden som en ”hjelp til selvhjelp”, gir et motbilde til latskap og dårlig arbeidsmoral fordi det viser til aktivt arbeid for egen fremtid, ved hjelp av overgangsstonaden. Ida og Hildes syn på overgangsstonaden er ganske forskjellig og de har tydelig ulike holdninger i henhold til statlig forsørgelse av enemødre. Likevel er begge i samsvar med reformens målrettede hensikt, ved at de begge tar høyere utdanning for slik på sikt å ikke være avhengig av statlig støtte. Å se overgangsstonaden som hjelp til selvhjelp gir også uttrykk for at en er inneforstått med at dette er en forbigående fase, avhengig av egen innsats. Ida trekker frem overgangsstonaden som en felles rettighet som alle

norske statsborgere har, som del av den norske velferdsstat. Det er alles rettighet selv om bare noen får bruk for den:

Ida: Ok, dette er en rettighet jeg har fordi jeg bor i dette landet, og jeg er veldig, veldig glad for det. Og da er det jo klart at... Altså overgangsstønad, det er jo ment som... Altså før fikk man jo overgangsstønad i ti år eller noe sånt, og det var liksom ingen krav til deg sant. Men nå skal det være en slags hjelp til selvhjelp. Og hun saksbehandleren min, hun var veldig klar på dette her..." du må huske på at dette har du rett på..." For jeg sa dette her synes jeg var ubehagelig. Men hun sa at dette har du rett på, og det er liksom... disse to ekstra årene nå, de er for at jeg kan få en utdanning, en mulighet til å forsørge meg og barnet mitt. Altså, det er en hjelp til selvhjelp. Du må på en måte bare se på det sånn altså. Det er ikke noe poeng i at jeg skal gå og ta opp masse studielån, fordi jeg ikke vil motta overgangsstønad, altså... Det er jo ikke akkurat som om jeg gnir meg i penger hver måned når jeg får stønaden på konto (Int. 3, s. 21-22).

At overgangsstønaden i utgangspunktet er en felles rettighet, og det eksisterende regelverket gjør at Hilde har mulighet til å motta overgangsstønad, gjør henne på ingen måte utelukkende positiv til overgangsstønaden som ordning. Som Hilde poengterer:

Altså nå har jeg kanskje et veldig bevisst forhold til hvordan reglene er, og hvordan de burde være siden jeg har studert det... Så jeg mener jo ikke at reglene burde være sånn som de er, det gjør jeg ikke.. Men når de først er sånn.. og hvis andre i den situasjonen jeg er i får overgangsstønad, så skal jeg og få det... sånn tenker jeg. Men jeg tenker i utgangspunktet at... når man får barn, så er det ens eget ansvar, og det skal man ta ansvar for selv. Så ideelt sett så skulle jeg ta ansvar for det selv...(Int. 8, s. 21).

Med reformen for enslige forsørgere i 1998 (Fjær m. f 2001), ble det en markant innstramming i forhold til tidsrommet for rett til stønad, men med et hevet stønadsnivå. Fokuset var på å få enslige forsørgere fortest ut i arbeidslivet. Fra en tverrfaglig evaluering etter reformen av 1998, basert på intervjuer av enemødre på overgangsstønad, peker forskere på en svært sammensatt gruppe i henhold til alder, arbeidserfaring, utdanning, sosial og

kulturell bakgrunn og helsesituasjon. Som tidligere nevnt er alle kvinnene jeg intervjuet (med unntak av en) under høyere utdanning blant annet på grunn av et ønske om et godt lønnet arbeid. Slik samsvarer de godt med reformens mål. Fjær peker på at kvinner med utdanning generelt er mer positive til lønnsarbeid, og har statistisk størst mulighet for å oppnå selvforsørgelse (Fjær m. f. 2001: 4-5).

Å bli forsvart av andre

Elin forteller hvordan bekjente og utenforstående henviser til hennes situasjon som uforskyldt fordi det var barnefaren som forlot familien. På den måten å unngår de å revurdere og korrigere de etablerte stereotypiske forestillingene om enemødre som bevisst utnytter systemet. Elin selv er lite tilfreds med å i stedet bli satt i den maktesløse rollen som ”offer”:

Elin: ... Men jeg synes min situasjon er litt annerledes, i og med situasjonen med barnefaren. Og alle som kjenner meg kjenner jo min situasjon... så jeg hører veldig mange som bruker det som en slags unnskyldning at; ja disse alenemødrene får jo så mye støtte og sånn, men det er jo litt annerledes med deg da... Jeg hører mange som sier om meg at jeg er alenemor, men det er ikke min feil.

Elisabeth: Hva tenker du i forhold til det?

Elin: Jeg tenker at jeg sikkert hadde blitt alenemor uansett. Og så synes jeg det er urettferdig, for det gjør meg så maktesløs. Jeg skulle på en måte heller ønske at det var min feil, eller at det at vi gikk fra hverandre var noe som oppsto i et samspill, fordi begge to gjorde feil. Men måten det skjedde på gjorde at jeg ikke hadde så veldig stor innflytelse på det. Og det var jo en utrolig stor omveltning i mitt liv, det at jeg ikke hadde noen ting jeg skulle ha sagt i det. Så han bare bestemte over mitt liv... og jeg synes det ikke er så gøy å bli minnet på det med det derre; ”Det er jo ikke din feil..” (Int. 7, s. 21).

I følge Elins venner er hennes situasjon ikke hennes feil, det er egentlig litt synd på Elin, i følge dem. Fordommene mot enemødre kan ut av dette sitatet tolkes mer i retning av at Elin ikke er ”ond” eller utspekulert, fordi hun er uforskyldt i sin situasjon. På den måten kan Elins venner la være å revurdere bildet av enemødre som kyniske utnytttere av systemet, uten å sette

Elin i samme bås. Elin på sin side føler seg urettferdig maktesløs i sin rolle som passivt ”offer” for en annens inngripen i hennes liv. Begge roller er forholdsvis tradisjonelle i forhold til samfunnets syn på enemødre. Sosiolog Thomas Knoll har i sin doktoravhandling (1995) sett på holdninger til enemorfamilier i USA, og hvorfor denne type familie blir sett på, og konstruert som et problem. Som nevnt tidligere er det i USA i større grad enemorens forhold til barnefaren, og, i følge Knoll, i hvor stor grad enemoren selv er skyld i sin situasjon som avgjør hennes sosiale status, heller enn normen om selvforsørgelse. Knoll mener den tiltakende stigmatiseringen av enemødre i England og USA har sin forklaring i at de utgjør en trussel mot det rådende maktforholdet mellom kjønnene. Å se enemødre som enten ”onde” eller som ”ofre”, heller enn et uttrykk for kvinners positive valg, er en måte å ufarliggjøre en potensiell trussel på, og samtidig kunne beholde det etablerte maktforhold. I stedet for å bruke de ulike alminnelige benevnelsene på enemorfamilien, som forøvrig både på norsk og engelsk indikerer enten en mangel eller en offersituasjon, velger Knoll å kalle sine familier *female headed families*. Dette er en positiv benevnelse som indikerer kvinnelig handling og ansvar, men som dessverre lar seg dårlig oversette til norsk eller lar seg bruke på enemoren alene. Det blir hevdet at det økonomiske aspektet har størst betydning i Norden, og Norge, med henblikk på status. Likevel er de alminnelige benevnelsene på den type familie og kvinner lik de som brukes i USA og England, og de negative konnotasjonene er de samme. Også den offentlige benevnelsen brukt av trygdekontorene, enslige forsørgere, indikerer at disse menneskene er ensomme og mangler en partner, og blir automatisk satt opp mot ikke-enslige familier, nemlig to foreldre med barn under samme tak. Ser en på sitatet fra Elin er fokus heller ikke utelukkende på det økonomiske aspektet, men i like stor grad på måten hun ble enemor, som blir viktig i forhold til omverdenes syn på henne, og hennes situasjon. Når normen om selvforsørgelse ikke er oppfylt, er det påfallende hvor mye stereotypene om enemødre dreier seg i retning av familieverdier og seksualmoral, slik Knoll og Bak viser til blant annet i USA og England.

Sjalusi

Flere av kvinnene jeg intervjuet gav uttrykk for at det kunne oppleves som vanskelig å rettferdiggjøre det å motta overgangsstønad uten å ha tjent pengene i form av lønn for utført arbeid. Det er påfallende hvordan ingen av informantene bruker ordet penger unntatt når de gjentar stereotype forestillinger, eller fortellinger de har hørt om andre enemødre. Å motta overgangsstønaden kan både utad, men også for de alenemødrene jeg intervjuet, oppleves som urettferdig i forhold til andre mennesker, og familier som også er i en økonomisk vanskelig posisjon. Elin mener oppfatningen blant mange mener er: ”... at de som er alenemødre har det så godt, de får jo så mange fordeler som ingen andre får...” (Int. 7, s. 20). Vibeke forteller at hun har opplevd å møte sjalusi fra andre typer familier med lav inntekt, som og kunne trengt økonomisk støtte:

Jeg ser jo faktisk litt sjalusi da, fra de som er to og må slite veldig mye for det økonomiske, to studenter, for å få endene til å møtes, og så klarer jeg meg fint alene fordi jeg får støtte (Int. 2, s. 17).

Den negative reaksjonen og sinnet blir i større grad rettet mot de enemødrene som mottar overgangsstønad enn det systemet og regelverket som gir noen økonomisk støtte, og andre ikke. Når man setter familietyper opp mot hverandre på denne måten blir det ofte i betydningen hvem som best fortjener støtte og hvem som ikke gjør det. Hva som oppleves rettferdig eller urettferdig er i denne sammenhengen i stor grad avhengig av de rådende familieverdier. Satt på spissen kunne en sammenlikning i enemødres disfavør bli; Bli to foreldre ”straffet” for å holde sammen, mens enemødre blir urettferdig ”belønnet” for å få barn utenfor forhold, eller for ikke å klare å holde sammen et forhold? Med andre ord en ”belønning” for å bryte med idealet om toinntektsfamilien eller den generelle holdningen om den ideelle familiekonstellasjonen med mor, far og barn under samme tak (Syltevik 1990, Danielsen 1998). En sammenlikning av vanskeligstilte grupper kan fort bli en diskusjon i forhold til rettferdighet basert på familieverdier:

Tuva: Jeg synes det (overgangsstønaden) er en kjempeflott mulighet til å få orden på livet sitt etter et samlivsbrudd. Jeg tenker... Ja, kanskje det kan være urettferdig for familier som har lav inntekt, og som har barn, og som godt kunne trengt økonomisk

støtte. Samtidig tenker jeg, det er jo veldig kjipt da... Men liksom det å sette vanskelig stilte grupper mot hverandre... Det burde ikke egentlig ikke være noen motsetning der. Man burde jo kunne se på muligheten til å heve levekårene for alle vanskeligstilte grupper (Int. 1, s.19).

En strategi for å unngå diskusjonen om rettferdighet og urettferdighet i henhold til grupper, da med fokus på de voksne, er i stedet å sette fokuset på de involverte barna. Det er det Tuva velger å gjøre:

Elisabeth: Det er jo mange som mottar overgangsstønad og, uten å ha vært i et forhold først.

Tuva: Ja, bare det å ha fått et barn. Men det er jo.. altså hvis da alternativet hadde vært i gått på sosialstønad, så ville de jo da bli nødt til å gå på sosialkontoret og søke hver tredje måned, og det er ganske heftig, det er ikke kjekt. De ville jo hatt behov for tilleggssytelser. Det ville ikke være nok, og da kommer du i en avhengighetssituasjon som ikke er særlig verdig da og så.. er det med å; ja man kan jo jobbe da. Jo, men når man nettopp har fått et barn... hva er mest ok for barnet. Altså, jeg tenker, vi må jo hele tiden ha det beste for barnet i tankene når vi skal prøve å lage ordninger... (Int. 1, s. 19).

Det blir ikke lenger et spørsmål om morens manglende evne til selvforsørgelse, eller om hun ”fortjener” å motta overgangsstønad. Ved å gå fra moren til barnets behov, og deres rolle som uforskyldte i situasjonen, blir ikke fokuset lenger på normen om selvforsørgelse. Samtidig kan en lese ut fra formuleringen en tanke om at barna bør ”vernes” for de voksnes ”feil”. Hos Tuva er det flere ting som tyder på at ”evnen til selvforsørgelse” ikke går foran de rådende familieverdier. Jobben viker for hennes syn på barnets behov for moren de første årene. Med et større fokus på barna i stedet for på moren, trer familieverdier tydeligere frem enn individets plikt til selvforsørgelse. Tuva blir her et eksempel på det Danielsen påpeker om at kvinner og menns atferd og holdninger ikke alltid endres i takt med den velferdsstatlige konstruksjonen av enemoderskapet. Den velferdsstatlige konstruksjonen av enemoderskapet har et større fokus på det økonomiske, enn den tradisjonelle forståelsen av morsrollen i forhold til barnet.

Oppsummering av kapittelet

Normen om selvforsørgelse står sterkt i Norge i dag. Selvforsørgelse blir i de fleste sammenhenger forstått som økonomisk uavhengighet fra stat. Ved å motta overgangsstønad bryter enemødre samfunnsnormen om selvforsørgelse, og den rådende arbeidsmoralen. Flere forskere mener at normen om selvforsørgelse i dag står over normer i henhold til familieverdier og seksualmoral. Når enemødre avviker fra normene knyttet til arbeidsmoral og individets plikt til å forsørge seg selv, er det likevel en del faktorer som tyder at brudd i henhold til idealer om kjernefamilien og seksualmoral fortsatt kommer frem i synet på enemødre. Synet på uavhengighet og den betydningen en legger i selvforsørgelse, som uavhengighet fra stat, er avgjørende for andres og enemødrenes syn på det å motta overgangsstønad. I følge Iris Marion Young må en bort fra en forståelse av uavhengighet og autonomi som det å være selvforsørget (uavhengig av stat), og mot en forståelse av autonomi som uavhengighet fra andre mennesker.

Jeg har her i hovedsak fokusert på de stereotypiske forestillinger om enemødre som enemødrene møter i forhold til det å være forsørget av stat, og også hvordan de selv forholder seg til sin situasjon som enemødre på overgangsstønad. Stereotypiene gir som regel et bilde av enemødre som late, uansvarlige, umoralske, og bevisste utnytttere av de velferdsordningene som andre må jobbe og betale skatt for å opprettholde. Men holdninger til enemødre er også avhengige av på hvilken måte kvinnene ble enemødre på. En uforskyldt enemor, altså en som har vært i et forhold der partneren valgte å gå, vil mulig unngå en del av de overnevnte fordommene, og heller bli plassert i en offerrolle. En selvforskyldt enemor, det vil si en som har fått barn utenfor forhold eller selv valgt å gå ut av et, vil i større grad bli sett som en kynisk utnytter av systemet.

Overgangsstønadens prinsipper viser seg til tider å være på kollisjonskurs med enemødrenes og andres syn på familieverdier, når det kommer til forholdet mellom barn og foreldre.

Enemødrene jeg har intervjuet lever i stor grad i samsvar med overgangsstønadens prinsipper og målsetningen om å få enemødre ut i lønnet arbeid. Alle gjør en aktiv innsats via studier for å komme ut i lønnet arbeid. Holdningen til overgangsstønaden som midlertidig og en hjelp til selvhjelp, gjør den lettere å stå inne for og gjør det og lettere å ta avstand fra de stereotyper som går på latskap og kynisk utnytting av systemet. Hva som skjer i henhold til synet på familieverdier er noe jeg vil gå nærmere inn på i neste kapittel.

Kapittel 4:

Enemorfamilien

Er det barnet som gjør en relasjon til en riktig familie? Denne koblingen er utvilsomt så vanlig at den gjør mor-far-barn-konstellasjonen til det vi til vanlig betrakter som en ”riktig” familie (Lundgren 1999: 147). Denne konstellasjonen eksisterer både som en drøm og en realitet for mange mennesker. At barn blir ansett som så viktig for å kunne definere seg som en ”riktig” familie, tar fokuset bort fra hvor viktig en ”riktig” parrelasjon er for å kunne definere seg som en ”riktig” familie. Enemorfamilien er ikke et begrep som blir brukt i folks dagligtale når de omtaler familiekonstellasjonen mor- barn. Enemorfamilien blir et bevisst begrep fra min side med en hensikt på å sette fokus på hvor snevert en til daglig tenker rundt begrepet familie. Den ”riktige” familien, også kalt kjernefamilien, er et mektig begrep. Det maner, lokker, krever og fordømmer. Hva skjer når så ens egen familie ikke lever opp til dette bildet av kjernefamilien? Eller kanskje enda viktigere: Hvordan forholder en seg til sin egen familie som utilstrekkelig i forhold til bildet av kjernefamilien? Jeg ser altså familiekonstellasjonen mor-barn i lys av det vi til daglig kaller familien eller kjernefamilien. For å kunne gi et bilde av dagens forståelse av hvilke verdier kjernefamilien innehar, har jeg tatt et blikk tilbake til det nittende århundre og dannelsen av hva vi i dag kaller kjernefamilien.

I dette kapittelet vil jeg se på hvordan enemødrene løser sin situasjon i forhold til synet på kjernefamilien som den optimale rammen rundt barnets oppvekst. Enemødre blir ofte delt opp i to hovedkategorier; De som alltid har vært enemødre, og de som har blitt enemødre. Jeg vil se på hvordan overgangen fra en mor-far-barn-familie til en enemorfamilie oppleves, og hva overgangen eventuelt har å si for enemorens syn på sin morsrolle og fremtidsutsikter. Det å få barn sees av mange som et parprosjekt. Jeg vil se nærmere på hvordan det oppleves for de enemødrene som har vært alene om det å få barnet fra begynnelsen. Hva kan kategorien enemødre, og enemorfamilien fortelle oss om dagens syn på familie og mødre? Jeg vil og se på om det gir mening å definere enemødre som single siden begge kategorier bli ansett som en fase.

Familien

Begrepet familie har ingen entydig betydning i dag i Norge eller i andre nordiske land. Familiebegrepet kan i prinsippet inneholde alt fra en forelder og et barn, til en stor slektskrets. Det finnes likevel en sterk tendens til å tolke familiebegrepet relativt snevert. I dagligtale oppfattes ofte familie som det samme som kjernefamilien, til tross for at mange hevder at kjernefamilien ikke lenger står like sterkt. Et økende antall skilsmisser og samboerbrudd har forandret mange kjernefamilier til tokjernefamilier eller *enforeldrefamilier* (Wiklund 1997: 13). Likevel blir familiebegrepet og kjernefamilien ofte henvist til som en historisk kontinuitet, uten at en faktisk tar høyde for begrepets historisk varierende innhold. Begreper som familie, giftmål, foreldreskap, moderskap og faderskap skjuler det økende mangfoldet av familiekonstellasjoner og individuelle betydninger som ligger bak disse generelle begrepene (Beck og Beck- Gernsheim 1995: 15). Når oppsto så vår forståelse av familien som mor, far og barn mot slik vi ser den i dag? Det nittende århundret brakte med seg store omveltninger i forhold til synet på familien. Det er først og fremst i borgerskapet at det er en uttalt ideologi som vektlegger de emosjonelle båndene som knytter familien sammen. Utbredelsen av de romantiske kjærlighetsidealer var en av de faktorene som medvirket til å skille de ekteskapelige bånd fra de tidligere mer omfattende slektskapsbånd, og å gi dem særlig betydning. I følge Frykman og Löfgren må en se denne utviklingen i forhold til at den borgerlige familien i større grad blir en konsumeringsenhet, der mannen alene står for forsørgerrollen. Kjærligheten blir slik et bindeledd mellom ektefeller, samtidig som foreldrekjærligheten blir ledestjernen for forholdet mellom generasjonene. Hjemmet oppsto altså som et særskilt miljø, og det var innad i familien en skulle søke å skape intimitet og trygghet. Kjernefamilien var altså en sentral del av det en kan kalle det moderne prosjektet, og er blant annet konstituert gjennom denne ”nye” formen for kjærlighet, nemlig den romantiske kjærligheten. Også den klare rollefordelingen mellom mann og kvinne var med på å definere kjernefamilien, og til å skape den til den lukkede institusjon den etter hvert fremsto som (Giddens 1994: 30- 36, Frykman og Löfgren 1994: 74-86, Hellesund 2003: 15, Hagström 1999: 120-122). Kjernefamilien er som symbolsk konstruksjon ladet med følelsesbilder som håp for fremtiden og ønsker om et godt liv. Disse oppleves som virkelige for mennesker, uten at de trenger å være identiske med egne familieliv. Slik kan kjernefamilien forstås som et eksempel på en symbolsk virkelighet som er dypt forankret i vår kultur (Haavind 2000: 118). Også Maren Bak (1997) viser til hvordan kjernefamilien som idealbilde har hatt en normsettende kraft langt forbi den perioden der det borgerlige familieideal var rådende, og

hvor den intime kjernefamilien var den dominerende familieform (Bak 1997: 11) Det er opp mot bildet av kjernefamilien, og de forandringene den har gjennomgått frem til i dag, at jeg vil se på dagens enemødre og deres familiekonstellasjon.

(Kjerne)Familieforbilder

Dorte Marie Søndergaard (2000) peker på hvordan de seksuelt romantiske strukturer, de mer eksplisitt kjønnede storylines knyttet til heteroseksualitet, er gjenstand for stadig gjentakelse og produksjon. Det foregår en sterk spredning og transport fra den vestlige verden til resten av kloden via media som romaner, film, tv, eventyr og lignende (Søndergaard 2000: 79). Et interessant analytisk fokus ligger i å undersøke hvilke konsekvenser dette har for aktørenes muligheter for selv å overta og/eller utvikle aktørposisjoner i deres eget hverdagsliv, og gjennom dem kunne ha muligheten til å anse seg selv som tilstrekkelig koherente selv, i den aktuelle hverdagskontekst. Med tilstrekkelig koherente selv menes at de må kunne fungere som legitime innenfor aktørenes aktuelle kontekster, og aktørens allerede ervervede selv-repertoar. Hvem kan man være, hvilke posisjoner kan man innta hvis betingelsene og aktørposisjonene ser nettopp slik og slik ut i de tilgjengelige storylines (Søndergaard 200: 81-82)? Storylines, myter, moderne folkefortellinger eller forbilder er noe jeg trekker frem for å vise at det finnes et stort repertoar med bilder av livslykke knyttet til barn, mann og familie. Dette er bilder som gjør det mulig å se sin fremtid som lykkelig i en tradisjonell familiekonstellasjon. Vi har derimot få bilder som viser oss en lykkelig fremtid som enemor. Vi har få eller ingen bilder der det å være enemor ikke presenteres som en fase, eller en familie underveis, men et mål i seg selv. Kvinnens kamp for egen identitet, altså den som ikke er avhengig av en mann, skildres i massemedier som et spørsmål om utilfredsstillelse. I motsetning til de mannlige moderne helteeventyrene og fortellingene som så oftest ender lykkelig, ender de kvinnelige enten i uvisshet eller ulykkelighet. Hendelsesforløpet er som regel det samme: Reiser hjemmefra, sloss med det onde og forelsker seg. Men mens helten slår seg til ro og lever lykkelig, så finner heltinnen ingen ro, eller en ny og fullgod identitet (Bäck-Wiklund 1997: 50). Enemoren med sin familie har ingen forutsetning sett i en slik sammenheng for en fullgod identitet, i en familiesituasjon som regnes som et mål i seg selv. Dett er en faktor relevant faktor når en ser enemorens mangelen på overskridelse av normer i forhold til kjernefamilien (Butler 1990: 33- 45).

Tap av partner, tap av familie

Noen av informantene sier direkte, eller mer indirekte, at det som gjorde dem til familie forsvant med tap av partner. Som Tuva sier:

Jeg føler vel egentlig at familie fortsatt er kjernefamilien (...) Det er vel sånn samfunnssynet er på familie, fortsatt den dag i dag (...) Jeg tok det som et uendelig sviende nederlag da vi ikke var familie lenger...(Int. nr. 1, s. 22-23)

For dem som har blitt enemødre en god stund etter at barna er født, er følelsen av å mislykkes noe som går igjen i intervjuene. Margareta Bäck- Wiklund (1997) peker på hvordan et gjennomgående trekk ved det moderne samfunn er møtet mellom ulike bilder og idealer. Disse produseres til ulike tider og i ulike samfunn, og kan anvendes av individene for å reflektere over sin situasjon. Slik vil tradisjonelt differensierte kjønnsidealene fortsatt leve gjennom myter og eventyr og i menneskers bevissthet. Hun trekker frem at de bildene av kjønn, foreldreskap og familie som formidles i det moderne samfunnet ikke nødvendigvis er de samme som det politisk formede dogmet om likestilling. Nye og gamle bilder om mannlighet og kvinnelighet blandes sammen og vises for oss hver dag og hele tiden. Wiklund mener at det finnes et forhold mellom kulturelle og personlige bilder og forbilder (Wiklund 1997: 35-36, Søndergaard 2000: 77). Dagens gode kvinne skildres i de moderne mytene som aktiv i privatlivet, men relativt passiv, eller bare delvis aktiv i yrkesliv og offentligheten. Hun skal ikke lenger være enten eller, men både og. Den dårlige mor fremstilles i moderne folkefortellinger som hun som i hovedsak er aktiv utenfor familiens private sfære, hun som strever altfor mye etter det å være frigjort, og for sin egen vinning eller yrkeskarriere. Budskapet kan være at kvinnelig aktivitet bare er god så lenge den i hovedsak skjer innen privatlivets sfære. For barnas og familielykkens skyld bør hennes balansegang ikke mislykkes. Med andre ord er det i de moderne, som i de tradisjonelle fortellingene, en grunnleggende idé om at familielykken i aller først hånd er avhengig av kvinnens innsats (Wiklund 1997: 54- 55). Det er tydelig at flere av kvinnene jeg intervjuet var ambivalente i forhold til egne ønsker om et eget liv, og det ansvaret de føler de har ovenfor sin familie, da først og fremst sine barn. Elin forklarte at hun tenkte en del på om det var en mulighet for at hun og barnefaren kunne bo sammen igjen, slik at de igjen kunne bli en familie. Da jeg spurte om det var noe hun ønsket for seg selv, noe hun hadde lyst til, svarte hun:

Elin: Nei... Men det jeg egentlig ønsker er jo at sønnen min skal få bo sammen med begge foreldrene sine, og at det skal være en lykkelig og harmonisk familie. Men det er vi retten og sletten ikke. Men tanken dukker likevel ofte opp... Kunne jeg ha fått det til likevel? Har jeg gitt opp for tidlig? Eller jeg lurer på om jeg har vært egoist (Int. 7, s. 17).

At de ikke klarte å holde familien samlet, og at de gav opp, er noe som igjen skaper dårlig samvittighet ovenfor barna. De er også redd for at barnas muligheter til selv å etablere varige forhold i voksen alder forverres av deres eget brudd. Dette er i tråd med at barn i marginale familieformer gjerne blir diskutert opp mot den optimale rammen rundt barnas oppvekstvilkår; familien med mor, far og barn under samme tak (Haavind 2000: 118, Beck og Beck-Gernsheim1995).

Singelmamma?

Gir det noen mening å definere enemødre som single? Det er i alle tilfelle en problematisk og en svært motsetningsfull identitet når en ser på hva som i dag assosieres med definisjonen singel. Etnolog Tone Hellesund har (2003) sett på enslige kvinner i et tidsperspektiv som strekker seg fra 1800-tallet og frem til i dag. Jeg vil i hovedsak bare fokusere på nyere tid, det Hellesund definerer som singellivets tiår, nemlig 1990- tallet og frem til i dag. Et kjennetegn ved singelgenerasjonen er at de er seksuelt frigjorte, med et rikt og aktivt seksualliv. Et annet er at de er økonomisk selvstendige (Hellesund 2003: 9). Hellesund går i hovedsak ut fra single mennesker som ikke har barn. Et tema som i den sammenheng ofte blir tatt opp, er hvordan disse kvinnene, med sin frigjorte seksualitet, frigjør den kvinnelige seksualiteten fra reproduksjon og ekteskap. En annen måte å si det på, er hvordan de deler opp seksualitet, familie og hjem til separate deler. Hellesund nevner kvinnens kapasitet til å føde barn, og samtidig være en komplementær del av et heteroseksuelt parforhold, er krav i henhold til det å bli definert som kvinne. Lesbiske og enslige vil slik bli definert ut (Hellesund 2003:24). Enemødre er ut fra denne definisjonen kanskje best definert som *halv-kvinner*. Visst har de gjort sin jobb innen reproduksjonen, men er utenfor en relasjon til en mann. I tillegg er de kvinnene som jeg har intervjuet avhengige av overgangsstønad, og slik ikke økonomisk selvstendige. Det er interessant å se på hvordan enemødre lever og forstår sine liv som singel og mamma, og hvordan andre forstår dem. Elin oppfatter at andre ser henne slik:

Elisabeth: Tror du de ser deg som enemor, eller singel?

Elin: Begge deler. Merker det på litt sånn kommentarer og litt sånn. Ja, ja du har jo frihelg nå du, ja. Du skal vel ut på byen og være singel og sånn? Samtidig som de og presenterer meg ovenfor andre som alenemor.. (Int. 7, s. 21-22).

Her blir enemor noe Elin *er*, mens singel er noe hun *gjør*. Å være (ene)mor blir av Elins venner knyttet til elins identitet. Singel blir knyttet til bestemte handlinger, som for eksempel å gå ut på byen, men også ting som en ikke gjør om en er i et forhold. Et eksempel kan være å finne en på byen som en innleder et kort seksuelt forhold til. Torill Moi viser til en liste av dikotomier som mener stadig går igjen hos Butler (Moi 1998: 56-57) Dette er en liste av dikotomier knyttet til delingen av biologisk og sosialt kjønn, der *væren/gjøren* inngår som et eksempel. *Å være* fremstår på den biologiske siden, og settes Elins venner sammen med *enemor*. *Å gjøre* settes sammen med *singel*. Her fremstilles altså enemor/singel som en dikotomi. Elin synes det er problematisk å se seg selv som både enemor og singel, selv om hun mener hun er det:

Elisabeth: Er det noen konflikt mellom de tingene?

Elin: Ja

Elisabeth: På hvilken måte?

Elin: Jeg tenker at det som singel.. forhåpentligvis er et forbigående fenomen. Det handler jo om at jeg fremdeles har tro på at jeg skal treffe mannen i mitt liv og gifte meg og være lykkelig til våre dager ende. Og jeg tenker at hvis jeg skal trekke noen inn i barnet mitt sitt liv så må jeg være rimelig sikker på at den skal bli der, i alle fall nå som faren er forsvunnet. Og jeg vil ikke at barnet mitt skal ha en sånn oppvekst med moren sin... der moren har mange kjæresten som er innom og forsvinner igjen. Sånn at jeg føler at jeg har ikke samme mulighet til å utforske et forhold, der jeg tar en avgjørelse... Jeg må ta en avgjørelse på et ganske tidlig tidspunkt (Int. 7, s. 19- 20)

Etnolog Kari-Marie Kloster (2003) har tatt opp de ulike konnotasjonene knyttet til begrepene enslig (alene) og singel. Mens singel blir assosiert med en livsstil fylt med venner, interesser, dynamikk og modernitet og det å ikke ha noen forpliktelser, blir enslig knyttet til en mangel ved livet, et mål som ikke er nådd. Å se seg selv som singel, heller enn enslig, åpner i dag for

en mer positiv identitet som kvinne, i det minste for en periode. Noen av enemødrene jeg snakket med identifiserer seg i sterkere grad med single venninner, enn med samboende og gifte venninner med barn. Kari peker bl.a. på en opplevelse av større likhet med sine single venninner i forhold til interesser:

Etter at jeg ble alene, identifiserer jeg meg mer med dem som ikke har barn, fordi vi har samme interesser, bortsett fra den delen som er å være mor da. Jeg føler jeg har mer identitet som singel enn som mor i en sånn sammenheng (på besøk hos andre), enn familie på en måte. Det var faktisk en morsom opplevelse da jeg fant ut at det var sånn... (Int. nr. 6, s. 9)

Men singelstatusen undergraver til en viss grad det ansvaret de har for sine barn, og rommer i liten grad det mer tradisjonelle synet vi har på hva det innebærer å være mor. Konsekvensen av en mer positiv identitet som singel kan være en mer utsatt og sårbar identitet som mor. Det fremtrer en motsetning mellom to normsystem, mellom de tradisjonelt moderlige kvinneidealene, og det moderne frie kvinneideal (Wiklund 2001: 11). Hellesund påpeker det hun ser som singelkulturens begrensninger som alternativ til familiediskursen (2003). Hun peker på at parforholdet ikke har fått noen mindre plass i dagens samfunn, heller ikke innen singelkulturen, som egentlig bare blir sett som en overgangsfase frem til det egentlige livet begynner. Singelkulturen lanserer slik ikke noe egentlig alternativ til parforholdet som mål (eller *partvangen*, som Hellesund betegner det som). Et liv som singel assosieres med lite forpliktelser, stor frihet og selvorientering, noe som bryter med det ansvar for barn i dag innebærer. Ugifte/ single kvinner blir hos Hellesund og Kloster barnløse kvinner som ikke er i et forhold. Enemødre er allerede inne i familiediskursen på grunn av sitt moderskap, og står i varierende grad med en forkrøplet fot i hver leir. Familie vekker følelser i retning av trygghet og komfort. Familien setter sterke grenser mellom det som er legitimt og illegitimt, men som alle andre grenser er de sårbare. Trusler om fare eller oppløsning av familien henviser til følelser av identitetstap, ekstrem sårbarhet og ufrivillig eksponering (Young 1997: 95). Enemødre må slik hele tiden være bevisste hvor langt på sidelinjen av familiediskursen de kan gå i sitt moderne kvinneideal, uten å sette sin morsrolle, seg selv og sine barn i en posisjon sterkt mottakelig for eksponering og fordømmelse.

Team enemor

Moderskapet knyttes tradisjonelt opp mot begreper som familie, kjærlighet, hjem og den forpliktelsen og den omsorgen en har ovenfor barnet (Hjemdahl 2003). Mor har tradisjonelt vært knyttet til den private sfæren, da spesielt hjemmet. Dette har vært gjort i så stor grad at mor i mange tilfeller er blitt synonymt med hjem og familie (Wiklund 1997: 16, Massey 2003: 64- 65). Likevel var storparten av enemødrene jeg intervjuet nølende til spørsmålet om de oppfatter seg selv og barna som en familie. Mange plasserer seg heller inn i en større familiesammenheng med sine foreldre og søsken. Som Vibeke sier:

Elisabeth: Føler du at dere er en familie som mor og barn?

Vibeke: Nei, nei.. Jeg trekker hele tiden inn min familie. Vi og mine foreldre blir storfamilien. Og barnet mitt er ofte hos de også på overnatting, en gang i måneden på overnatting. De har vært veldig mye barnevakt for meg, det har de (Int. 2, s. 12).

På spørsmålet om hvorfor hun ikke tenkte på mor og barn som en familie var svaret til Vibeke at; ”... Det blir for ensomt rett og slett” (Int. 2, s. 13). Ensomheten som refereres til, er den ensomheten den voksne personen føler når den innad i familien ikke har en annen voksen å kommunisere med. En familie må altså, i følge Vibeke, inneholde mer enn én voksen, i tillegg til barn, for å kunne bli definert som en familie. En familie må innad kunne tilby kommunikasjon og voksent fellesskap som også dekker de eventuelle emosjonelle behov. Her ser en klare linjer til hva som utgjorde den moderne kjernefamilien fra midten av 1900-tallet, nemlig overgangen til familien som en lukket og selvforsørget institusjon (Giddens 1994: 30-36, Frykman og Löfgren 1994: 74-86). I stedet for å se seg og barnet som en familie, blir barnet heller et ekstra tilskudd til den eksisterende familien som mor helt fra barndommen var en del av. Flere av informantene mente at de i større grad så seg og barnet som et team, enn en familie. Slik uttrykker Ida seg på spørsmålet om hun ser seg og barnet som en familie:

Ida: Det blir jo mer som at vi er et team. Hele tiden så tenker du at familie... ja (...) Så jeg har ikke egentlig tenkt på meg og barnet mitt som en familie, men jo... vi er jo det. Jeg håper jo på at vi blir det med tiden... ja at det blir flere av oss da, mener jeg (Int. 3, s.16).

Også Ida har problemer med å se seg og barnet som en familie, i alle fall slik hun ønsker at hennes familie skal være. Å bli familie med tiden forutsetter for Ida at de blir flere. Slike utsagn kan peke på at de synes det er vanskelig å identifisere seg med den rådende familiediskursen der idealet er en stabil parrelasjon som utgangspunkt for barn og familie. Mangel på en partner gjør at enemødre avviker fra den tradisjonelle forståelsen av familie som en samlet "selvforsørgende" enhet. Ida uttrykker at hun føler en mangel ved sin familiesituasjon billedlig ved å si: "Du kan si at jeg har tre biter av rammen, men at jeg mangler den fjerde" (Int. nr. 3, s. 18). I artikkelen "På arvets fang, i den ubrutte linjens favntak", peker kulturviter Tove Fjell (2003) på hvordan hun mener å se at kjernefamilien overlever det meste. Kjernefamilien er ikke under total oppløsning, men gjenoppstår i stedet i stadig nye drakter, som Fjell eksemplifiserer; ... "enten som mor, med-mor og barn, eller mor, sosial far og barn, eller sosial mor, far og barn" (Fjell 2003: 47). Kjernefamilien er fortsatt like viktig, men i tråd med mye annet i sin samtid forandres den bare i raskt tempo. Den familien som skapes med en partner og barn blir mulig sett som så sentral i et menneskes liv at det ikke er plass til de som velger å leve uten barn, enten en er enslig eller i en parrelasjon. Fjell påpeker at gruppen av enslige eller par uten barn til en viss grad vil støtes ut som avvikende (Fjell 2003: 47-48). I alle de eksemplene Fjell presenterer som "nye" kjernefamilier, står den voksne parrelasjonen, og familien som selvforsørgende i henhold til emosjonelle behov, sentralt. To voksne, og en eller flere barn under samme tak er grunnlaget for "nye" kjernefamilier. De andre, enslige og par uten barn, blir indirekte definert som *ikke-familier*, i det minste *ikke-kjernefamilier*. Hvor plasserer en så enemødrene og familiekonstellasjonen en voksen, enslig kvinne med barn? Kanskje kan en basert på Fjells "nye" kjernefamilier, se dem som *underveis – familier* fordi de enda ikke har funnet en sosial far, eller eventuelt med- mor. Å se enemorfamilien som en *underveis- mot-familie-familie* samsvarer godt med hvordan det å være eneforsørger karakteriseres som en stadig vanligere livsfase. Uavhengig om denne fasen er av kortere eller lengre varighet, er det likevel en fase mot noe som ikke sees som en fase, nemlig familie (Fjær 2001: 22-23).

Fra mor til enemor

Er det å være enemor noe mer enn bare å være mor, eller er det noe mindre? Blir en en annerledes mor? Videre kan en lure på hva mor egentlig er, siden behovet for å definere det ytterligere kommer automatisk så fort mor ikke bor med far. Det trer klarere frem etter hvert som jeg har jobbet med oppgaven, at det å være enemor egentlig ikke forteller oss så mye om relasjonen til barnet. Det å bli definert som enemor forteller om enemorens manglende relasjon til en partner.

Omtrent halvparten av kvinnene jeg intervjuet har over lengre perioder levd sammen med barnefaren. Felles er det at de har opplevd en overgang fra å se seg selv og bli sett på som en kjernefamilie, til å bli hva jeg har kalt en emorfamilie. Eller som informantene ser det; fra kjernefamilie tilbake til storfamilien og/eller et team, eller til et mer flytende familiebegrep, som forandrer seg ut fra hvilken situasjon en snakker ut fra. Felles for dem alle er at begrepet familie ikke lenger brukes når de henviser til seg selv og ungen, eller ungene. For selv om det faktisk eksisterer ulike typer av familiekonstellasjoner i dagens samfunn er likevel mor-far-barn familien den statistisk største, og i den betydning den mest normale. Mor-far-barn familien blir pekt ut som den mest optimale ”ramme” rundt barnets oppvekst. Det er den familietypen de andre typene settes opp mot. Elin forteller om hvordan hun tror andre tenker om sitt barns familiesituasjon:

Elin: Ja.. og jeg ser jo på en del av dem som er gift for eksempel. De har jo begynt å produsere nummer to og tre, og kjøpt seg hus og... sånne ting. Og at de liksom... ser på meg som annerledes enn dem. At de tenker det at det er litt synd på mitt barn som ikke har det så bra som deres barn (Int. 7, s. 20).

Denne ”rammen”, som tydeligvis har sitt utgangspunkt i et stabilt (i betydning bor under samme tak) parforhold, viser seg også å inneholde en god del andre ting som er positive for barnas oppvekst. Å kunne kjøpe seg hus, og det å kunne gi barnet flere søsken er hos Elin ting som kobles til par, og ikke til enemødre og barna deres. For de kvinnene som har opplevd overgangen fra å ha barn i et parforhold til å bli definert som enemor, handler det i mange tilfeller også om å revurdere, eller tenke nytt i forhold til sin fremtid. Som Kari sier:

Jeg forandret fokus på en måte da fra vi var to til jeg var en. For det er veldig mange av de tingene som en planlegger når en er to, som ikke er aktuelt når du er en... Sånn som at jeg ikke planlegger å bygge et hus, sant vel, eller skifte ut bilen min fordi den er gammel. Det var veldig mange ting som... jeg nå ser som trivielt, men som jeg var opptatt av for noen år siden. Og selv om jeg er eldre nå så... så var jeg mer opptatt av det da liksom. Om hvordan jeg skulle ha det. Jeg drømte om hvordan jeg skulle innrede baderommet og sånn når vi fikk et eget hus og... (Int. nr. 6, s. 9).

Også hos Kari forsvinner drømmen om huset. Er det bare av økonomiske grunner? Er det fordi det er umulig å kjøpe et hus når en er alene? Det er sannsynligvis ikke bare derfor. En delforklaring her kan være at ideen om huset henviser til ideen om to menneskers fellesskapsprosjekt for å skape et familiehjem. Sosiologen Annika Almqvist mener drømmen om et hus representerer lengselen etter en frisone og et behov for det hun kalleret *familjesammanhållande kärleksprosjekt*. Det er innom husets fire vegger en arbeider med prosjektet familiefellesskapet. Det er rammen som holder kjernefamilien samlet i et stadig mer individualisert samfunn. Almqvist henviser til tanken om at det i eget hus går an å skape noe felles som skal fungere som kitt i parets relasjon (Genus 2/04: 6). Dette innebærer at det er en relasjon mellom to voksne mennesker i begynnelsen, noe disse kvinnene ikke har. Når Kari ser tilbake på hvordan hun tenkte før, blir hus og bil trivielle ting som ikke lenger er en del av hennes liv i enemorfamilien. Ved å gi hus og bil status som trivielle ting setter heller ikke Kari spørsmålsteget ved hva hus og bil symboliserer. Hun forkaster tanken på hus, eller enn å ytre et ønske om at det skal symbolisere noe annet som kan vi verdi for henne som enemor. På denne måten er Kari med på reproduere eller i det minste opprettholde betydningen *huset* har som rammen rundt kjernefamilien (og bare kjernefamilien) (Butler 1990).

Flere forteller også om en ny opplevelse av større sårbarhet i forhold til sin rolle som mor når de blir alene. Flere opplever det de oppfatter som stereotype forestillinger i forhold til deres evner til å oppdra sine barn alene. Noen forteller også om en følelse av å være ”under observasjon”. Som Kari sier:

For eksempel hvis jeg tar meg en røyk, mens ungene er der... så tenker jeg at det er sånn typisk ting som andre tar tak i; Aaa... alenemor. At jeg ikke er engasjert nok i ungene mine. At jeg er så full av meg selv fordi jeg er alenemor. At alenemødre er mer opptatt av sine ting og ungene er bare sånne ting som hindrer dem i å leve livet sitt ut. (...) Når jeg var i et forhold så tenkte jeg ikke så mye på hvordan jeg framsto som mor. Jeg hadde kanskje mer selvtillit på det da... (Int. nr. 6, s. 20)

I mange tilfeller handler det kanskje i like stor grad om enemødrenes egen følelse av å avvike fra familienormen, og hvilke stereotypier de selv har eller hadde om enemødre før de kom i situasjonen selv. Å avvike fra den ”normale” familieformen gjør en mer synlig og sårbar både i egne og andres øyne. Når en er vant til å tenke at to mennesker skal løse det daglige arbeidet det innebærer å oppdra et barn på best mulig måte, vil en, kanskje naturlig, spørre seg hvordan en enemor håndterer samme mengde arbeid alene. Får barnet nok tid og oppmerksomhet? Blir det stimulert godt nok? Som Elin sier: ” For det første så tenker jeg veldig mye på det at jeg er alene. At jeg er bare en, men må være like god som to ” (Int. 7, s. 16). Når jeg spør henne om hvorfor hun absolutt må være like god som to, svarer hun:

Elin: Nei det har jeg og spurt meg selv om mange ganger... men det er noe med det at... Jeg kjenner at det jeg vil gi barnet mitt ... det skal være optimalt. Det skal være det beste jeg kan gi barnet mitt. Jeg er sannsynlig ikke verdens beste mor, men jeg føler at jeg må være så god som jeg kan, og håpe på at det er godt nok. Og jeg kjenner på meg at den situasjonen barnet mitt er i nå ikke er optimal. Det er ikke det beste. Det hadde vært veldig masse bedre om vi hadde vært sammen, vært lykkelige sammen, hele familien. Så jeg kompenserer en del for det, eller prøver å kompensere. Det blir kanskje litt overkompensering inni mellom.(...) Jeg prøver liksom å ha like mye energi som to mennesker har. Ikke bli trøtt, og prøve å gi han veldig mange ulike typer ting. Ting som... hele den stabiliteten og roen som... jeg i alle fall tror man har når man har foreldre som bor sammen. Jeg vil at han skal føle det... (Int. 7, s. 16).

Flere av informantene gir, som Elin, uttrykk for at de opplever et forsterket krav om å lykkes med barn og sitt eget liv, på tross av at de er enemødre. De opplever kravene til seg selv som høyere etter at de ble alene med omsorgen.

Enemor fra starten

I følge Mathiesen Hjemdahl (2003) vil den sosiale tilgjengeligheten variere mye med hvor man befinner seg i livssyklusen, men overgangen fra ”ung og fri” til foreldreskapet, er kanskje det mest synlige. Når man blir gravid blir man offentlig synlig, moralsk tilgjengelig og sårbar på en helt annen måte enn man har vært tidligere. Omgivelsene ser ikke på unge mennesker uten barn med maktens blikk på samme måte som på foreldre, det er til syvende og sist deres eget liv. Som foreldre blir en i mye større grad bærere av samfunnets regler og forventninger. Flere av enemødrene jeg har intervjuet har opplevd det å gå gjennom et svangerskap mer eller mindre på egen hånd. Noen har vært i et mindre stabilt parforhold, og slik ikke følt graviditeten som et felles prosjekt med sin partner. En av informantene har vært uten partner hele veien. Dette er altså ikke en overskrift der; *Enemødre fra starten*, nødvendigvis betyr at enemødrene aldri var i et forhold med barnets biologiske far, men at de emosjonelt, av ulike grunner, har oppfattet barnet som sitt eget prosjekt fra starten. Andres og egne forventninger til det å få et barn går generelt mot det å få barn som et felles prosjekt mellom to partnere. Flere av kvinnene trekker derfor frem den første tiden (graviditeten og spedbarnsperioden), som en vanskelig tid som ikke levde opp til de forventningene de hadde hatt om det å bli mor. Som Ida sier:

Ida: ... Altså for meg ble det å gå gravid alene... Det synes jeg nesten var det verste med det hele (...) Jeg synes ikke det var kjekt å måtte være gravid, alene gravid. Det var jo kjempekjekt selvfølgelig, med forandringene i kroppen. Men uansett hvor jeg snudde meg, så var det to som gikk sammen. Han strøk hun på magen når de var på ultralyden sammen og...

Elisabeth: En ser plutselig alle de gravide?

Ida: Ja sant alle! Og alle gikk liksom hånd i hånd med mannen, og det var liksom sånn det skulle være og... Men når jeg da fikk hun så ble det... Da spilte det liksom ingen rolle lenger. Da hadde ikke det noe med saken å gjøre, så det var en enorm lettelse på en måte. For jeg trodde jo at en skulle gå rundt å være forferdelig lei seg, sant (Int. 3, s. 9- 10).

Det finnes i utgangspunktet veldig få fortellinger om den lykkelige enslige gravide kvinnen, som så spent skuer frem mot sin fremtid som enemor. Fortellinger om det forelskede paret, oppslukt i sitt fremtidige kjærlighetsbarn, finnes det derimot ganske mange av. Og for Ida var det sånn det egentlig skulle være, og sånn det ikke ble. Men når hun først fikk barnet, var det ikke så viktig lenger. Graviditeten er for de fleste ideelt sett et felles prosjekt mot familie (Beck og Beck- Gernsheim 1995: 134). I de fleste av dagens fødselsfortellinger beskrives fødselen som et heteroseksuelt parprosjekt, en felles prestasjon og opplevelse. På noen måter er fødselsfortellinger miniversjoner av den tradisjonelle fortellingen om kvinne som møter mann, de gjennomgår noen vanskeligheter, og lever siden lykkelig i alle sine dager (Skog 2002:119). Men når barnet først kommer, er det i dag også stort fokus på selve det forholdet som bør utvikles mellom mor og barn. Beck og Beck- Gernsheim peker på hvordan dagens ideelle mor må orientere sitt liv fullstendig rundt barnet, og hvordan hun er anbefalt å endre sitt liv totalt etter situasjonen hun befinner seg i (Beck og Beck- Gernsheim 1995:115). Som enemor uten partner, blir det naturlig at båndet mellom mor og barn er i fokus. Å få barn utenfor den optimale familierammen som kjernefamilien representerer, gjør en enda mer sårbar og utsatt for de samfunnsregler og forventninger som inntreffer når en trer inn i foreldrerollen. Opplevelsen av å bli tydeligere sett er og med på å øke det presset enemødrene føler i forhold til å mestre sitt moderskap. Beck og Beck- Gernsheim mener at det å nekte å ta på seg hele den arbeidsbyrden det er å fostre et barn i dag, innebærer alvorlige sanksjoner. Det som vanskeliggjør dette er at sanksjonene treffer der de sårer mest, nemlig i forhold til deres elskede barn. Å jobbe for et barn er ikke et hvilket som helst arbeid. Det er så spesielt fordi arbeid og kjærlighet i så stor grad er knyttet sammen. Til slutt fremstår det som om jo større kjærlighet en har til sitt barn, jo mer arbeid synes akseptabelt. På den måten er det bare "hjerteløse" mødre, de som ikke er i stand til å ta vare på sitt barn, som nekter å tilpasse seg de nye reglene (Beck og Beck- Gernsheim 1995: 130- 131). Det handler om å prestere optimalt. For enemødrene handlet det om å måtte bevise at de var gode mødre på tross av at de var enemødre. Helst skulle de være bedre for å veie opp for mangel på kjernefamilie. Enemorfamilien består i hovedsak av mor og barn. Slik at all fokus vil derfor bli lagt på den ene relasjonen, nemlig den mellom mor og barn, og på hvilken måte enemoren mestrer og utformer sitt moderskap.

Hvis det kommer nye partnere... hvilken type familie?

Det finnes fordeler med det å være mor i en enemorfamilie, og de fleste kvinnene er fornøyde med sitt liv og sin hverdag. Samtlige av informantene trekker frem den nære kontakten de opplever å ha med barnet sitt som veldig positiv. Og de forklarer den på bakgrunn av at det i hverdagen ikke er noen flere voksne å forholde seg til. Foreldrerollen har blitt en komplisert oppgave, med en mengde regler knyttet til seg. På samme måte har det å opprettholde et tilfredsstillende parforhold blitt et stadig mer komplisert prosjekt, i et samfunn der individualiseringen står så sterkt. Det oppstår et dilemma i forhold til fordeling av energi mellom partner og barn (Beck og Beck- Gernsheim 1995: 134- 136). Så i henhold til oppdragelse kan det å være enemor sees som en fordel, fordi det er bare ett sett med regler å forholde seg til. Som enemødre kan man og legge opp rutiner uten å forholde seg til andre enn seg selv og barnet. At det er lettere å være konsekvent trekkes også frem som en fordel. Selv om alle disse elementene i seg selv kan sees som grunnlag for en stabil og trygg barndom, trekkes de i hovedsak frem som fordeler i henhold til enemødrene selv. Problemet ligger muligens i synet på selve enemorfamilien som en fase. Fremtiden sees som usikker, da spesielt i forhold til barna, fordi den underforstått blir sett på som noe som er underveis. Er det noe som i dag blir trukket frem som viktig i henhold til barns oppvekst i vårt hurtig endrende moderne samfunn, så er det stabilitet og trygghet, som igjen ofte sees i sammenheng med kjernefamilien. Dette er noe som kommer frem når jeg spurte om hva som er ulempen med å være enemor. Elin svarer:

Elin: Først og fremst... hvordan det skal gå videre med mitt liv, og er jeg nok, når jeg bare er en? Og så tenker jeg liksom... framtiden, jeg synes det er så utrolig vanskelig å se for meg et framtidsscenario som er bare bra, eller som er veldig bra. Og at for eksempel at... skulle jeg treffe mannen i mitt liv.. og bli gift, og kanskje få flere barn og... så ser jeg liksom at alle sammen lever i samme hus og har det fint sammen... og så er det barnet mitt som av og til må reise bort til pappaen sin, og gå på besøk hos han. Og kanskje pappaen har etablert ny familie og. Og så blir det to familier der barnet mitt bare er delmedlem, men ikke helt medlem. Men det er... jeg synes det

høres helt forferdelig ut... jeg vil ikke at barnet mitt skal ha det sånn. Jeg vil at barnet mitt skal høre til... (Int. 7, s. 24).

Elin kan tydeligvis gå inn i en ny familie med fullt medlemskap, i alle fall hvis hun og den eventuelle nye partneren får barn sammen, slik at de til sammen blir en kjernefamilie. Barnet vil i følge Elin bli delmedlem av to familier, fordi begge foreldrene barnet hennes er knyttet til har etablert nye familier. Samtidig som de fleste helst ser sin fremtid sammen med en partner, ser mange det likevel som problematisk og vanskelig i forhold til barna å forandre sin nåværende familiekonstellasjon. Det er varierende i hvilken grad enemødrene har tenkt igjennom hvilken relasjon den eventuelle nye partneren skulle ha i forhold til barnet, selv om de fleste har problemer med å se sin fremtid uten en partner. På spørsmålet om fremtiden svarer Anne:

Elisabeth: I fremtiden.. Hvor viktig er det for deg å ha en kjæreste i fremtiden? Kan du se på deg selv som singel?

Anne: Nei. Jeg synes nok det er ganske viktig. Jeg ønsker jo flere barn (latter). Nei, jeg ønsker en partner, jeg ønsker et godt samliv. Jeg tror at for meg ville det vært det beste (Int. 4, s. 13)

Uavhengig av om de på forhånd har tenkt igjennom det, eller blir presentert for temaet i intervjuet, fremstår den eventuelle relasjonen mellom barnet og den nye partneren problemfylt og vanskelig å definere. Det er for alle viktig at den nye partneren skal være engasjert, samtidig som det er vanskelig å gi han noen som helst bestemmelsesrett over barnet, med andre ord gi slipp på litt av kontrollen. På dette svarer Anne:

Elisabeth: Hvor engasjert da? Skulle han fått lik bestemmelsesrett?

Anne: Nei jeg har tenkt litt på det. Jeg synes det er veldig vanskelig altså. Det hadde jeg sikkert hatt problemer med å gi han, men... men det er jo viktig for han del og... hvis vi skulle bodd i sammen... Det blir veldig hypotetiske for meg å snakke om nå da. Jeg synes det er vanskelig å tenke seg det altså (Int. 4, s. 13).

Ønsket om å finne seg en partner, innebærer for flesteparten også det å flytte sammen. Det er utenkelig, eller trist å se en fremtid, der barna er voksne og flyttet ut, uten å dele hjem med en partner. Som Tuva sier:

Tuva: (...) Men så føler jeg også det at jeg godt kunne tenke meg å ha en kjæreste som var bare min, og som jeg kan bli gammel sammen med, sant. Kanskje en pappa, som kan være glad i dem og stille opp for de, det ville jeg kreve. Altså, jeg vil ikke ha sånn halvveis engasjement... det er dine unger..

Elisabeth: Det er på en måte ikke bare din kjæreste? Da er han med i hele pakka?

Tuva: Ja i hvert fall hvis vi skulle bo sammen, og det er på en måte ønsket mitt. Altså, jeg ser på en måte ikke for meg å skulle være sammen med en mann i tyve år uten å flytte sammen (latter) (Int.1, s. 21).

Å ”plassere” en eventuell ny partner er også avhengig av barnets forhold til den biologiske faren. Det oppleves som vanskelig å plassere tre voksne, der alle skal ha et ansvar for barnet, inn i deres eksisterende forståelse av en familie. Hvis en forholder seg til teorier om det senmoderne, er det mye fokus på det individuelle og det subjektive-kulturelle fristilte enkeltindividet på leting etter nye former å uttrykke seg gjennom (Beck og Beck-Gernsheim 1995). Selvfølgelig finnes begrensninger av det kulturelle fristilte; der hvor alt føles mulig og valget er personlig betinget. Mathiesen Hjemdahl peker på en rekke forhold som medfører forskjell på opplevde og reelle valgmuligheter. Det kan være mangel på økonomiske midler. Det kan og være klassetilhørighet, kjønn og etnisitet. Dette er variabler som ofte trekkes fram i slike sammenhenger. Heimdal peker på foreldreskapet som en annen (Hjemdahl 2003: 28). Jeg vil også peke på synet om hva som utgjør en familie som begrensende i forhold til utforming av dagens foreldreroller. Disse rollene utformer en ikke bare i henhold til hva som utgjør en god barndom, eller en god mor, men former også synet på hva som er den ”riktige” familien, forholdet til en eventuell partner og hva det innebærer å være en god forelder (Heimdahl 2003: 107- 114). Ser en på disse enemødrene er det lite som tyder på at de forsøker å finne nye måter på å tenke, eller uttrykke seg som familie. Det er heller et spørsmål om å få seg og barnet så nært opp mot kjernefamilien som mulig, helst ved hjelp av en partner. Selv om enemødrene med sin familiekonstellasjon har et potensielt utgangspunkt for overskridelse i forhold til familienormer og normer i forhold til moderskap, er heller en mangel på overskridelse som karakteriserer deres syn og handlinger (Butler 1990).

Oppsummering av kapittelet

Selv om synet på familie har gjennomgått en del forandringer frem til dagens samfunn, spesielt i henhold til den tradisjonelle rollefordelingen der mor utelukkende var knyttet til hjemmets private sfære, ser en fremdeles kontinuitet i henhold til syn på hva som utgjør en familie. Med andre ord hvilke elementer som må være tilstede for at en skal kunne gå under benevnelsen familie. ”Nye” kjernefamilier (Fjell 2003) er kanskje mindre stabile i forhold til tidligere, men baseres fortsatt på at det bør være to voksne og barn. Familien anses fortsatt i stor grad som en emosjonelt selvforsørget, og forholdsvis lukket institusjon. Familien som symbolkonstruksjon har hatt en normsettende kraft helt inn i vår moderne tid der det individualiserte mennesket står i fokus. Det er opp mot dette bildet av kjernefamilien jeg har sett på hvordan enemødre oppfatter sin morsrolle og familiekonstellasjon.

Det å kunne se seg selv som familie, innebærer for flere av kvinnene jeg intervjuet at de får en partner slik at de blir to voksne. Som bare mor og barn ser de seg heller som et team og/eller en del av en allerede eksisterende storfamilie. Det å være enemor blir ofte forstått som en livsfase. Enemorfamilien blir, slik jeg ser, ofte forstått som en *underveis-familie*, mens mor-far-barn familien mer blir sett på som et mål. Det kan derfor oppleves problematisk å se sin fremtid som lykkelig, stabil og trygg i en enemorfamilie, som heller defineres som en midlertidig livsfase enn et mål. Med tanken om en mor-far-barn familie som barnets beste utgangspunkt skulle en tro at ting falt på plass om enemoren fikk seg en ny partner. Men med en ny partner kommer spørsmålet om hvilken type relasjon det bør bli mellom enemorens barn og den nye partneren, og forholdet til den biologiske faren blir ytterligere problematisert. En forelder er ikke nok til å danne en familie i forhold til den hverdagslige definisjonen, men tre foreldre blir samtidig en for mye. Viktig er også spørsmålet om barnas tilhørighet. Om barnet kommer i en situasjon der det ”tilhører” to familier kan det bli et spørsmål om barnets fulle medlemskap i de aktuelle familiene. Her begynner diskusjonen i henhold til biologi, og type bånd mellom foreldre og barn, å gjøre seg gjeldende. Ut fra dagens forståelse av familien og moderskapet, blir enemoren og hennes barn skapt som en familiekonstellasjon på siden av kjernefamilien. De blir ikke en ny type familie, men en *underveis-familie*. Enemoren må skape sine voksenrelasjoner på utsiden av familien fordi hennes familiekonstellasjon alene er basert på relasjonen mellom henne og barnet. Enemoren må fremdeles i dag, hvis hun velger å se seg og barnet som en type familie, likevel i stor grad utforme sin familie, basert på kjernefamilien som mal.

Kapittel 5.

Enemorens problematiske seksualitet

Å se på enemorens seksualitet isolert, ville gi liten mening uten å gå inn på kvinnelig seksualitet generelt. Jeg vil derfor begynne med å se på kvinnelig seksualitet slik den tidligere ble forstått å skulle være mellom ektefolk. Her vil jeg igjen ta utgangspunkt i de forandringer som fant sted på slutten av det nittende århundre, før jeg ser på 1950- tallet i Norge, og mot dagens forståelse av kvinnelig seksualitet. Dette vil jeg så videre sette i sammenheng med forståelsen av enemødres seksualitet spesielt. Hvilke brudd og kontinuiteter ser en i forhold til kvinnelig seksualitet, og på hvilken måte former dette vår forståelse av enemødres seksualitet i dag? På hvilken måte oppfattes enemødres seksualitet av enemødrene? I hvor stor grad former moderskapet enemødrenes seksualitet? Jeg vil i tillegg på se hvilke tanker enemødrene har, i forhold til å skulle gå inn i et parforhold.

Kvinnelig seksualitet

Utbredelsen av de romantiske kjærlighetsidealer begynte å gjøre seg gjeldende på slutten av det nittende århundre (Giddens 1994). Dette var, i følge Giddens, en av faktorene som medvirket til å skille de ekteskapelige bånd fra de tidligere mer omfattende slektskapsbånd, og å gi dem den særlige betydning. Ektefeller ble to mennesker som arbeidet sammen i et emosjonelt foretakende, ikke lenger bare basert på økonomiske betraktninger og vurderinger. Med fremkomsten av den *plastiske seksualiteten*, ble seksualiteten gjort bearbeidelig. Prevensjon, abort, og kunstig befruktning har i teorien frigjort seksualiteten fra forplantningen, og innsatt den som et autonomt karaktertrekk ved mennesket (Giddens 1994: 34- 35) I følge Giddens var det seksualitetens forbindelse til den romantiske kjærligheten som var avgjørende i forhold til de forandringer som oppsto innad i familien (Giddens 1994:30-34, 175, 177). Idealisering av mor ble en av bjelkene i den moderne oppbygning av moderskapet, og fikk utvilsomt næring fra noen av de verdier som var utbredt i den romantiske kjærligheten. Bildet av hustruen og moderen forsterket en tokjønnsmodell for handlinger og følelser (Giddens 1994: 49). Mer enn den mannlige seksualiteten, ble den kvinnelige seksualiteten slik knyttet til den romantiske kjærligheten mellom mann og kone. Legitim kvinnelige seksualitet skulle utelukkende foregå innen familiens rammer. Normal kvinnelig

seksualitet var uløselig knyttet til og definert ut fra mann og moderskap. Den *plastiske seksualitetens* løsrivelse fra reproduksjonen, løsrev ikke automatisk kvinnelig seksualitet fra å bli sett ut fra mannlig seksualitet og moderskapet. Sånn sett er den kvinnelige seksualitet fortsatt sterkt knyttet til reproduksjon.

Hilde Danielsen peker på at kjønnslivet på 50-tallet fortsatt var tabu. Men det begynte nå å komme et voksende marked av lesestoff om temaet, der den kvinnelige seksualitet ble mer problematisert. Fokus ble rettet mot hvordan en kunne frigjøre seg fra den nedbrytende samfunnsmoralen på det seksuelle feltet. Den mannlige forfatteren Chesser (1951) var i boken *Kjærlighet uten frykt* opptatt av å frigjøre kvinnene fra den skyld og fryktfølelsen som han mente preget deres seksualliv. Han fastslo at jenter som gutter hadde seksuelle drømmer og fantasier. Men han mente at rotfestede psykologiske faktorer skilte kvinner og menns seksualitet fra hverandre: ” Seksualakten er noe mer en bare en enkelt parringslek. Det er en serie som omfatter tilbedelse, frieri, seksualakt, besvangring, fruktsomhet, fødsel, diegivning og moderlighet” (Chesser 1951: 255). Kvinner avvek fra det normale dersom de ikke lyktes i å erfare den ” fullstendige kvinnelige kjønnskrets”. Det normale og naturlige for kvinner blir, som på slutten av det nittende århundre, å se seksualitet, ekteskap og moderskap som en del av en sammenhengende helhet, der ekteskapet ble den eneste legitime arena for kvinnelig seksualitet. Seksualitet og reproduksjon var fortsatt knyttet sammen for kvinner. Det var et stort gap mellom å involvere seg seksuelt med en mann en ønsket å gifte seg med, versus en mann en bare ønsket et seksuelt forhold med (Danielsen 2002: 43). Kari Telste viser i boken *Det rare. Jenter og seksualitet gjennom 100 år*, hvordan den ”ulovlige nydelsen av kjærligheten” ble oppfattet som både farlig og nedverdiggende. Kvinnelig seksualitet i fri utfoldelse ville skape uorden. Barn ville skapes uten ansvarlige fedre, og ekteskapet og familieordenen ville gå i oppløsning. Nettopp derfor ble det så viktig å innordne kvinnelig seksualitet i ekteskapet (Telste 2005: 103), med andre ord å sette kvinnen i en stabil relasjon utelukkende til en mann (av gangen). Gifte kvinner ble stadig mer erotisert ut over 1950-tallet. Forventningene om at hun skulle være en ivrig seksualpartner var stadig sterkere fra mellomkrigstiden og utover. Det ekteskaplige samlivet fikk stadig større vekt i fag- og opplysningslitteraturen om ekteskap, som noe unikt som knyttet paret sterkere til hverandre og hjalp dem til å oppnå en mer åndelig forening. Det var en utbredt oppfatning at mange kvinner, særlig husmødre var rammet av frigiditet (Danielsen 2002: 72).

I tråd med tanken om den økende individualiseringen sammen med skiftende holdninger i henhold til likestilling, peker Telste på at kvinner i dag på den ene siden møtes med en innstilling om at de har samme rett som menn til å utforske og nyte sin egen seksualitet, men får samtidig høre at nærhet, intimitet og nytelse kan oppnås uten samleie. Samleie fremstilles likevel som det avgjørende og kritiske mål i den seksuelle erfaringen (Telste 2005: 105). Ved å sette samleie som grense fremstår det fort som øverste trappetrinn i henhold til seksuell erfaring. Det er fortsatt samleie som representerer selve nytelsen. Også Giddens peker indirekte på at kvinnelig seksuell tilfredsstillelse er samleie med en mannlig partner, på tross av at det har vært så uløselig knyttet til graviditet, og derav død (Giddens 1994: 35). Lena Gerholm peker på at nytelsen i dag nesten kan fremstå som en plikt, om det skulle handle om seksuelle eller andre nytelser (Gerholm 2002: 9). Det er en utbredt oppfatning at mennesker i dag er mer frie til å søke seksuelle opplevelser for egen skyld, enn det som har vært tilfelle tidligere. Frasen ”har du lyst, har du lov” kan sees som et forsøk på å snu kvinnelig lyst til noe positivt. Dette er mer problematisk enn det tilsynelatende blir fremstilt, fordi kvinnelig og mannlig lyst gjerne oppfattes grunnleggende forskjellig. Man må derfor blant annet gå nærmere inn på de forskjeller som legges i kvinnelig versus mannlig lyst for å bedre forstå kvinnelig og mannlig seksualitet.

Kravet om kontroll over egen seksualitet

Seksualitet som et karaktertrekk, løsrevet fra reproduksjon, blir fremstilt som kvinners mulighet til i stor grad å forme egen seksualitet. Dette legger også ansvar for å ha kontroll over egen seksualitet, også de konsekvenser som måtte komme av et aktivt seksualliv. Uønskede konsekvenser av seksualitet gir grobunn for en forståelse av manglende kontroll som karakterbrist. Giddens påpeker at for de fleste kvinner i de fleste kulturer, har seksuell tilfredsstillelse før fremkomsten av den *plastiske seksualiteten* vært uløselig forbundet med frykt for graviditeter, og slik også døden (Giddens 1994: 35). Konsekvenser av seksualiteten var tidligere i større grad utenfor kontroll. Dette betyr på ingen måte at alle bekymringer er ryddet av veien i forhold til seksualitet i dag. Kvinner møter fortsatt noen av de grunnleggende dilemmaer og problemer som kvinner tidligere sto ovenfor. Spørsmål om man bør eller ikke bør ha sex med en person, om en er smittet av en sykdom eller kan være gravid blir fortsatt stilt. Og selv om man i dag kan ta abort (som alternativ til å bære frem et barn) uten stor fare for eget liv, leder dette i mange tilfeller til nye spørsmål. Det kan bli knyttet frykt til selve inngrepet, eller de psykiske reaksjoner en blir forberedt at kan komme i ettertid

(Telste 2005: 85). Abort var et tema for mange av enemødrene da de oppdaget at de var gravide. På et plan handlet dette ofte om et press om det å ta konsekvensene av egen manglende kontroll som gjorde at en (gjorde seg) gravid i starten. Dette er hva Elin forteller av tanker og følelser omkring det å ta abort, da hun ble gravid, på tross av at hun tok ansvar for ikke å bli gravid ved å ta p-piller:

Elin: Jeg gikk med på til slutt å vurdere det. Fra å ikke ha en mening til å vurdere det. Jeg ringte til sykehuset og snakket med dem om forskjellige typer abort. Det bare vrent det seg inni meg! Jeg tenkte at dette klarer jeg aldri i verden å gjøre.

Elisabeth: Hva var det som var ekkelt... eller hva var det verste med tanken om å ta en abort?

Elin: Den følelsen jeg hadde at det satt en liten baby inne i magen min, og at den var viktigere enn meg. Jeg er ikke noen abortmotstander i det hele tatt. Jeg synes det er kjempeviktig at vi kan få lov til å velge selv. Men det innebærer at man har rett til å beholde barnet og hvis ikke man vil ta abort og. Også om situasjonen er dårlig. Det har alt om hvordan man selv opplever det, og hvordan man føler for det man har i magen. Jeg følte at det ville være å drepe... jeg vil ikke si at det er det. Men for min del da var det, det. Jeg innstilte meg egentlig på å ta abort. Jeg fortalte det til han at jeg innstilte meg på det. Men etter å ha vurdert det... Det kom bare ikke til å skje (Int. 7, s.7).

Elin peker på to sentrale ting i det hun her sier. Det ene er hvordan den personlige retten til å bestemme over egen kropp ikke alltid samsvarer med hva som oppfattes som et "riktig" valg. Det andre er situasjonen. Elin peker på den andre siden av retten til abort, nemlig retten til å velge å beholde barnet. I første instans kan Elin oppfattes å ta et positivt ansvar for konsekvensen av sin "ukontrollerte" seksualitet. Neste spørsmål som kommer opp etter at valget angående abort er tatt, er gjerne; I hvilken situasjon bør du velge å oppdra ditt barn? Når Elin påpeker situasjonen som dårlig, er det mulig fordi motstykket innebærer partner, hjem og forståelsen av å være en familie. Det understrekes også at motstykket er optimalt best for barnet, men i tillegg hvordan Elin ser sin fremtid som lykkelig.

At seksualiteten har fått en så stor plass i dagens samfunn mener mange bør forstås mot bakgrunnen av den tiltagende individualiseringen sammen med våre stadig økende muligheter for å kontrollere reproduksjonen (Giddens 1994, Beck og Beck- Gernsheim 1995). Muligheten til kontroll legger avgjørelser og eventuelle konsekvenser av valg i stor grad i menneskers egne hender. Disse avgjørelsene er det i dag mange av, kanskje fordi vi forventes å ha så stor grad av kontroll over eget liv. Og hvem vet om frykten for de gale avgjørelsene i dag er mindre enn tidligere tiders frykt på grunnlag av manglende mulighet til kontroll? Forståelsen av at eventuelle konsekvenser av seksualitet (som graviditet og kjønnssykdommer) er noe vi i dag kan kontrollere åpner i tillegg for større fordømmelse av dem som da ikke ”klarer” det. Ida ble gravid da hun gikk på p-piller, og forteller den fordømmelsen følte hun opplevde i møte med legen da hun var på ultralyd:

Ida: Og hele den legeturen den var forferdelig traumatisk da, for legen var veldig...(...) Altså for meg blir det forbundet med skam, du føler du har gjort noe du ikke har lov til, du er gravid, du er enslig... eller det var jeg jo egentlig ikke da, men...(...) Og når jeg da kom inn til legen, så var hun veldig sånn... Ah... (viser hvordan legen sukker)...(...) Hun var veldig sånn ovenfra og ned, og tok den innvendig ultralyden og begynte å vise meg; Ja, se her har du et foster og ... Det er jo fy, fy å gjøre sånn hvis jenta er i en abortsituasjon. (..) Hun så jo at jeg ikke akkurat kom løpende inn lykkelig gravid. Altså når du er lege så må du kunne lese andre mennesker, synes jeg da. Og du skal aldri, aldri dømme... Det hun sa da når jeg sa at jeg ikke visste om jeg skal beholde barnet, fordi hun begynte med å spørre om: Ja vil du ha bilde, og alt sånn. Når jeg da sa: Jeg vet ikke om jeg skal beholde barnet. Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre. Så sa hun: Som man reder, ligger man (Int. 3, s. 5)!

Legens utsagn, ”som man reder, ligger man”, peker tydelig på en holdning om at hver enkelt kvinne har ansvar for å kontrollere sin egen seksualitet, men også et krav om å takle de konsekvensene hun da tydelig har lagt opp til selv. Å være i en situasjon der en vurderer abort er tydeligvis ikke en situasjon som viser kontroll over egen seksualitet. I følge legen var dette noe Ida til syvende og sist hadde lagt opp til selv. Det finnes en tid og et sted for alt, sies det. Det er mye som tyder på at tiden for barn er tiden sammen med en partner en har et stabilt forhold til, og stedet er det felles familiehjemmet der alle bor under samme tak.

For mange menn?

I tillegg til tid og sted, er det i henhold til enemødre ofte et fokus på antall menn. Hvor mange er for mange? Dette er tydelig noe som går igjen når temaet er på enemødre og deres familie. En kan i det minste si at det er en hang til å se for seg at det bør være to voksne i en familie. Og hvis en nå tenker slik, blir det igjen usikkert hvor mange forsøk en eventuelt har på å nå målet som er en stabil parrelasjon. Elin forteller om en samtale hun hadde med barnet sitt, der barnets telleferdigheter plutselig viser seg å sette spørsmålstegn ved deres familiekonstellasjon og det at Elin ikke har en partner:

Elin: Ja, barnet mitt har vært litt på det med å finne en mann til meg. Jeg synes liksom ikke det skal være noe for et barn å bekymre seg for. Det var en dag vi satt og spiste middag, (...) så satt han og telte... han liker å telle ting... En, to... Hvorfor er vi bare to, mamma? Nei vi er nå bare det... Vi er en dame og et barn.. Jammen mamma, hvorfor har vi ingen mann? Da våknet feministen i meg da... Nei vi trenger ingen mann, vi har det jo så fint vi to. Så ser han litt alvorlig på meg... Har du brukt de opp alle sammen mamma? (latter). Jeg ble litt sånn... Gud tenk hvis jeg har det da... tenk hvis jeg ikke får flere sjanser (latter). Den satt. Tenk hvis jeg har brukt de opp? Det blir ikke flere kjærester på meg! (Int.7, s. 19).

Fra sitatet, og fra resten av intervjuet, fremstår Elin egentlig tilfreds med sin hverdagssituasjon. Det er når en kommer inn på fremtiden at ting begynner å bli problematisk. Problemene knytter seg gjerne til temaet partner. Elin forteller at hun har hatt noen kjæresteforhold som ikke fungerte etter at hun ble mor, og ikke var sammen med barnefaren lenger. Kan hun ha brukt dem opp, slik barnet foreslår? De fleste er vel inneforstått med at de ikke eksisterer en ferdig tildelt kvote seksualpartnere eller kjærester som en ikke *kan* overskride. Likevel blir antall noe en som singel, og enemor ender opp med å måtte reflektere over. Hellesund peker på at få ugifte kvinner har, og har hatt, mulighet til å leve sine liv som enslig uten at sivilstatus er et tema, noe som tvinger dem til selvrefleksjon (Hellesund 2003: 229). Dette kan i like stor grad og sies om enemødre. De fleste jeg har intervjuet er fullt klar over de stereotype forestillingene som eksisterer om enemødre og tar hensyn til dem i måten de lever på. At en enemor finner en partner og utvikler et stabilt varende forhold, blir sjeldent møtt med fordømmelse, men heller sett som positivt. Det er likevel, som nevnt tidligere, et

forbehold om antall, eller som Anne svarer på spørsmålet om hva hun tror andre tenker om at en enemor får seg en kjæreste:

Anne: Jeg føler jo at det er noe andre tenker på hvis det blir mange. Kanskje... men jeg føler ikke det hvis ikke... eller ja, det kommer jo litt an på. Hvis man møter noen, så tror jeg det er bare positivt altså. Men hvis at det blir den ene etter den andre så... Det er kanskje litt rart at jeg er redd for det, fordi jeg oppfatter jo ikke meg som en som hadde greid eller ønsket det likevel (Int. 4, s. 10).

Det er de mislykkede forsøkene som blir lagt merke til, spesielt hvis barna blir involvert. Flere av enemødrene forteller at de reflekterer over seg selv i forhold til de de negative fortellingene de hører om enemødre, og de de selv også har, eller hadde. Flere refererer til de mer stereotype bildene av enemødre med dårlig kontroll på prevensjon. De har mange kortvarige forhold, og de aktuelle mennene blir presentert for barna som ”onkler”. Ida sier:

Jeg er livredd for å bli puttet inn i en bås. Det har jo gjerne litt med mine egne fordommer, eller de jeg hadde før. For hva er en alenemor? Er det en sånn person som slumser med p-piller og ligger med mange, eller... Men så ser jeg jo meg. Det var jo ikke det som skjedde med meg. Jeg har jo en historie, og alle andre har jo også en historie bak seg. Jeg kan nok bli veldig opptatt av å si at jeg var i et forhold. For du føler at du gjerne blir sett på som en stakkar. Du vil jo ikke være stakkar, du vil jo ikke at noen skal synes synd på deg(...) (Int. nr. 3, s. 12-13).

Ida er redd for å bli plassert i den tidligere nevnte kategorien ”stakkarlig enemor”. Kanskje er hun redd for benevnelsen fordi stakkarlig her gjerne blir knyttet til det å *ikke vite bedre*, og derfor er det synd på henne. En blir fratatt ansvar på grunnlag av noe som kan sees som manglende selvinnsikt. Stereotypiske forestillinger om enemødre peker ofte en manglende evnen til kontroll over egen seksualitet. At seksualitet, tiltrekning og fascinasjon i tilknytning til forelskelse blir konstituert som noe ikke- rasjonelt, emosjonelt og spontant i vårt vestlige samfunn, gjør det likevel ikke i forhold til enemødre til noe utelukkende positivt (Sødergaard 2000: 82-83). I et samfunn som på nesten alle andre områder legger vekt på rasjonalitet, fornuft og kontroll, fremstår fort det ikke- rasjonelle, emosjonelle og spontane som noe negativt utenfor deres avgrensede områder, i dette tilfellet utenfor familien. I forhold til

enemødre handler det ofte om at de har seksuelle relasjoner til for mange menn, og den påvirkning det har på barnet som tenkes å måtte ha en relasjon med mennene. Som Tuva påpeker:

Du vil ikke at barna skal bli involvert, vil ikke at naboer skal bli involvert (latter). Og det er akkurat som om man tror at når man er alenemor da... Man føler seg fort litt sårbar på en måte. Det er kanskje en del negative forventninger til alenemødre. For det er gjerne visse fordommer mot.. men det er noe med å ta hensyn til barna. Altså barn som har mange ”onkler”, det er jo lett å skjønne at det kanskje ikke er så kjekt. Og barn vokser opp og skjønner at det var jo ikke onkler og... Og uansett er det jo kipt om bare en ”onkel” forsvinner ut av livet (Int. 1, s. 17).

Å koble egen seksualitet med den hjemmesfæren en deler med barnet sitt blir av alle mine informanter oppfattet som noe negativt, og knyttet til stereotype forestillinger, som noe enemødre gjør. Stereotype fordommer henviser gjerne til de mange ”onklene”. Flere av de intervjuede bruker som argument mot å ta med seg en kjæreste hjem at; ”det kunne jo bare gått noen måneder så kunne det vært en ny kjæreste... ”(Int. nr. 4, s. 10). Det vil si at hvis de først begynte, så ville det bli den ene etter den andre. Jeg fikk aldri noe inntrykk av at dette ”den ene etter den andre...” faktisk var en realitet for noen av informantene, selv om de valgte å skille eventuelle forhold fra det livet de levde sammen med barn. Jeg forsto det heller som om det hadde vært få, om noen partnere, involvert i disse enemødrenes liv etter barnet var blitt født.

Menn og enemorens seksualitet

I henhold til enemødres seksualitet er synet på kvinnelig lyst drevet av et behov for kjærlighet sterkt gjeldende. I tillegg vil jeg påstå at enemødres seksualitet i sterk grad blir knyttet til deres identitet som (ene)mødre. Dette er noe som også gjøres av enemødrene selv. Som Elin påpeker:

Elisabeth: Ville du sagt at du var alenemor?

Elin: Ja.. det gjør jeg faktisk.. Når jeg blir kjent med nye folk så.. i alle fall hvis det er sånn ute på byen.. og det ligger til noe flørting, da er jeg veldig tidlig ute med å si at jeg har et barn... eller så ville jeg følt at jeg sviktet barnet mitt.

Elisabeth: Sviktet hvis du hadde sagt at du var singel?

Elin: Ja.. og det er litt sånn.. Jeg er veldig mange forskjellige ting, men jeg er først og fremst mor.. og det synes jeg er en veldig viktig ting å presentere (Int. 7, s. 16).

I en situasjon som tilsynelatende tenkes å ha lite å gjøre med relasjonen mor- barn, opplever Elin det likevel viktig å definere seg selv som enemor. For Elin har det en betydning om hun presenterer seg som singel eller enemor. Hvorfor føler hun at hun svikter barnet sitt? Er hennes identitet og rolle som mor så viktig å presentere, at det å ikke gjøre det ville være det samme som å fornekte sitt barn? Elin trekker frem at det spesielt i situasjoner der det foregår flørting med en mann er viktig å gjøre det klart fra begynnelsen at hun er mor. Elin opplever seg først og fremst som mor, også i en situasjon der hun flørter med en mann. Slik tillegger Elin sin rolle som mor, eller morsidentitet, en betydningsfaktor i den relasjonen som eventuelt oppstår mellom henne og en mann, skulle den vare kort tid eller lang tid. Det fremstår derfor ikke likegyldig om en mann har en seksuell relasjon med en kvinne som har eneansvar for et barn eller en singel kvinne uten barn. Det er heller ikke uten betydning for Elin om en partner vet at han innleder et forhold til en enemor, eller en som ikke er mor. Denne koblingen er preget av ambivalens og motstridninger fordi den kan bli preget av at det oppstår uklare avgrensninger mellom kvinnens seksualitet og relasjonen til barnet. På spørsmålet om å ønske seg en kjæreste, svarer Ida:

Ida: Både ja og nei! Det er jo veldig biologisk, man er jo på utkikk etter noen. Altså om vi er ment til å leve to... det kan jo andre diskutere. Selvfølgelig, det å ha en trygghet både for meg og min datter, det er klart at det er noe jeg ønsker. På en annen side så vet jeg ikke om jeg er helt klar for det. Altså ok, hvis jeg blir sammen med noen nå, så kan ikke jeg gå ut i fra at dette skal vare resten av livet. Men på en annen måte så må jeg det og. Om jeg går inn i et forhold så, må jeg satse alt. Jeg kan ikke ha to måneder her og to måneder der...

Elisabeth: Nei? Hvorfor kan du ikke det?

Ida: Fordi at... altså jeg kan i alle fall ikke involvere barnet mitt (Int. 3, s. 17).

Det er tydelig at om Ida får en kjæreste vil denne kjæresten måtte gå inn i to forhold, et til Ida der han fungerer som kjæreste, og et til barnet hennes der han fremstår som en noe udefinert og uklar farsfigur. Ida mener hun ikke kan ha flere løse forhold, og må derfor satse på at det skal være et varig forhold hvis hun møter noen. For henne blir dette vanskelig, fordi hun vet at en ikke kan bestemme seg på forhånd om et forhold skal vare lenge. Den logiske bristen kommer frem når hun setter et forhold som ikke fungerer som ensbetydende med at mange forhold etterpå heller ikke vil gjøre det, derav *to måneder her, og to måneder der...* Dette mener hun er dårlig for barnet fordi barnet da, i følge henne, må forholde seg til så mange brutte relasjoner til flere potensielle farsfigurer. Hun forteller videre:

Elisabeth: Har du hatt venner barnet ditt kommer nær inn på som flytter.. eller som du på en eller måte har mistet kontakten med?

Ida: Ja altså... Det er jeg enig i. Jeg ser hva du tenker på. For det at barn kan knytte seg til de og. Og de kan jo flytte og forsvinne. Men hvis vi da er i et slags kjæresteforhold... da måtte jeg presentert han som en venn i så fall. For barnet mitt vet jo... altså mor og far. Barnet mitt vet godt hva det er for noe. Og hvis vi da går inn i en situasjon der vi koser og styrer, altså hvis vi er veldig kjærester foran barnet så vil jo... jeg vet ikke om barnet mitt vil det, men det kan godt være at barnet mitt da tenker...

Elisabeth: Tenker på han som en far?

Ida: Ja. Og at det da kan bli vanskelig hvis det skulle skje ofte. Altså x antall onkler som da skulle komme inn og sove i sengen min. Hvis det skjer ofte med forskjellige, så tror jeg ikke det er bra for barnet mitt (Int. 3, s. 18).

Siden barnet vet hva mor og far er, mener Ida at barnet nesten automatisk tenker på morens kjæreste som en fremtidig far. Her kommer Idas forestillinger om hva som utgjør en familie forholdsvis godt frem. Det romantisk-seksuelle forholdet mellom en mann og en kvinne er en forutsetning for å definere seg som en mor-far- barn familie, altså kjernefamilien. En ”far” blir vektlagt som en med en stabil status, og kan legitimere mors seksualitet, der den måtte bli tydelig ovenfor barnet. Motsatsen kan en se på de mer løse og kortvarige relasjonen, der mennene blir definert som ”onkler”, og der mors seksualitet blir ødeleggende for barnet. Defineringsen av ”onkel/onkler” eller ”far” kan og peke på hvor langt på sidelinjen kvinnen står i henhold til den rådende familiediskursen der kjernefamilien fortsatt står som ideal. Definisjonene forteller også om den relasjonen mannen automatisk tenkes å få til kvinnens barn. Vi kan se at enemødres seksualitet slik kobles i sammenheng med deres morsrolle, og deres barn.

Alt vi trenger er en mann

Marianne Eidenberger (1998), som har skrevet boken *Single- om sex, fordommer, penger og makt*, mener at det å være singel er blitt som et karaktertrekk som gir omverdenen helt bestemte forventninger til deg og din livsstil. Hun skisserer flere ulike typer roller som single mennesker fort blir satt inn i. Det interessante med boken er at hun i motsetning til Fjell (2003) og Hellesund (2003), tar med enemoren i kategorien single kvinner, selv om hun velger å benevne dem som enslige kvinner, og enslig mødre (Eidenberger 1998). Slik skisserer hun de to kategoriene med enslige mødre:

Den onde enslige mor; Har hatt mann og barn, men var for hard og krevende til å holde på mannen, så nå har hun bare barna. De forsømmer hun ved å gå på restaurant og jakte på menn. Fordi hun er skruppelløs og uten moral, så jakter hun på alle andres menn.

Den stakkars enslige mor; Bor alene med sine bleke, alltid snørrete unger i en fuktig kjellerleilighet eller i en krakelert moderne betongblokk. Lever hovedsakelig av offentlig stønad og beroligende piller. Det er synd på henne, men hun burde ta seg sammen. I stedet er hun så desperat etter å bli forsørget at hun jakter på alle andres menn (Eidenberger 1998: 84-85).

Alle kategoriene dreier seg om kvinnes forhold til menn, også andres menn, og hvor mye de vil ha en mann. Igjen ser en på kategoriene at enemødre enten blir delt opp i onde, eller stakkarslige (se Kap. 3; Å bli forsvart av andre). De stakkarslige trenger en mann til forsørging og emosjonell støtte, og i sin desperasjon velger de også andres menn fordi det er menn som tydelig (fordi de har partner) viser de er positive til forpliktelse, forhold og mulig også til familie. Eller de onde enemødrene ikke ønsker forpliktende forhold, og derfor velger menn som allerede har forpliktelser andre steder. Disse enemødrene er umoralske, og velger derfor egne behov fremfor å prioritere barnas. At enemødre anses å ha et særskilt behov for en mann, er også noe som blir understreket av kvinnene jeg intervjuet, da spesielt i henhold til spørsmål om fordommer. Elin sier:

Elisabeth: Hvilke fordommer tror du finnes mot alenemødre?

Elin: Jeg tror at mange regner med at de er desperate etter å få seg en mann... At alenemødre tar hva som helst, at de er mindre kresne. Og at.. jeg tror at... Mange menn jeg har møtt i alle fall har hatt, eller mitt inntrykk av deres formening er at jeg tror at de tenker at noe sånn som; Å hun er alenemor.. hun blir sikkert bare kjempeglad hvis hun får litt oppmerksomhet fra meg (Int.7, s. 20).

Basert på Elins sitat kan det tyde på at hun, slik hun tenker disse mennene tenker, blir plassert i kategorien De stakkarslige enemødrene. Fordi behovet for mannlig oppmerksomhet antas å være så stort, blir enemødre automatisk sett som mindre kresne. Slike forestillinger gis muligens mening på bakgrunn av vår forståelse av kvinnelig seksualitet som først og fremst relasjonsorientert. Altså hvordan den kvinnelige seksualitet antas å næres av behov som nærhet, kjærlighet og trygghet, fremfor en ukomplisert lystfølelse (Bäckman 2002: 36). Sex kan slik bli tolket som et middel til å oppnå en varig parrelasjon. En slik forståelse av kvinnelig seksualitet kombinert med et ideal om kjernefamilien, gir et godt utgangspunkt for historier om jaktende enemødre, desperat på leting etter en forsørger og ”far” til sine barn.

Etnolog Lena Gerholm påpeker i *Lust, lidelse och längtan* (2002) at kvinners kyskheter har kommet sterkere tilbake i debatten omkring normer og verdier angående seksualiteten. Artikkelsamlingen tar for seg forestillinger om nødvendigheten av en kontrollert og overvåket kvinnelig lyst. Dette viser at disse forestillingene verken er nye eller forsvinnende, men fortsatt finnes (Gerholm 2002: 15-16).

Bäckman forklarer i *Från last til lust* at vanskeligheten med å betrakte kvinner som positive til sin egen lyst og utfoldelse av egen seksualitet, er fordi deres seksualitet blir tolket som svært komplisert, også de gangene de knyttes opp mot en tilsynelatende ukomplisert seksualitet. Hun mener at en holdning som "sex for sexens skyld" i praksis knyttes opp mot de seksuelt "ukompliserte" mennene. Den forskjellen som leses inn i kvinner og menns delte seksualiteter, gjør at lyst helt enkelt ikke fremstår som et meningsfullt begrep når det gjelder kvinnelig seksualitet fordi det ikke samsvarer med behov som nærhet, kjærlighet og trygghet (Bäckman 2002: 36). Vanskeligheten med å betrakte kvinner som aktive og positive til sin seksualitet er tydelig også de gangene de knyttes opp mot den mer ukompliserte seksualiteten, som regel knyttes opp mot de mer seksuelt ukompliserte mennene. Den onde enemoren er som sagt umoralsk i sin relasjon til menn og til andres menn. Men hva hvis noe gjør at hun ikke fremstår utelukkende egoistisk og umoralsk? Kan hennes aktive seksualitet forklares på noen annen måte? En tilsynelatende ond enemor, en som i utgangspunktet har sex med mange, kan til en viss grad "unnskyldes" med forståelsen av at den kvinnelige seksualitet kan tolkes som et uttrykk for andre behov. Kanskje har hun sex med mange fordi hun ubevisst har behov for nærhet, oppmerksomhet, og bekreftelse. Sex oppsøkes på feil grunnlag, mest sannsynlig på grunn av dårlig selvtilit (Bäckman 2002: 35). Fordi hun ikke selv er bevisst sine "egentlige" behov, blir hun sett på som mer stakkarslig enn ond. Dette synet på kvinnelig seksualitet, som så sterkt avhenger av noe vi velger så uklart å definere som forelskelse, blir også underbygget av media, som videre velger å underbygge sine fortellinger med utsagn fra psykologer. Psykologien er i dag blitt en viktig formidler fordi den vitenskapeliggjør de kulturelt skapte modeller for opplevelse og håndtering av følelser. Gjennom sin karakter av objektiv vitenskap, med anslag til å være universiell, transnasjonell og transhistorisk, har psykologien vunnet terreng som forklaringsmodell (Lindqvist 2002:64). Hvis en slik fortolkning av en kvinnelig seksualitet skulle oppfattes som "vitenskapelig bevist", kan et selvreflektert og bevisst forhold til sin egen kvinnelige seksualitet og identitet bety og godta at seksualiteten, eller lysten, styres av behov for nærhet og trygghet. Med andre ord behovet for en stabil parrelasjon. Vi ser hvordan kulturen kan være med på å forme vårt behov for

kjærlighet og intimitet på samme måte som den kan styre vår seksuelle lyst, pirre den, fortrenge den eller kanalisere den inn i bestemte sosiale baner (Frykman og Löfgren 1994: 76).

At det å være singel gjerne også blir forstått som en urolig tilstand på søken etter en partner, blir understreket av Hilde når hun påpeker det hun ser som forskjellen mellom henne som enemor, og andre enemødre som ikke har en partner. Hilde er nemlig kjæreste med barnets far, men fordi de har valgt å bo i hver sin by regner både Hilde og Trygdekontoret henne som enemor eller enslig forsørger til sitt barn. På spørsmålet om hun føler hun avviker fra den tradisjonelle oppfatningen av hva en enemor er svarer hun:

Hilde: Ja, det gjør jeg nok. Men i det praktiske liv så har vi (hun og partneren) jo på en måte så stor avstand, og ser hverandre så sjeldent, at det er på en måte... Praktisk så føler ikke at jeg skiller meg så veldig fra andre enemødre, men jeg tror mentalt så skiller jeg meg veldig fra dem. Fordi at jeg har en sånn ro i det at jeg ikke leter etter noen, jeg søker ikke etter noe, og da føler man seg ikke så alene liksom...(Int. 8, s. 20).

Å få barn blir ofte knyttet til behovet for å slå røtter, gi livet mening og et håp for lykke. I følge Beck og Beck- Gernsheim er dette behovet basert på forholdet til barnet (Beck og Beck- Gernsheim 1995: 106- 107). Mye kan tyde på at dette helst gjelder hvis en i utgangspunktet er i en parrelasjon. For etter hva Hilde påpeker, er enemødre uten partner søkende etter det ”noe”, som tydelig henviser til en partner. Det er forholdet til sin partner som gir Hilde den mentale eller emosjonelle roen i sin livssituasjon som enemor, og som skiller henne fra andre single enemødre. Det er dette forholdet til partner og ikke først og fremst til barnet, hun trekker frem som utslagsgivende i forhold til opplevelsen av å ikke være alene. Dette på tross av at hun og partneren bor i forskjellige byer. Også hos Ida er det den emosjonelle delen som blir vektlagt. På spørsmålet om det er noe hun opplever som sårt i forhold til det å leve som enemor svarer hun:

Ida: Det er klart at jeg og har lyst til at hun skal ha en far som kan hente hun i barnehagen sant. Sånne ting sant. Altså det å være to, det å være to som kan glede seg over ting. Greit nok at jeg gleder meg med familien min, men det blir ikke det samme liksom. For en stund siden så sto det en artikkel i avisen om mødre som har mannen i marinen, eller et eller annet sånt noe. I alle fall var mannen vekk veldig lenge om gangen. Og så var det liksom sånn; Ja, de følte de hadde det verre enn alenemødre! Det var liksom en verre situasjon enn å være alenemor. For alenemødre hadde i hvert fall tilpasset seg situasjonen. De fikk jo også fordeler i samfunnet og sånn, som de ikke fikk. Da ble jeg litt sånn; Hallo! Altså, det er helt... For det jeg savner er... Altså, det hadde vært veldig kjekt med en person som man kan glede seg sammen med (Int. 3, s. 22).

Nå skal det sies at Ida har både foreldre, søsken og venner hun kan glede seg over sitt barn med, og hun gjør også det. Men for henne blir dette ikke det samme. Det er med utgangspunkt i det emosjonelle fellesskapet som hun mener skapes mellom mor og far, hun ønsker å kunne uttrykke sin glede over sitt barn. Denne ”mangelen” er ikke noe Ida føler hun ”tilpasser” seg fordi hun er enemor. Selv om hun ikke har levd i en slik familiesituasjon, fremstår det ganske tydelig fra intervjuet at hun er meget bevisst på hvordan situasjonen burde være, og hva det er hun føler hun mangler og savner. Hvordan kan man vite hva noe er, når man ikke har hatt det? Hvordan kan hun savne noe hun ikke har hatt? Forestillingen om hvordan en familie bør være, og bør føles, blir presentert for oss på daglig basis helt fra vi er barn. Den folkelige definisjonen er også ganske snever, i det minste på den måten at den tar utgangspunkt i at det må være en parrelasjon mellom to voksne mennesker, og den må inneholde barn. Dette er også, slik jeg ser det også Idas forståelse av hva som utgjør en familie. Selv om problemer også oppstår i møte med en eventuell partner, er å få en partner tilsynelatende den eneste måten å oppnå det å bli forstått, og oppleve, å være en ”riktig” familie. Kjernefamilien som institusjon kan sees som en grunnstenen i opprettholdelsen av den heteroseksuelle matrise, og er den viktigste institusjonen for reproduksjon av kulturelle normer og idealer (Butler 1990: 91- 100). Hvordan enemødrene nesten utelukkende tenker en eventuell partner inn i en forestilling om hva som utgjør ”riktig” familie, viser i hvor stor grad de er villig til å tilpasse seg familienormen der kjernefamilien er ideal.

Oppsummering av kapittelet

Kvinnelig seksualitet har opp gjennom historien, og blir også fortsatt i dag stort sett definert i en relasjon til det motsatte kjønn, som antas å stå som motsats både når det gjelder biologiske drifter, normer og ideal. En parrelasjon (eller ekteskap) har vært den eneste legitime rammen for utfoldelse av kvinnelig seksualitet. Kvinnelig seksualitet antas i dag som tidligere å næres av behov som trygghet, kjærlighet og omsorg fremfor mer ukomplisert lyst og begjær. Ekteskapet er ikke lenger den eneste legitime arena for utfoldelse av kvinnelig seksualitet, og det er blitt en helt annen åpenhet og aksept rundt kvinnelig seksualitet. Ambivalensen oppstår når en ”forkynner” seksuell likestilling for seksualiteter som oppfattes så grunnleggende forskjellig at de står som motsatser til hverandre. Blant enemødrene jeg intervjuet var ønsket om en fremtidig partner ofte forklart med et ønske om omsorg, familiefellesskap og intimitet med en annen voksen.

Moderskapet fremstår fortsatt som et mål i henhold til kvinnelig seksualitet og identitet. Det er da ikke snakk om et hvilket som helst moderskap, men det som blir til i den ”ramme” kalt kjernefamilien, eller familien. Enemoderskapet peker på et fravær av et stabilt romantisk-seksuelt forhold, og slik fravær av den ideelle familierammen. Hennes seksualitet vil bli forstått ut fra fravær av partner, og mot et stabilt forhold som mål. Dette fungerer ikke utelukkende som et press utenfra på enemødre, men er og (om enn i ulik grad) internalisert hos de enemødrene jeg intervjuet. Fravær av partner oppleves som et savn. De mener det er vanskelig å se en fremtid som lykkelig uten samboende partner. Som andre ser og enemødrene sin situasjon som en fase mot et målet om parforhold. Det å finne en partner blir likelvel fremstilt av enemødrene som en potensielt usikker og konfliktfylt vei fordi en må ta hensyn til barnet.

Et sentralt område i forhold til enemødre og forhold, oppstår når relasjonen mor-barn-mors kjæreste kommer i fokus. Det er her enemorens seksualitet indirekte blir koblet til barnet, og kan bli sett som skadelig for barnet. At enemødres kjærester i andres (og deres egne) fordommer ofte blir referert til som ”onkler” kan være med å peke på i hvor stor grad enemoren og hennes barn blir koblet opp mot den rådende familiediskursen, ofte i beste fall som midlertidig avvik. Definisjonene ”onkler” og ”far” forteller også om den relasjonen mannen automatisk tenkes å få til kvinnens barn når de innleder et forhold. Så fort barnet har

noe som helst kontakt med mor partner blir mor ofte en av to; den dårlige moren med korte forhold til ”onklene”, eller den gode moren med sitt stabile forhold, der partneren fungerer som en far for barnet. Enemødres seksualitet kobles slik i sammenheng med deres morsrolle og det at de har barn. Det kan tyde på at det hos enemødrene jeg intervjuet ikke ”finnes” noe ønskelig alternativ rollefordeling om de skulle få seg en fast partner, selv om veien mot en ny familie blir presentert som problematisk.

Kapittel 6:

Oppsummering.

Enemødre

Jeg har i denne oppgaven fokusert på moderskapet, da spesielt enemoderskapet. En fordypning i enemoderskapet vil komme direkte og indirekte, inn på faderskapet, barndom, kjærlighet og seksualitet. Men fordi jeg ville skrive om enemødre er disse andre elementene hele tiden underlagt enemødres perspektiv. Kvinners mest stabile rolle og funksjon gjennom historien, nemlig den som mor, er av mange andre blitt gjort til gjenstand for kritisk endevending, mytene er avdekket, morskjærligheten problematisert og sosialiseringens kjønnsaspekter er undersøkt. Men hva er det egentlig som er moderskapets innhold i dag? Dets positive muligheter og potensial, dets gleder så vel som de mer negative aspekter er ikke i særlig grad blitt undersøkt mener Maren Bak (Bak 1997: 30- 32). Med dette som utgangspunkt, hvilket grunnlag har vi da for å forstå hva det vil si å være en enemor i dagens samfunn når denne rollen i mange sammenhenger kanskje best sees som litt på siden av det moderskapet som utspiller seg i en mor-far-barn-familie, i dagligtale kalt familien. I oppgaven har jeg derfor valgt å se enemødre opp mot forståelsen av mødre generelt. Analysen av enemødre har gått inn på tre typer kulturelle stereotyper:

1. Enemødre i forhold til normen om selvforsørgelse.
2. Enemødre og deres familiekonstellasjon mot kjernefamilien som ideal.
3. Enemødre og deres forhold til menn.

Videre i oppsummeringskapittelet vil jeg peke på hvordan informantene manøvrerer seg i de tre ulike stereotypilandskapene.

Enemødre og brudd på normen om selvforsørgelse

Jeg har med oppgaven ønsket å peke på hvordan grupper som er definert ut, i dette tilfellet enemødre, fordømmes direkte og indirekte. Noe som igjen forteller litt om det norske samfunns mangfold, eller snarere mangel på mangfold, når det gjelder familiekonstellasjoner. Et poeng har vært å peke på de brudd og kontinuiteter en ser i forhold til stereotype forestillinger om enemødre. Et tydelig brudd sammenliknet med tidligere er hvordan

enemødre i dag møter fordømmelse i forhold til manglende evne til å forsørge seg selv og sitt barn. At enemødre møter fordømmelse på grunn av brudd på normen om selvforsørgelse bør sees i sammenheng med den individualiseringprosessen som karakteriserer dagen vestlige samfunn. Normen om selvforsørgelse står sterkt i vårt norske samfunn. Stereotype forestillinger om enemødre som mottar overgangsstønad maler et bilde av enemødre som late, med dårlig arbeidsmoral, og som utnyttene systemet. Dette er forestillinger som enemødrene jeg har intervjuet selv er fullt klar over, og i mange tilfeller selv har eller har hatt. Dette er også forestillinger de tar hensyn til, og i mange tilfeller arbeider aktivt for å motbevise både ovenfor seg selv, og mennesker rundt dem.

Enemødre som mottar statlig støtte er på en eller annen måte nødt til å skape sin hverdag innenfor de rammer som velferdsstaten setter og utgjør (Bak 1997: 10). De er avhengige av å oppfylle de krav som stilles av trygdekontorene for å bli definert som enslig forsørger med rett til overgangsstønad. Samtlige, med unntak av en av mine informanter, har valgt å bruke overgangsstønden til videre utdanning enten på universitet eller høyskole. Det skiller seg her ut to måter å betrakte enemødre på overgangsstønad på. Den ene er å se enemødre på overgangsstønad i forhold til det eksisterende trygdesystemet, og i hvilken grad enemødrene oppfyller, eller bryter med de hensikter og prinsipper som ligger i ordningen. Den andre måten å se enemødre og overgangsstønden på, er i forhold til resten av samfunnet, der innbyggernes holdninger ikke alltid endres i samme takt som de velferdsstatlige konstruksjoner. Enemødrenes tilpasning til systemet må sees i kombinasjon med systemets, her overgangsstønadens, tilpasning til den aktuelle samfunnskontekst. Det er i det rommet som oppstår mellom den individuelle tilpasning til overgangsstønden og det samfunn de lever i, at enemødre utformer og lever sitt liv sammen med sine barn. Overgangsstønadens regler og prinsipper må sees i sammenheng med den aktuelle samfunnskontekst, der den er blitt utformet.

Enemorfamilien

Historikeren John R. Gillis (1997) uttrykker bekymring i forhold til samtidens moderskap. For på samme tid som kvinner har blitt avidealisert, har idealiseringen av mødre nådd uforutsette proporsjoner. Resultatet er at vi står overfor en krise i moderskapet. Han peker også på dagens forestilling om at den enkelte mor er fullt ut ansvarlig for det fysiske, mentale og emosjonelle velværet for sine barn, er trekk i tiden, og ikke noe som alltid har eksistert. Foreldreoppgaven har blitt mye mer krevende. Moderne mennesker er forventet å ta sin og barnas skjebne i egne hender. Hva som nå er forventet, og anbefalt av eksperter, er å gi barnet det en anser som en optimal start og videre barndom (Gillis 1997: 156- 178, Heimdal 2003: 33- 36, Beck og Beck- Gernsheim 1995: 127- 129). Å oppdra et barn krever full oppmerksomhet og tid til å bygge sterke relasjoner, noe som kan være vanskelig å forene med de idealer som foreligger i forhold til dagens parforhold. Samtlige av informantene trekker frem den nære kontakten de opplever å ha med barnet sitt som veldig positiv. Og de forklarer den på bakgrunn av at det i hverdagen ikke er noen flere voksne å forholde seg til. Uten en partner oppstår ikke dilemmaet i forhold til fordeling av energi mellom partner og barn (Beck og Beck- Gernsheim 1995: 134- 136). Så i henhold til oppdragelse kan det å være enemor sees som en tydelig fordel i forhold til forståelsen av en god barneoppdragelse, fordi det bare er ett sett med regler å forholde seg til. Som enemødre kan man også legge opp rutiner uten å forholde seg til andre enn seg selv og barnet. At det er lettere å være konsekvent trekkes og frem som en fordel av informantene. Selv om alle disse elementene i seg selv kan sees som grunnlag for en stabil og trygg barndom, trekkes de i hovedsak frem som fordeler i forhold til enemødrene selv. Det positive potensialet blir undergravet av synet på mor-far-barn-familien som den optimale ramme rundt barnets oppvekst.

Tradisjonelt har mor vært knyttet til den private sfæren, da spesielt hjemmet. Dette har vært gjort i så stor grad at mor i mange tilfeller er blitt synonymt med hjem og familie (Wiklund 1997: 16, Massey 2003: 64- 65). Familie blir i dagligtale, og for de fleste, ganske ubevisst synonymt med mor-far-barn(-under-samme-tak)-familien. Kjernefamiliene har blitt et normativt ideal. Hvordan lever og utformer enemødre sitt liv i en familie som ikke lever opp til det rådende familieideal? Fordi enemorfamilien ikke har basis i et romantisk-seksuelt parforhold sees den ofte ikke som en familie, heller ikke av dem selv. Flere enemødre velger heller å se seg og barnet/barna som et team. Et team de heller plasserer inn i hva de kaller storfamilien, som ofte består av enemorens egne foreldre og søsken. Om det er kontakt med

barnets far, blir familiebegrepet fortsatt et problem fordi familie, eller kjernefamilie som en også kan velge å kalle det, innebærer en forståelse av at alle skal bor under samme tak, og en antakelse om at foreldrene er i et romantisk- seksuelt forhold. For mange defineres familie av at den inneholder barn (Fjell 2003, Hellesund 2003). Like mye defineres familie av et stabilt romantisk-seksuelt forhold mellom to mennesker som en grunnleggende forutsetning. Via barn og hjem oppnår de det etablerte mål, den mest normale rammen rundt familien. Enemortilværelsen derimot velger en heller å definere som en fase, på lik linje med det å være singel. Heller enn et mål i seg selv sees enemorfamilien som en fasetilværelse underveis mot et mål.

Familien sees som en ramme rundt de menneskene som inngår i den. Den regnes for å være det mest optimalte for barnas utvikling og oppvekst. Men denne rammen inneholder også andre ting, som inngår i barnets ”optimale startpakke”. Med familie kommer gjerne tanken om eget hus (hage, stakittgjerde og hund), og eventuelt nye søsken. Med andre ord bildet på en stabil, fast tilværelse. For enemødrene jeg intervjuet blir drømmen om eget hus noe som faller bort, eller knyttet til en eventuell fremtidig partner. De som har opplevd en overgang fra mor-far-barn-familie peker på det å miste, eller revurdere, drømmen om eget hus. Muligens kan dette delvis forklares med synet på enemorfamilien som en midlertidig fase og den betydning av huset som det stabile familiehjem. Som nevnt tidligere knyttes ofte mødre til hjem og familie. Denne tilknytningen skjer ikke på samme måte med enemødre. Drømmen om eget hus, eller felles hjem, faller ofte bort med partner. Familie blir et problematisk begrep fordi andre, også enemødrene selv, ofte bruker familie synonymt med mor-far-barn-familien. Problemet med å se seg selv og barnet i et fremtidig forhold viser seg i mange tilfeller å komme frem i relasjonen ”ny kjæreste” og barnet. Hvilken rolle skal denne mannen ha overfor barnet? Ideelt sett blir denne rollen en farsrolle. Spørsmålet om en må gå inn i en ny mor-far-barn-konstellasjon om en kommer inn i et stabilt forhold blir, i alle fall basert på dette intervjumaterialet, ikke tatt opp. Det blir aldri fremstilt noe alternativ. Noe som kan ha sammenheng med at enemødre, og andre generelt, sjeldent blir presentert for noe alternativ.

Som nevnt i oppgaven er flere av enemødrene bosatt i studentbyer. Disse enemødrene, og barna deres, vil i større grad ha kontakt med andre mennesker i samme type familiekonstellasjoner, og vil om mulig ha et annet forhold til sin familiesituasjon når det kommer til utformingen av sitt hverdagsliv. I denne oppgaven har jeg ikke fokusert på disse enemødrene som egen gruppe, og har derfor ikke intervjumateriale til en nærmere

undersøkelse av disse kvinnenes hverdagsliv satt opp mot dem som ikke har en lignende bosituasjon, der de i mye større grad er en minoritet i forhold til sine omgivelser. Dette var noe jeg tenkte på underveis i arbeidet med analysen av intervju materialet. Ut fra intervjuene, og samtaler med andre, som bor i slike studentbyer, viser det seg at det blir brukt mye tid til refleksjon og diskusjon med andre enemødre de har et fellesskap med. Informantene fra dette (kvinne)fellesskapet skiller seg ut fra andre informanter som ikke har tilsvarende bosituasjon. Det kan tyde på at disse enemødrene står friere i forhold til den tradisjonelle forståelsen av familie, og opplevelsen av morsrollen som del av egen identitet, i det minste innad i egen gruppe, enn enemødre som i større grad representerer en minoritet i sine nærmeste omgivelser.

Enemødres seksuelle identitet

Stereotype forestillinger om enemødres seksualitet virker i sterk grad å bli knyttet opp mot barna. Enemødre som identifiserer seg mot en singeldiskurs, har mulig et litt større spillerom i forhold til seksualitet, men risikerer sterkere fordømmelse i forhold til sitt engasjement overfor sine barn. Enemødre som identifiserer seg mer mot en familiediskurs, har mindre spillerom i forhold til eget liv, og avviker tydeligere i forhold til det parforholdet som danner basis i den tradisjonelle forståelsen av familie. Kanskje er det at de befinner seg i et skjæringspunktet mellom en familiediskurs og en singeldiskurs noe som gjør enemødrene så moralsk synlige, og gjør ambivalensen i forhold til deres seksualitet så stor.

Hvis noe skulle utpeke seg som spesielt tabubelagt må det være områdene der enemødres seksualitet blir synlig for barnet. Sosiolog Lise Widding Isaksen viser med sin avhandling *Den tabubelagte kroppen - kropp, kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid*, at tabubelagte felt kan sies å være preget av en form for sosial treghet. En viktig side ved tabuers virkemåter er at det som er tabubelagt, ikke skal nevnes eller gjøres synlig. De fleste av oss holder behørig avstand til det unevnelige, og yter ”motstand mot forandring i bevegelsesretning” (i fysikken kalles dette for ”treghet”). Arbeid for å vise tabuers tilstedeværelse i sosiale relasjoner, kan sies å være en vandring i et sosialt tregt felt. Å bryte tabugrenser sanksjoneres med påføring av skam og skyldfølelser både fra oss selv og andre (Isaksen 1994:10).

De punkter som fordømmelsen av treffer individer hardest er samfunnets sterkeste utgangspunkter for posisjonering og kontroll av individet. Men det som avviker fra normen innehar også et potensial for en mulig forandring. På den måten har enemødre til en viss grad mulighet til å posisjonere seg ut av kontroll. Men for enemødre vil dette i like stor grad innebære at sanksjonene treffer barna like mye som dem selv. Konsekvensen av å bevisst eller ubevisst opponere mot rådende normer, blir å sette sitt såreste punkt åpent ”for hugg”, nemlig sitt eget barn.

I oppsummeringskapittelet har det vært viktig for meg å peke på hva jeg ser som enemorfamiliens potensielle frigjøringsmuligheter fra det tradisjonelle familieideal, og idealiseringen av morsrollen. Jeg ønsker også å peke på hva som i dag hindrer mange fra å forstå sin aktuelle familie som tilfredsstillende og positiv i seg selv, og ikke bare noe halvveis, underveis, og på siden av optimalt, både for seg selv og ikke minst for de barna som vokser opp enemorfamilier

Referanser:

Alver, Bente 1996 (1990): *Creating the source through folkloristic fieldwork, a personal narrative*, Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.

Alver, Bente og Selberg, Torunn 1992: *Det er mer mellom himmel og jord... Folks forståelse av virkeligheten ut fra forestillinger om sykdom og behandling*. Larvik, Vett og Viten A/S.

Alver, Bente og Øyen, Ørjar 1997: *Forskningsetikk i forskerhverdagen, vurderinger og praksiser*, Oslo, Tano Aschoug AS.

Bak, Maren, 1997: *Enemorfamilien*, København, Forlaget Sociologi og Forfatteren.

Bang, Kristen 1995: ” *Det gror sjelden gress på allfarvei...* ”. *Om syn og holdninger til ugifte mødre i etterkrigstidens Norge*. Hovedfagsoppgave i folkloristikk, Universitetet i Bergen.

Bäck-Wiklund, Margareta, 2001: *Senmodernt familjeliv och föräldreskap; om traditionella roller och nya identiteter*, Aalborg, Freia, Femenist Research Center in Aalborg.

Bäck- Wiklund, Margareta og Birgitta Bergsten, 1997: *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm, Natur och Kultur.

Bäckman, Maria, 2003: *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om seksualitet*, Göteborg, Makadam Förlag.

Bäckman, Maria, 2002: Från last til lust. Om seksualitetens individualisering. S. 17- 42, i; Gerholm, Lena (red.): *Lust, lidelse och längtan, kulturelle perspektiv på seksualitet*. Stockholm, Natur och Kultur.

Beavouir, De Simone 2000 (1945): *Det annet kjønn*. Oslo, Pax Forlag.

Beck, Ulrich og Beck- Gernsheim, Elisabeth, 1995: *The normal caos of love*. Cambridge, UK. Polity Press.

Brembeck, Helene 1999: Det (post)moderna moderskapet. S. 171- 189, fra Birgitta Maurling og Britta Lundgren m. f. (red.): *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*. Lund, Studentlitteratur.

Bringéus, Nils- Arvid, 1990: *Människan som kulturvarelse: En introduktion till etnologien*. Stockholm. Carlssons

Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversions of Identity*. New York, Rutledge.

Chesser, Eustance, 1951; *Kjærlighet uten frykt*. Oslo, Brann Forlag.

Danielsen, Hilde, 2002: *Husmorhistorier, norske husmødre om menn, barn og arbeid*. Oslo, Spartacus Forlag.

Danielsen, Kristin, 1998; *Alenemødre og overgangsstønad*, Nova 28.

Ehn, Billy og Løfgren, Orvar 1996: *Hverdagslivets etnologi. Refleksjoner kring en kulturvetenskap*. Stockholm, Natur och Kultur.

Eidenberger, Marianne 1998: *Single- om sex, fordommer, penger og makt*. Oslo, Bladkompaniet A/S.

Eriksen, Anne og Selberg, Torunn 2006: *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*. Oslo, Pax Forlag A/S

Eriksen, Thomas- Hylland 1993: *Små Steder- Store Spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Oslo, Universitetsforlaget A/S.

Fjell, Tove 1998: *Fødselens gjenfødelse. Fra teknologi til natur på fødearenaen*. Kristiansand, Høyskoleforlaget AS.

Fjær, Svanaug, Syltevik, Liv, Lien, Storetvedt Renate, 2001: *Enslige forsørgere - holdninger og praksis etter reformen, mellomrapport fra evalueringen av reformen for enslige forsørgere*, SEFOS notat 5.

Fog, Jette 1998: "Begrundelsernes koreografi. Om kvalitativ ikke- statistisk representativitet". s. 194- 219. fra, Harriet Holter og Rangvald Kalleberg (Red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo, Universitetsforlaget.

Folgerø, Tor, 2001: "Skeive" barnefamilier. *En etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn og foreldreskap mellom normer og overskridninger*. Hovedfagsoppgave i etnologi.universitetet i Bergen.

Frykman, Jonas, 1993 (1977): *Horan i Bondesamfunnet*. Stockholm, Carlsson Bokforlag.

Frykman, Jonas 1998: *Ljusande framtid! Skola sosial mobilitet och kulturell identitet*, Historiske Media.

Frykman, Jonas og Løfgren, Orvar, 1994; *Det kultiverte mennesket*. Oslo, Pax forlag A/S.

Gerholm, Lena (red.), 2002; Innledning. s. 9- 16, i; Gerholm, Lena (red.); *Lust, lidelse och längtan, kulturelle perspektiv på sexualitet*. Stovkholm, Natur och Kultur.

Giddens, Anthony, 1994 (1992); *Intimitetens forandring; seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København, Hans Reitzels Forlag.

Gillis, John R. 1997: *A World of their Own Making. A History of Myth and Ritual in Family Life*. Oxford, Oxford University Press.

Hagström, Charlotte, 1999: *Man blir pappa. Föräldreskap och maskulinitet i förändring*. Lund, Sverige, Nordic academic press.

Hagström, Ylva, 2000: "Elin – om kroppar, rum och det svårgripbara". s. 205- 223 fra, Ylva Hagström m. f. (Red.): *Portrett utan ram, kön och sexualitet bortom strukturalismen*. Lund, Sverige, Studentlitteratur.

Haavind, Hanne 2000: "På jakt etter kjønne betydninger". s. 7- 60. fra, Hanne Haavind (Red.): *Kjønn og fortolkende metode, metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.

Hellesund, Tone, 2003: *Kapitler fra singellivets historie*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Hjemdal, Kirsti Mathiesen, 2003; *Tur- retur temapark. oppdragelse, opplevelse og kommers*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.

Hydén, Margareta 2000: "Forskningsintervju som relasjonell praktik". s. 105- 130. fra, Hanne Haavind (Red.): *Kjønn og fortolkende metode, metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.

Isaksen, Lise Widding, 1994: Den tabubelagte kroppen, kropp, kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid, avhandling for Dr. polit-graden, september, sosiologisk institutt, UiB.

Kapstad, Connie Reksted, 2001: *Når handling tar plass. Ein kulturstudie av fellesaksjonen mot gasskraftverk*. Avhandling (dr. art), UiB.

Kloster, Kari- Marie, 2003: *Singelliv. I grenselandet mellom enslighet og parforhold*. Hovedfag i kulturvitenskap. UiB.

Knoll, Thomas, 1995; *Not a piece of cake. Ambivalence about Female-Headed families*. Lund dissertation in sociologi 9. Lund university press.

Kirby, Vicki, 1991: Corporeal habits. Addressing essentialism differently, i *Hypatia. Journal of feminist philosophy*, Fall

Lindqvist, Beatriz, 2002: "Essens og förklädningar, kvinnor reflektioner kring kropp, kön och kärlek", s. 42- 74 i; Gerholm, Lena (red.): *Lust, lidelse och längtan, kulturelle perspektiv på sexualitet*. Stockholm. Natur och Kultur.

Lundahl, Pia 1998: " Kontextbunden essentialism" s. 91-113 i Fredrik Miegel og Fredrik Schoug (red.): *Dikotomier. Vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund, Studentlitteratur.

Lundgren, Britta 1999: ” En ”riktig” familj” s. 147-149, fra Birgitta Maurling og Britta Lundgren m. f. (red.): *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*. Lund, Studentlitteratur.

Martinsson, Lena 2001: ”Marmorhallen. Kön- och sexualpolitiska rum“. S. 17- 47, fra, Britta Lundgren og Lena Martinsson (red.) i: *Bestämma, Benämna, Betvivla. Kulturvetenskapliga perspektiv på kön, sexualitet och politik*. Lund, Studentlitteratur.

Massey, Doreen, 2003:” The conceptualization of place.” s. 46- 76 fra, Doreen Massey og Pat Jess (Red.): *A Place in the World. Places, Cultures and Globalization*. New York, The Open University, Oxford University Press.

May, Vanessa 1998: ”Två berättelser om ensamförsörjning: Forskaranas och den upplevda” s. 189-213, fra, Harriet Silius m. f. (Red.): *I dialog med kvinnoliv*. Finland, Institutet för kvinnoforskning, Åbo Akademi.

Moi, Torill 1998: *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal Norsk Forlag A/S.

NESH 2006: *Forskningsetisk retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo, Zoom Grafisk A/S.

Nielsen, Finn Sivert 1996: *Nærmere kommer du ikke. Håndbok i antropologisk feltarbeid*. Bergen – Sandviken, Fagbokforlaget.

Paulsgård, Gry 1997: ” Feltarbeid i egen kultur. Innenfra, utenfra eller begge deler? s. 70 -93 Fra, Erik Fossåskaret m. f. (Red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo, Universitetsforlaget AS

Rose, Gillian 2003:” Place and identity: a sense of place”. s. 88- 117. fra Doreen Massey og Pat Jess (Red.): *A Place in the World. Places, Cultures and Globalization*. New York, The Open University, Oxford University Press.

Rubin, Gale 1975:” The traffic in Woman: Notes on the `Political Economy `of Sex” s. 157-210, fra: *Toward An Anthropology of Women*, red. Av R. Rapp. Monthly Review.

Skog, Susanne Nylund, 2002: Ambivalente lustar, gestaltningar av seksualitet i en barnmorskas berättelser. s. 98- 121, i; Gerholm, Lena (red.): *Lust, lidelse och längtan, kulturelle perspektiv på seksualitet*. Stockholm, Natur och Kultur.

Stokke, Arnhild 2001: *Alenemødre mellom tradisjon og modernitet, en kvalitativ studie av alenemødres oppfattelse og praktisering av sitt foreldreskap*, Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTU.

Strandell, Harriet, 2000: Identitet eller interaktion- perspektiv på innebörder av kön. s. 105 - 130, i; Haavind, Hanne (red.); *Kjønn og fortolkende metode, metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo, Gyllendal Norsk Forlag A/S.

Syltevik, Liv, Johanne 1996: *Fra relasjonelt til individualisert alenemoderskap, en studie av alenemødre som mødre, lønnsarbeidere og klienter i velferdsstaten*, avhandling for dr. polit graden, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Sødergaard, Dorte- Marie, 2000: Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspirert empirisk forskning. s. 60- 105, i Haavind, Hanne (red.): *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo, Gyllendal Akademisk.

Telste, Kari 2005: *Det rare. Jenter og seksualitet gjennom 100 år*. Oslo, Schibsted Forlagene.

Thorsen, Liv Emma 1993; *Det fleksible kjønn, Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondevinner 1920-1985*. Oslo, Universitetsforlaget.

Van Maanen, John 1988: *Tales of the field: on writing ethnography*. I serien: Chicago guides to writing, editing, and publishing. Chicago, University of Chicago Press.

Young, Iris Marion, 1997: *Intersecting voices, Dilemmas on gender, political philosophy and policy*. New Jersey, Princeton university press.

Ågren, Marja 2002: "Vad sägs om finskhet? Stereotypa skildringar av finnar i Sverige" s. 122-142, i Magnus Berg m. f (red.): *Etnisk Komplexitet. Nordliga länder Kulturvetenskapliga perspektiv*. Göteborg, Skrifter från Etnologiska Förening i Västsverige 38, NNF Publication 15.

Tidsskrift:

Andersch, Katarina 2004: Drömhuset bevarar könsmönstren. *Genus* nr. 4, s. 4- 6.

Fjell, Ingebjørg, Tove 2003: På arvets fang, i den ubrutte linjens favntak? Om donorfamilier og adoptivfamilier og tetting av genetiske og biografiske hull. *Tidsskrift for kulturforskning*. Volum 2, nr. 2. s. 47-64

Landry, Charles 2004: Kunsten å bygge i byer. I : *Plan. Tidsskrift for samfunnsplanlegging, byplan og regional utvikling*. Nr. 4. Oslo. Universitetsforlaget.

Internett- referanser:

Statistisk Sentralbyrå. 2004. *Tre av fire barn bor med begge foreldre*.

Oslo: Statistisk Sentralbyrå. Tilgjengelig fra: [http:// www.ssb.no/emner/02/01/02/barn](http://www.ssb.no/emner/02/01/02/barn) (lesedato: 24.november 2005).

Personopplysningsloven: <http://www.lovdatab.no/all/nl-20000414-031.html>.

Folketrygdloven Kapittel 15, § 15- 5- Enslig mor eller far

§ 15- 5, tredje ledd – Samliv; ” har levd sammen med en person i 12 av de siste 18 mnd.”; <http://rundskriv.trygdeetaten.no/rtv/lpext.dll?f=templates&fn=main-j.tifm>. (lesedato: 14. mars, 2005).

Interne kilder/ intervjumateriale:

Intervju nr. 1: Tuva

Intervju nr. 2: Vibeke

Intervju nr. 3: Ida

Intervju nr. 4: Anne

Intervju nr. 5: Trude

Intervju nr. 6: Kari

Intervju nr. 7: Elin

Intervju nr. 8: Hilde

Vedlegg 1.

INFORMASJONSBREV OM STUDIEPROSJEKT:

Alenemødre, moderskapet og omsorgen.

Alenemødres forståelse og opplevelse av egen livssituasjon.

Elisabeth Skuggevik

Masterstudent i kulturvitenskap, Universitet i Bergen.

Forespørsel om å delta i intervju.

Omsorg slik det oppleves av alenemødre selv er lite tematisert innen tidligere kulturvitenskapelig og samfunnsvitenskapelig forskning.

Å legge vekt på alenemødres egen opplevelse og forståelse av sin familiesituasjon, sitt moderskap og sin omsorg vil kunne bidra til en bredere kunnskap og forståelse for denne type familie, deres barn og deres hverdagsliv.

Det er for meg også viktig å se hvordan alenemødre forstår og organiserer omsorg i forhold til jentebarn og guttebarn.

Et mål er å få frem alenemødrenes refleksjoner over eget liv med henhold til omsorg, rollemodeller og identitet.

Hvordan det faktisk er og hvordan det eventuelt burde være å være alenemor i dag.

Jeg vil også på hvordan alenemødre plasserer seg selv og sin familietype i det samfunn de lever i.

Spørsmålene vil dreie seg om hverdagslivets praktiske oppgaver og meninger og følelser rundt det å være alenemor.

Jeg kommer til å ta opp samtalen mens vi snakker. Hele samtalen vil bli transkribert og sendt til deg sammen med en samtykkeerklæring, som må underskrives og sendes tilbake for at jeg skal ha rett til å bruke materialet. Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og

ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Oppgaven skal være ferdig høsten 2006.

All informasjon vil bli behandlet i henhold til forskningsetiske retningslinjer. Intervjuutskrifter og ferdig tekst vil bli anonymisert.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Jeg ønsker kontakt med:

Alenemødre i alderen 18- 35 år, som er ferdig, eller holder på med en utdanning, og mottar overgangsstønad. Jeg er selv 25 år, og med barn i barnehagealder.

Min veileder, og daglig ansvarlig på denne oppgaven er; Tove Fjell ved Institutt for kunsthistorie og kulturstudier, UIB.

E-mail: tove.fjell@ikk.uib.no, tlf: 55589885.

Ønsker du å delta i undersøkelsen, kan jeg kontaktes via e-mail eller mobiltelefon.

E-mail: elisabeth.skuggevik@student.uib.no mobil: xxxxxxxx.

Vedlegg 2.

Alenemødre, moderskapet og omsorg.

TEMAGUIDE: ved kvalitativt intervju.

Hovedinndeling av intervju:

1. Ungdomstid (før barn).
2. Aktuell livssituasjon (nåtid m. Barn).
3. fremtid.

Hovedtema:

1. Hverdagen som enemor.
2. Mor versus Kvinne i 2005.
Hvordan det oppleves å kombinere (ene)morsrollen med dagens kvinneideal.
(Dagen kvinneideal innebærer blant annet å være i arbeid eller studere, prioritere egne interesser, legge vekt på selvrealisering og å mestre et familieliv.)
3. Barn- og nye forhold/kjæreste/partner.
Opplevelsen og håndtering rundt det å bringe inn en kjæreste/partner inn i sin enemorfamilie.
4. Enemødres holdninger til barnas behov for rollemodeller/kjønnsrollemodeller.
5. enemorfamilien.
Oppfatninger om familiestrukturer. Enemødrenes egen oppfatning/opplevelse, og hvordan de opplever at andre ser på deres familiestruktur.

Vedlegg 3.

Intervjuguide:

Alenemødre, moderskapet og omsorgen.

1. Personalia: alder, sivilstand, utdanning, hva en gjør nå, hvor en kommer fra: By/ land, antall barn, barnets alder og kjønn.

Hva gjorde at du ønsket å være med på prosjektet?

Hadde det noen betydning at jeg er kvinne og selv har barn?

2. Ungdom (før barn) fortid:

Hverdag hjemme:

venner, familie, forhold/ seksualitet.

Mor, far, hjemme, oppdragelse, kjønnsroller.

Skole, jobb, økonomi.

Interesser.

Forhold til barn/syn på familie.

Gutter og jenter.

Kjærlighet/kjærlighetsforhold: godt/vondt.

3. Nåtid (med barn) aktuell livssituasjon:

Å bli gravid:

Situasjon, egen reaksjon, tanker/følelser/konkrete handlinger.

Andres reaksjon: barnefaren, nærmeste familie, venner.

Hvordan var din situasjon da du ble gravid/ ut over i svangerskapet?

Konkret: Hjem, skole, jobb, økonomi, konkrete handlinger rundt det å skape et liv med barnet, flytte?

Hva gikk du gjennom følelsesmessig? Glad, bekymret, redd...

Når ble du alene: alltid, under graviditeten, senere?

Hvis singel: Var det aktuelt å se etter en partner under graviditet?

Fødsel:

Visste du på forhånd om det ble gutt eller jente? Hvorfor ønsker du å vite/ikke vite det?

Hvordan forandret livssituasjonen seg da du fikk barn?

Forandret du deg? Hva ble eventuelt forandret?

Praktisk/konkret/følelsesmessig.

Hadde du planlagt fødselen din?

Hva synes du om fødselen din?

Barnet:

Hvordan vil du beskrive barnet ditt? Lynne, humør, interesser, venner.

Går barnet i barnehage/dagmamma, eller er det hjemme med deg?

Hva synes du om den ordningen du har nå?

Hvordan vil du beskrive en typisk hverdag, og en typisk helgedag?

Hvordan vil du si at du oppdrar ditt barn?

Hender det at du får dårlig samvittighet i forhold til barnet ditt, familien, barnefaren eller andre? Hvilke situasjoner, og hvorfor?

Hva føler du er viktigst for barnet ditt? Hva ønsker du å lære, vise eller gi barnet ditt?

Hva føler du i forhold til å oppdra barnet ditt alene? Føler du at du oppdrar barnet ditt alene?

Ser du dere som en familie?

Er det noe en far kan gi i egenskap av å være far, som ikke du kan gi barnet ditt?

Har barnet ditt og du snakker om det å ikke ha en far som bor hjemme?

Hvor mye kontakt har barnet ditt med barnefaren og hans foreldre?

Hvordan snakker barnet ditt om faren sin til deg?

Hvordan er tonen mellom deg og barnefaren? Finner dere på ting alle sammen?

Mor og singel kvinne:

Forelskelse og forhold.

Hvordan oppleves det for deg å være mor? Gode ting/vanskelige ting.

Hvordan synes du det er å være ung kvinne og mor?

Hva tror du andre synes om det?

Føler du det er ting du går glipp av?

Kjærester

Hva liker du med det å ha en kjæreste? Hva liker du ikke?

Føler du at du trenger en kjæreste? Hvorfor/hvorfor ikke?

Kjæreste/partners forhold til at du er enemor.

Kjæreste/partners forhold til barnet.

Hvordan oppleves det å kombinere det å være mor og singel?

Det å ha et seksualliv, egentid, interesser, forhold, venner.

Hva gjør du for å slappe av, ha det gøy, kose deg?

Er det vanskelig å kombinere? Hvis ja: Hvilke situasjoner?

Hva er fordelen med å være eneforsørger/enemor? Hva er ulempen?

Hva skjer med din status som enemor om du får deg samboer?

Hva tenker du rundt det å motta overgangsstønad?

Overgangsstønad/arbeid?

Venner, familie og samfunn:

Føler du at du og barnet ditt er en hel familie?

Hvordan tror du venner og familie ser på din familie(mor og barn)?

Har du opplevd ubehagelige/såre situasjoner i tilknytning til det å være enemor, ung mor?

Har du opplevd ubehagelige /såre situasjoner rundt det å motta overgangsstønad?

Fordommer, diskriminering?

På hvilken måte?

Hva tenker du om den/det som skapte disse situasjonene?

Hvorfor tror du de gjorde det/at det er slik?

Har du venner som og er enemødre?

4. Fremtid (med barn) mål/ønsker:

hvordan ser du din nærmeste fremtid

Hva går dine fremtidsplaner ut på? Jobb, bosted, økonomi m.m.

Er det et mål å få seg en kjæreste?

Hva forventer du i forhold til en kjæreste/partner i forhold til deg og ditt barn?

Hvordan ønsker du at barnet ditt skal bli/ha det når det vokser opp?

Ønsker du deg flere barn?

Ønsker dine foreldre, venner og familie at du skal få deg en kjæreste?

Hva tenker du rundt det å etablere et forhold uten felles barn?

Hvordan ser du forholdet til barnefaren og barnefarens familie i fremtiden?

5. Oppsummering:

Oppsummering og gjennomgang av intervjuet. Eventuelt spørsmål som har blitt oversett.

Vedlegg 4.

Hei ... , og takk for sist.

Endelig er alt ferdig transkribert og klart for at du også kan lese gjennom det.

Intervjuene ble utrolig bra, og jeg gleder meg til å sette meg ned å jobbe gjennom dem.

Jeg må gi deg en stor takk for at du tok deg tid til å stille opp, og å dele din fortelling med meg. Jeg er klar over at det å bli intervjuet om sitt eget liv kan innebære en sårbar posisjon, og jeg skal gjøre mitt ytterste for ikke å missbruke den tillitten du har gitt meg med å kunne bruke din fortelling for å finne mer ut om alenemødres egen forståelse av sin livssituasjon.

Jeg vil fortelle litt kort om hvordan jeg kommer til å bruke intervjuene, litt mer om anonymisering og andre småting som kanskje kan være greit for deg å vite, siden det bl.a. er ditt liv oppgaven kommer til å handle om.

Transkripsjonene/intervjuene.

Jeg har nå bare transkribert ut samtalen slik den var i sin helhet. Et muntlig språk kan sees rart, eller hakkete ut når det kommer ned på papiret. Som du ser gjelder dette i høyeste grad også for meg. Det er derfor viktig å understreke at hvis jeg bruker direkte sitater fra intervjuet i oppgaven vil disse bli omskrevet til et skriftlig språk (altså mer grammatisk riktig, uten alle stopp, pauser og ee..., he... liksom, og sånt.). Jeg kommer heller ikke til å bruke mye direkte sitater, men heller velge ut dem som på en god måte understreker et poeng.

Anonymisering.

Siden du forteller om ditt liv og menneskene i det, gjelder anonymiseringen ikke bare for deg, men også dem du prater om (da spesielt barnefaren, egne foreldre og barna). Dette er noe jeg er veldig klar over, og vet at jeg må ta spesielt hensyn til videre i oppgaven. Oppgaven skal i hovedvekt handle om alenemødre, og ikke direkte om barnefaren, eller barna. Sitater som kan svekke anonymisering, eller virke utleverende, av barn, foreldre eller barnefaren vil ikke bli brukt i oppgaven. Denne informasjonen vil heller bli brukt indirekte i oppgaven (altså ikke sitater), slik at de ulike personen ikke kan bli identifisert. Dette er et punkt jeg personlig tar

svært alvorlig, og vil bruke mye tid på, slik at både det faglige og anonymiseringen blir håndtert på en god måte.

Ellers vil jeg si at hvis det er noe du ønsker å få med, eller korrigere, spørsmål du lurer på eller andre ting ang. oppgaven og intervjuene, så vil jeg sette stor pris på om du tok kontakt på telefon eller mail.

Selv om jeg selvfølgelig ønsker at det ikke skjer, vil jeg igjen nevne retten til å trekke seg fra prosjektet. Dette er mulig helt frem til arbeidet med forskningsoppgaven er avsluttet (også selv om du har skrevet under samtykkeerklæringen).

Samtykkeerklæringen.

Sammen med transkripsjonene, og dette brevet, ligger det tilsendt to samtykkeerklæringer og en frankert konvolutt til Instituttet for kunsthistorie og kulturvitenskap. Transkripsjonene beholder du selv, og også den ene kopien av samtykkeerklæringen. Den andre samtykkeerklæringen skal signeres og sendes til instituttet (IKK) i den frankerte konvolutten. Jeg ville satt stor pris på om du sendte den signerte samtykkeerklæringen tilbake så fort du har mulighet.

Takk igjen for at du valgt å stille opp.

M.v. h.

Elisabeth Skuggevik

Mob. : xxxxxxxx

elisabeth.skuggevik@student.uib.no

